

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

STALIN – TERÄKSINEN SOTILASJOHTAJA

Pro gradu -tutkielma

Kadetti
Simo Raunio

Kadettikurssi 91
Panssariopintosuunta

Maaliskuu 2008

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Kadettikurssi 91	Linja Jalkaväkilinja
Tekijä Kadetti Simo Raunio	
Tutkielman nimi Stalin – Teräksinen sotilasjohtaja	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Kurssikirjasto (MPKK:n kirjasto)
Aika Maaliskuu 2008	Tekstisivuja 65 Liitesivuja 2
TIIVISTELMÄ <p>Josif Vissarionovitš Stalin on yksi 1900-luvun historian tunnetuimmista henkilöistä. Hän kohosi georgialaisesta suutarinpojasta Neuvostoliiton diktaattoriksi, jonka suorasta tai epäsuorasta käskystä miljoonat menettivät henkensä tai joutuivat vankileireille. Stalin toimi myös koko maailman suurimpien asevoimien ylipäällikkönä toisen maailmansodan aikana.</p> <p>Tämä tutkimus on luonteeltaan teoreettinen kirjallisuustutkimus. Stalinin toimintaa sotilasjohtajana käsitellään eri ajanjaksoina silloin, kun hän on ollut suorassa johtosuhteessa puna-armeijaan. Tutkimus on rajattu aikavälille 1918–1945 ja sen painopiste on toisen maailmansodan tapahtumissa. Tutkimusongelmana on: millainen Stalin oli sotilaallisena johtajana?</p> <p>Tutkimuksen lähteet ovat julkaistuja teoksia. Aineisto koostuu pääosin muistelmista. Tutkimusmenetelmänä on käytetty deduktiivisen päättelyn keinoja. Tutkimusta lähestytään sotilasjohtajuuden näkökulmasta.</p> <p>Olisiko Neuvostoliitto pärjännyt toisessa maailmansodassa ilman Stalinia? Todennäköisesti olisi. Voidaan spekuloida, miten sodassa olisi käynyt, jos Stalin ei olisi tuhonnut Neuvostoliiton pätevimpiä upseereja ja sotataidon kehittäjiä. Todennäköisesti Neuvostoliiton tappiot olisivat olleet paljon pienemmät. Toisaalta Stalin ei sodan alun jälkeen ollut taakaksi Neuvostoliiton sotaponnistuksille. Toisin kuin Hitler, jonka kyvyt sotilasjohtajana vain heikkenivät sodan edetessä, Stalin oppi koko sodan ajan uusia asioita eikä tehnyt samoja virheitä uudelleen. Silti Stalinia voidaan parhaimmillaankin eli vuosina 1944–1945 pitää korkeintaan keskinkertaisena sotilasjohtajana.</p>	
AVAINSANAT <p>Sotahistoria, Neuvostoliitto, Johtajuus, sotilasjohtaminen, sodanjohto, Stalin, toinen maailmansota, suuri isänmaallinen sota</p>	

STALIN – TERÄKSINEN SOTILASJOHTAJA

Sisältö

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuskäsitysten kehitys	1
1.2. Aiheen rajaus ja tutkimusongelmat	2
1.3 Lähteet	3
1.4 Käsitteet ja terminologia	5
2 SISÄLLISSODASTA PUHDISTUKSIIN	6
2.1 Sisällissota	6
2.2 Suuri puhdistus	13
3 MAAILMANSODAN KYNNYKSELLÄ	21
3.1 Konflikteja	21
3.2 Sota Suomea vastaan 1939–1940	23
3.3 Saksan hyökkäyksen aattona	27
4 SUURI ISÄNMAALLINEN SOTA 1941–1945	33
4.1 Stalin ja sodan tärkeimmät vaiheet	33
4.2 Ylipäällikön työpäivä	53
5 STALIN SOTILASJOHTAJANA	59
5.1 Stalinin vahvuudet	59
5.2 Stalinin heikkoudet	61
5.3 Loppusanat	64
LÄHTEET	66
LIITTEET	68

STALIN – TERÄKSINEN SOTILASJOHTAJA

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuskäsitysten kehitys

Josif Vissarionovitš Stalin on yksi 1900-luvun historian tunnetuimmista henkilöistä. Hän kohosi georgialaisesta suutarinpojasta Neuvostoliiton diktaattoriksi, jonka suorasta tai epäsuorasta käskystä miljoonat menettivät henkensä tai joutuivat vankileireille. Stalin toimi myös koko maailman suurimpien asevoimien ylipäällikkönä toisen maailmansodan aikana.

Historialla on tapana esittää tyrannit kuten Hitler ja Stalin epäinhimillisessä valossa. Ehkä heidän mieltämisensä jonkinlaisiksi epäihmisiksi tai hirviöiksi on meille tavallisille ihmisille helpompaa kuin myöntää, että meissä kaikissa saattaa piillä samanlainen kyky häikäilemättömyyteen ja julmuuteen. Monilta kuitenkin unohtuu, että Stalin oli myös aviomies ja isä. Lisäksi Stalinilla oli lähipiirissään paljon ihmisiä, joiden kanssa hänellä oli hyvin ystävälliset ja lämpimät välit. Vioistaan huolimatta – tai ehkä juuri niiden vuoksi – Stalin oli ihminen. Juuri se tekee hänestä mielenkiintoisen tutkimuskohteen.

Josif Stalinista on vuosien saatossa kirjoitettu lukuisia tutkimuksia ja elämäkertoja. Länsimaissa tehtyä tutkimusta on rajoittanut arkistomateriaalin huono saatavuus. Neuvostoliitossa tutkimusta on rajoittanut ja ohjannut kommunistinen puolue. Vasta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen avatut arkistot ja valtakoneiston kontrollin poistuminen ovat luoneet mahdollisuuden kattavalle tutkimukselle sekä Venäjällä että lännessä.

Länsimaissa kattavimman tutkimuksen Stalinista sodanjohtajana on tehnyt Albert Seaton, jonka teos *Stalin as Warlord* vuodelta 1976 toimii vielä näinä päivinä aiheen perusteoksena, johon monet tutkijat ovat myöhemmin viittaneet. Seaton on käyttänyt lähteinään pääasiassa neuvostokenraalien ja marsalkkojen muistelmia. Seaton näki, että Stalin oli syypää Neuvosto-

liiton suuriin tappioihin Saksan hyökkäyksen alussa vuonna 1941–1942, mutta antaa Stalinille täyden kunnian sodan loppupuolen menestyksestä. Seatonin työ on vanhentunut arvokkaasti, mutta Neuvostoliiton avatut arkistot ovat luoneet tarpeen uudemmalle tutkimukselle.

Neuvostoliiton romahtaminen vuonna 1991 avasi Stalinin tutkijoille uusia mahdollisuuksia. Arkistojen lisäksi avautuivat rajat ja tutkijat pääsivät haastattelemaan vielä elossa olevia toisessa maailmansodassa taistelleita venäläisiä upseereita. Albert Axell on vuonna 1998 julkaisussa kirjassaan *Stalin sodanjohtajana* käyttänyt lähteenä juuri näitä haastatteluja. Axell ei sinänsä tee uusia päätelmiä Stalinista, vaan täydentää aikaisempaa tutkimusta uusilla näkökulmilla.

Stalin on haastava tutkittava. Hänestä on kirjoitettu niin paljon, että tuntuu vaikealta – ellei peräti mahdottomalta – löytää jotain sellaista, mitä ei joku toinen tutkija olisi jo aikaisemmin kalunnut puhki. Se, mikä aikaisemmista tutkimuksista kuitenkin puuttuu, on puhdas sotilasjohtajuuden näkökulma.

1.2. Aiheen rajausta ja tutkimusongelmat

Tutkimukseni päätarkoitus on käsitellä Josif Stalinia sotilaallisena johtajana. Tutkimus on rajattu käsittelemään vuosia 1918–1945. Aiheen käsittely alkaa Venäjän sisällissodasta, kun Stalin vuonna 1918 lähetettiin poliittisena edustajana Tsaritsyniin Pohjois-Kaukasiaan. Tutkimuksen painopiste on toisen maailmansodan tapahtumissa Saksan hyökkäyksen eli operaatio Barbarossan alusta sodan loppuun saakka.

Työssä ei ole tarkoitus käydä läpi yksityiskohtaisesti kaikkia Neuvostoliiton ”suuren isänmaallisen sodan” tapahtumia, sillä se ei olisi tarkoituksenmukaista. Yksityiskohtaisia ja kattavia sodan kuvaukseen keskittyviä teoksia kirjoja ovat kirjakauppojen hyllyt täynnä. Tässä työssä on tarkoitus poimia sodan keskeisiä tapahtumia ja käännekohtia, ja käsitellä Stalinin toimintaa sotilasjohtajana niiden kautta.

Tutkimukseni perustutkimusongelmana on: *Millainen Stalin oli sotilaallisena johtajana?* Pää-tutkimusongelman lisäksi ratkaistavana useita alatutkimusongelmia, joihin vastaamalla on tarkoitus tukea päätutkimusongelman selvittämistä. Alatutkimusongelmat ovat:

- Millainen oli Stalinin johtamistapa sisällissodassa?

- Miten Stalinin varhaiset sotakokemukset vaikuttivat hänen johtamiseensa II maailmansodassa?
- Miten Stalin muutti johtamistapaansa II maailmansodan aikana (vai muuttiko)?
- Mikä oli Stalinin asema suhteessa Neuvostoliiton asevoimien organisaatioon?
- Millaisena sotilasjohtajana alaiset näkivät Stalinin?
- Miksi Stalin jätti huomioimatta Saksan hyökkäykseen viittaavat merkit keväällä 1941?
- Mitkä olivat Stalinin työskentelytavat sotilasjohtajan tehtävässä?
- Mitkä olivat Stalinin vahvuudet ja heikkoudet sotilaallisena johtajana?

1.3 Lähteet

Stalinia käsittelevää kirjallisuutta ja materiaalia on tuotettu runsaasti. Oma kielitaitoni rajaa venäjänkieliset lähteet soveltumattomaksi tutkimukseen. Suuri osa käytettävissä olevasta aineistosta on englanninkielistä. Aineistoon sisältyy sotataidollisia tutkimuksia, muistelmia ja elämänkertoja. Osa elämänerroista on kirjoitettu varsin lennokkaasti. Sensaatiohakuisuus tekee niistä varsin arveluttavia lähteitä tieteellisyyden näkökulmasta tarkasteltuna. Osa ulkomailla kirjoitetusta aineistosta on myös käännetty suomeksi.

Suomessa on tehty sangen vähän Staliniin liittyvää tutkimusta. Maanpuolustuskorkeakoulussa tehdyllä Neuvostoliiton sotataitoa käsittelevällä tutkimuksella on ollut tärkeä rooli sotatieteen kandidaatin tutkielmassani. Kandidaatin työssäni jouduin pääasiassa käyttämään toissijaisia eli sekundäärisiä lähteitä. Tässä pro gradu -tutkielmassa primäärilähteiden osuus on huomattavasti suurempi. Käytettävät primäärilähteet ovat pääasiassa muistelmia.

Juhani Länsiön opinnäytetyö *Puna-armeijan operatiivisen ajattelun kehitysvaiheet 1917–1941* kuvaa yleisellä tasolla Neuvostoliiton sotataidon kehitystä kyseisinä vuosina. Siinä mainitaan Stalinin vaikutus pari kertaa, muttei syvennytä pohtimaan hänen merkitystään sen syvällisemmin. Jukka Kulomaan kirjoittama ja Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen julkaisema kirja *Syvään taisteluun – Johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917–1991* on tarkoitettu käytettäväksi oppikirjana. Kirjassa käsitellään varsin pitkä aikaväli sisällissodasta Neuvostoliiton hajoamiseen asti, joten se ei syvenny tutkimaan erityisen tarkasti esimerkiksi 1930-luvulla tapahtunutta kehitystä. Kirjasta ei selviä Stalinin johtajuuteen liittyviä asioita, joten se toimii tutkimuksessani lähinnä sotataidollisena referenssinä.

Ohto Mannisen *Talvisodan salatut taustat* on ollut käyttökelpoinen lähde tarkasteltaessa yksityiskohtia Neuvostoliiton hyökkäyssuunnitelmasta Suomeen vuonna 1939. Vastaavasti Ohto Mannisen ja Oleg Ržeševskin toimittama *Talvisodan jälkipuinti Kremlissä 14.–17.4.1940* paljastaa, miten Suomea vastaan 1939–40 käydyn sodan tapahtumia käsiteltiin Kremlissä.

Aiemmin mainittujen Axellin ja Seatonin teosten lisäksi olen käyttänyt yleislähteenäni Alex de Jongen teosta *Stalin and the Shaping of the Soviet Union* vuodelta 1986. De Jonge on kärkeä Stalin-kriitikko. Hänen teoksensa painottuu enemmän politiikkaan kuin sodan johtamiseen, mutta kuvaa Stalinin elämän alusta loppuun. Teos on kuitenkin julkaistu ennen Neuvostoliiton hajoamista, joten siitä puuttuvat arkistoista vapautuneen materiaalin paljastamat uudet tiedot.

Staliniin ja hänen elämänsä liittyvien yksityiskohtien tutkimuksessa olen tukeutunut silloin tällöin Simon Sebag Montefioren vuonna 2003 kirjoittamaan elämänkertaan *Stalin – Punaisen tsaarin hovissa*. Kirja käsittelee Stalinia ja hänen lähipiiriään vuodesta 1929 aina Stalinin kuolemaan saakka. Tekijä on käyttänyt kirjaa laatiessaan apuna Stalinin aikalaisten ja heidän jälkeläistensä haastatteluja sekä runsaasti primäärilähteitä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen avatuista arkistoista. Teos on laaja ja yksityiskohtainen, mutta se on kirjoitettu hyvin lennokkaasti. Tekijä on mahdollisesti käyttänyt lähteenä myös mielikuvitustaan kirjaa kirjoittaessaan, sillä teoksesta paistaa läpi sensaatiohakuisuus. Edward Radzinskyn Stalin-kirja vuodelta 1996 kuvaa Stalinin koko elämää, muuten siihen pätevät samat kommentit kuin Montefioren teokseen.

Tutkimuksessani suuressa roolissa ovat muutamien Stalinin tärkeiden alaisten muistelmat. Kaikkea niissä ei kuitenkaan kerrota, sillä Stalinia lähellä olleet marsalkat ja kenraalit ovat olleet muistelmia laatiessaan tarkkoja maineestaan. Teoksia värittävät keskinäiset kaunat ja kateellisuus. Lisäksi aika on todennäköisesti kullannut tekijöiden muistoja. Silti muistelmista on saatavilla erittäin paljon tietoa Stalinista. Muistelmien yhteydessä voidaan mainita Seweryn Bialerin toimittama *Stalin and His Generals*, jossa julkaistaan otteita useiden neuvostokomentajien muistelmista. Stalinin kenties kärkkäin kriitikko on ollut Nikita Hruštšev. Hruštšev toimi 2. maailmansodan aikana sotaneuvoston jäsenenä ja politbyroon edustajana eri rintamanosilla kenraaliluutnantin arvoisena komissaarina. Stalinin kuoleman jälkeen Hruštševista tuli keskuskomitean pääsihteeri syyskuussa 1953.¹

¹ Stalin kuoli 5.3.1953. Maaliskuusta syyskuuhun pääsihteerin tehtävää hoiti G. M. Malenkov.

1.4 Käsitteet ja terminologia

Tutkimuksissa joudutaan usein käyttämään käsitteitä, jotka voidaan ymmärtää monella tavalla. Siksi tutkijan on hyvä määritellä työssään käyttämänsä käsitteet, jotta lukija pystyisi ymmärtämään, mitä tutkija kyseisillä sanoilla on tarkoittanut. Seuraavat käsitteet ovat tässä työssä oleellista tutkimuksen ymmärtämiseksi. Määrittelyssä olen käyttänyt apuna Pääesikunnan koulutusosaston Sotilasjohtaja -teoksia.

Johtaja: Johtaja on ryhmän tai organisaation toimintaa koordinoiva henkilö. Johtaja on yleensä vastuussa organisaationsa toiminnan tuloksesta. Johtajan valta voi olla muodollista tai hänen persoonallisiin piirteisiinsä liittyvää. Johtajasta, jolla on alaisia, käytetään usein nimitystä esimies. Kaikki johtajat eivät välttämättä ole esimiehiä. Tällöin heidän johtamisensa kohdistuu asioihin.

Johtajuus: Johtajuudella tarkoitetaan joko johtajana olemista tai johtajan asemaa. Johtajuudella voidaan tarkoittaa myös yksilön henkilökohtaisia johtajaominaisuuksia (Leadership).

Johtaminen: ”Johtamisella tarkoitetaan johtajan toimenpiteitä, joiden avulla hän saa johtamansa organisaation ja sen jäsenet toimimaan päämäärien edellyttämään suuntaan. Johtamisen kohteina ovat asiat ja ihmiset.”

Sotilasjohtaja: Sotilasorganisaatiossa toimiva johtaja, jolla on organisaation virallistama esimiesasema. Sotilasjohtaja pyrkii rahassa mitattavan tuottavuuden sijasta parantamaan tehtävänsä edellyttämiä tuloksia käytössään olevilla resursseilla. Sotilasjohtajalla ja sotilaallisella johtajalla tarkoitetaan samaa asiaa.

Sotilasjohtajuus: Sotilasjohtajuudella tarkoitetaan sotilasjohtajana olemista tai sotilasjohtajan asemaa. Sotilasjohtajuus tarkoittaa samaa kuin sotilaallinen johtajuus.

Sotilasjohtaminen: Sotilasjohtaminen ei juuri poikkea siviilielämän johtamisesta. Myös sotilasjohtaminen keskittyy ihmisiin ja asioihin. Perinteinen sotilasjohtaminen mielletään yleensä autoritaariseksi, hierarkkiseksi, kurinalaiseksi ja hitaasti muuttuvaksi järjestelmäksi, jossa motivointi perustuu toisaalta kannusteiden ja toisaalta pakotteiden käyttöön. Sotilasjohtamisella tarkoitetaan samaa kuin sotilaallisella johtamisella.²

² Sotilasjohtaja II osa. Joukkoyksikön johtaminen (Luonnos). Pääesikunnan koulutusosasto, Helsinki 1990, s. 39–41.

2 SISÄLLISSODASTA PUHDISTUKSIIN

2.1 Sisällissota

Stalin sai tulikasteensa sotilasjohtajana Pohjois-Kaukasuksella, Tsaritsynin kaupungissa. Myöhemmin toisessa maailmansodassa samassa paikassa käytiin koko sodan verisin ja katkerin asutuskeskustaistelu, jota voidaan pitää sodan käännekohtana saksalaisille. Tosin kaupungin nimi ei enää silloin ollut Tsaritsyn, vaan Stalingrad.

29. toukokuuta 1918 Lenin lähetti Stalinin Tsaritsyniin organisoimaan elintarvikekuljetukset Moskovaan ja Pietariin. Sieltä hänen tuli jatkaa Novorossiskin laivastotukikohtaan ja Transkaukasiaan. Hän toimi politbyroon ja keskuskomitean, siis sekä puolueen että hallituksen edustajana. Näin ollen hänellä oli käskyvalta kaikissa paitsi sotilaallisissa asioissa.³

Stalinilla oli De Jongen mukaan kaksi henkilökohtaista tavoitetta: saada sotilaallinen johtajuus ja sabotoida silloisen sota- ja merisota-asiain kansankomissaarin, Lev Trotskin asemaa. Saavuttuaan Tsaritsyniin Stalin järjesti ensi töikseen poliisijoukot uudelleen. Seurauksena vankilat täyttyivät ja vastavallankumouksellisia juonia paljastui. Stalin ammutti kaikki juonittelijat ja kaikki ”tunnetut rikoskumppanit.”⁴

25. kesäkuuta valkoiset joukot katkaisivat Mustalta mereltä ja Transkaukasiasta Tsaritsynin kautta Keski-Venäjälle kulkevan rautatieyhteyden. Samalla lennätinyhteydet etelään katkesivat. Pian valkoiset katkaisivat myös Volgaa pitkin kulkevan vesiliikenneväylän. Heinäkuun 7. päivänä Stalin kirjoitti Leninille ja syytti rautatieyhteyksien katkeamisesta sotilasasiantuntijoita, entisiä tsaarinupseereja, jotka olivat liittyneet puna-armeijaan. Stalin nimitti heitä kirjeessään ”pölkkypäiksi.” Kirje oli samalla hyökkäys Trotskia vastaan, sillä Trotski oli ottanut tsaarinupseerit puna-armeijaan. Stalin vaati itselleen täyttä sotilaallista käskyvaltaa voidakseen täyttää tehtävänsä elintarvikekuljetuksien varmistamiseksi. Stalin sai tahtonsa läpi ja hänet nimitettiin 19. heinäkuuta Pohjois-Kaukasuksen sotilaspiirin sotilasneuvoston puheenjohtajaksi.⁵

³ Seaton, Albert: Stalin as Warlord. B. T. Batsford Ltd, London 1976, s. 25.

⁴ De Jonge, Alex: Stalin and the Shaping of the Soviet Union. Fontana/Collins, Glasgow 1987, s. 127.

⁵ Seaton, s. 27, De Jonge, s. 128.

Stalin käytti uutta käskyvaltaansa perustaakseen Trotskia vastaan suunnatun sotilaallisen opposition. Sen johtohahmoina olivat Kliment Vorosilov, A. I. Jegorov sekä Semjon Budjonnyi. Sekä Vorosilov että Budjonnyi olivat entisiä tsaarin armeijan aliupseereita, kun taas Jegorov oli palvellut 1. maailmansodassa everstinä. Budjonnyi oli aikaisemmin ehdottanut Trotskille bolševikkiratsuväen perustamista, mutta Trotski oli vastustanut ajatusta. Hänen mielestään puna-armeija ei voinut kehittää ratsuväkeä, koska se oli ”hyvin aristokraattinen aselaji, jota johtivat prinssit, paronit ja kreivit.” Budjonnyi sai kuitenkin ratsuväkinsä. Siinä johtajina palveli monia tulevista puna-armeijan taitavimmista komentajista.

Stalin aloitti toimenpiteet Trotskin komentajia vastaan. Hän vangitutti ”asiantuntijoiden” vanhimman ja suurimman osan hänen esikuntaansa. Trotskin protestit hän jätti huomioimatta. Vanhin päästettiin myöhemmin vapaaksi, mutta hänen esikuntansa menehtyi hämärissä olosuhteissa.

De Jongen mukaan Stalin oli tuolloin mitäänsanomaton sotilasjohtaja, joka tuhlassi joukkojaan. Kerran hän lähetti taisteluun kokonaisen divisioonan täysin kokemattomia miehiä. Koko divisioona joutui sotavangeiksi. Kun joitakin myöhemmin pelastettiin, Stalin antoi ampua heidät pettureina. Jopa Lenin arvosteli Stalinin toimintaa.

Miehien tuhlaus ei ollut Stalinin ainoa heikkous. Hän oli tottelematon ja huollollisissa asioissa epäpätevä. Hänen joukkojaan johdettiin huonosti ja niiden huollossa oli puutteita. Stalinin käyttäytyminen rintamalla poikkesi hyvin paljon hänelle luonteenomaisesta toiminnasta. Tavallisesti Stalin ei luvannut mitään, mitä ei kyennyt pitämään. Hän ei myös iskenyt vastustajiin ennen kuin oli varma heidän murskaamisestaan. De Jonge arvelee, että valta nousi Stalinin päähän.

Lokakuussa 1918 Trotskin kärsivällisyys oli lopussa. Hän sähköitti 4. päivänä Leninille vaatien Stalinin välitöntä siirtoa. Stalin noudettiin Moskovaan. Lenin ei kuitenkaan ollut Stalinille kovin ankara. Hän ei halunnut Stalinin pitävän siirtoa häpeänä ja nimitti hänet Vallankumouksellisen sotaneuvoston jäseneksi.⁶

Stalin lähetettiin uudessa tehtävässään takaisin Tsaritsyniin hoitamaan työnsä loppuun. Alueella käytiin ratkaisevia taisteluja. Valkoiset olivat hyvin lähellä kaupungin valtaamista. Alueelle yllättäen saapunut punaisten divisioona ratkaisi taistelun ja punaiset ehtivät siirtää lisäjoukkoja Tsaritsynin suojaksi. Vorosilovin mukaan Tsaritsyn pelastui ”Stalinin horjumatto-

⁶ De Jonge, s. 128–130.

man voitontahdon ansiosta lähes toivottomasta tilanteesta huolimatta.” Kaupungin nimi muutettiin vuonna 1925 Stalingradiksi kunnianosoitukseksi sen puolustajalle.⁷

Pietarin puolustaja

Toukokuussa 1919 punaiset joukot ajettiin pois Latviasta. Liettuassa puolalaiset olivat vallanneet Vilnan ja alkoivat työntää bolševikkeja itään. Valkoisten ylipäällikkönä Baltiassa oli kenraali Judenitš. 13. toukokuuta 5,000 miehen vahvuinen valkoinen armeijakunta hyökkäsi kohti Pietaria komentajanaan Rodzianko. Bolševikeillä oli alueella kolminkertainen ylivoima, mutta punaiset olivat jo sitoutuneet taisteluun valkoisten suomalaisten⁸ joukkojen kanssa.

Toukokuun 17. päivänä Lenin lähetti Stalinin Pietariin organisoimaan kaupungin puolustuksen.⁹ Alueella olevien punaisten joukkojen kurinalaisuus oli heikko. Paikallinen varuskunta nousi kapinaan bolševikkeja vastaan.¹⁰ Kesäkuun 16. päivä bolševikit valtasivat kaksi rannikkolinnaketta takaisin. Stalin sanoi johtaneensa Krasnaja Gorkan valtausta henkilökohtaisesti. Todisteiden perusteella tosin voidaan päätellä, että Stalin ei ainakaan ollut operaation ainut johtohenkilö.

Heinäkuun alussa Stalin palasi Moskovaan. Heinäkuun 5. päivänä Stalin nimitettiin Länsirintaman sotilasneuvoston poliittiseksi jäseneksi. Etelästä nousi kuitenkin uusi uhka bolševikkihallintoa vastaan kenraali Denikinin valkoisen armeijan muodossa. Armeija sai aseita ja tarvikkeita briteiltä. Sen eteneminen oli nopeaa ja elokuun puoleenväliin mennessä se oli vallannut suurimman osan Ukrainaa.¹¹

Bolševikkien sotilashallinnossa kaksi eriävää koulukuntaa kiisteli siitä, miten vastahyökkäys Denikiniä vastaan pitäisi toteuttaa. Ensimmäinen halusi koukata kaakosta ja toinen kannatti suoraa hyökkäystä pohjoisesta. Stalin oli aluksi ensimmäisen koulukunnan puolella. Koukkauksessa oli tosin huomattavia logistisia ongelmia. Se vaati useiden jokien ja rautateiden ylittämistä sen sijaan että liikuttaisiin niiden suunnassa. Ymmärrettyään koukkaukseen liittyvät ongelmat Stalin muutti mieltään ja alkoi kannattaa toista ehdotusta, joka osoittautuikin onnis-

⁷ Seaton, s. 38–40. Vorosilovin kommentin ajankohta ei selviä lähteestä, mutta hänen on täytynyt sanoa se toimissaan puolustusasiain kansankomissaarina vuosina 1925–1940.

⁸ Suomalaisten sotaretki Karjalaan vuonna 1919 tunnetaan nimellä *Aunuksen retki*.

⁹ Seaton, s. 46–49.

¹⁰ De Jonge, s. 132.

¹¹ Seaton, s. 50–55.

tuneeksi. Neuvostoliiton historiankirjoituksissa Stalin mainitaan hyökkäyssuunnitelman pääarkkitehtinä ja Trotskin osuus unohdettiin.

Pietari joutui syksyllä uudestaan uhanalaiseksi. Judenitšin lähes onnistui vallata kaupunki. Tällä kertaa apuun riensi Trotski, joka käänsi uhkaavan tappion suureksi voitoksi.¹² Samoihin aikoihin Stalin oli Etelärintamalla, jossa hän viipyi lokakuun alusta 1919 maaliskuun lopulle 1920. Sekä Stalin että Trotski palkittiin 27. marraskuuta 1919 vasta perustetun Punalipun ritarikunnan kunniamerkillä. Stalinin omien sanojen mukaan kunniamerkki myönnettiin hänelle ”palveluksistaan Pietarin puolustamiseksi ja uhrautuvasta työstään Etelärintamalla.”¹³

Denikiniä vastaan

Helmikuun 3. päivänä 1920 Stalin sai Leninin ja Trotskin yhdessä allekirjoittaman sähkeen, jossa häntä käskettiin siirtymään Kaukasuksen rintamalle – sen hetkisten muiden vastuullaan olevien tehtävien lisäksi. Stalin vetosi Leniniin valittaen huonoa terveyttään ja sanoen, että yksittäisen miehen sijaan pitäisi siirtää ratsuväkireservejä. Stalin sai jäädä etelään. 20. helmikuuta Lenin lähetti uuden sähkeen, jossa hän vaati Stalinia kiirehtimään joukkojen siirtoa Kaukasuksen rintamalle. Stalin vastasi Leninille, ettei hän nähnyt asian kuuluvan hänen velvollisuuksiinsa, sillä Kaukasuksen rintaman vahventaminen oli yksinomaan vallankumouksellisen sotaneuvoston vastuulla, jonka jäsenet olivat Stalinin tietojen perusteella kaikki terveitä miehiä eivätkä hänen laillaan ylityöllistettyjä. 23. maaliskuuta Stalin katsoi työnsä valmiiksi ja palasi Moskovaan.

Kun Denikin lopulta kukistettiin, Stalin sai aihetta kerskua, että voitto oli saavutettu ilman Trotskia. Stalinin henkilökohtaista osuutta voittoon on mahdoton arvioida. Hän kävi etulinjassa vain yhden kerran koko Etelärintaman hyökkäysoperaation aikana. Trotskin mukaan Stalin oli kykenemätön esiintymään joukkojen edessä. Trotski ei tosin välttämättä ole kaikin luotettavin tietolähde tässä asiassa.¹⁴

¹² De Jonge, s. 132–133.

¹³ Seaton, s. 61–62.

¹⁴ Seaton, s. 62–64.

25. huhtikuuta 1920 kolme puolalaista armeijaa hyökkäsi bolševikkien Lounaisrintamaa vastaan Ukrainassa. Puolalaisia vastassa oli kaksi neuvostoarmeijaa. Toukokuuhun mennessä puolalaiset olivat vallanneet Kiovan ja ylittäneet Dnepr-joen. Ylin neuvostojohto päätti vähentää Etelärintamaan kohdistuvaa painetta hyökkäämällä pohjoisessa Valko-Venäjällä. Tämän Länsirintaman komentajaksi asetettiin Mihail Tuhatševski. Myöhemmin Jegorovin komennossa olevan Lounaisrintaman oli määrä liittyä mukaan hyökkäykseen. Rintamien välirajana olivat Pripetin suot. Tämän maastoesteen pituus itä-länsisuunnassa oli lähes 500 km.

Toukokuun 25. päivänä sotilaallinen tilanne muuttui, kun valkoinen kenraali Wrangel, josta oli tullut Denikinin seuraaja, hyökkäsi Krimin alueelle 30,000 miehen voimin ja aiheutti suuria tappioita Länsirintaman alaisuudessa olevalle 13. Armeijalle. Kommunistisen puolueen keskuskomitean arvion mukaan Jegorovin voimat eivät riittäneet sekä puolalaisten että Wrangelin joukkojen karkottamiseen Ukrainasta edes vahvennettuna Budjonnyin 1. Ratsuväikarmeijalla. Ensisijaiseksi tavoitteeksi määrättiin puolalaisten joukkojen ajaminen pois. Lounaisrintama vastusti päätöstä ja niinpä toukokuun 26. päivänä keskuskomitea lähetti Stalinin palaamaan Lounaisrintamalle poliittisen komissaarin ominaisuudessa.

Ensitöikseen Stalin kävi Krimin alueella ja vaihtoi 13. Armeijan komentajan. Hän pyysi leniniltä lisää divisioonaa, mutta ei saanut niitä. Seuraavaksi Stalin vaati politbyroota tekemään aselevon Wrangelin kanssa, tai jos se ei onnistuisi, lupaa hyökätä Wrangelin joukkoja vastaan. Lupaa ei tullut. Kesäkuun 2. päivänä Lounaisrintama sai ohjeet käyttää 1. Ratsuväikarmeijaa koukkaamaan Kiovan alueella olevan viholliskeskittymän sivustaan etelän kautta.

Budjonnyin ratsuväki hyökkäsi 5. kesäkuuta. Viikkoa myöhemmin kaikki Pripetin eteläpuolella olevat puolalaiset joukot vetäytyivät kiireellä länteen välttääkseen joutumasta saarretuksi. Valko-Venäjällä Tuhatševskin Länsirintama aloitti uuden hyökkäyksen 4. heinäkuuta ja pakotti puolalaiset perääntymään. Heinäkuun loppuun mennessä puna-armeija oli edennyt Pohjois-Puolaan.¹⁵

Marsalkka K. A. Meretskov oli oppilaana puna-armeijan yleisesikunta-akatemiassa, kun hän tapasi Stalinin ensimmäistä kertaa kesällä 1920 Harkovassa. Meretskov ja joukko muita kurssin oppilaita oli käsketty Lounaisrintaman esikuntaan, jossa Stalin halusi tavata heidät. Stalin asteli huoneessa edestakaisin piippu kädessään, kyseli kysymyksiä ja kuunteli vastauksia.

¹⁵ Seaton, s. 65–68.

Hänen olemuksensa oli hyvin rauhallinen. Hänen ensimmäinen kysymyksensä oli: ”Osaatteko käsitellä hevosiä?” Stalin oli päättänyt vahventaa 1. ratsuväkiarmeijan esikuntaa oppilailla ja hänen mielestään oli tärkeää, että nämä ”tiesivät, miltä hevonen haisee.”¹⁶

Politbyroossa tehtiin heinäkuun lopussa päätös Länsi- ja Lounaisrintamien yhdistämisestä Tuhatševskin alaisuuteen. Samaan aikaan Wrangelin joukot aiheuttivat lisää tappioita 13. Armeijalle. Lenin kehotti Stalinia keskittymään Wrangelin lyömiseen. Elokuun 11. päivänä Lounaisrintama sai käskyn siirtää 1. Ratsuväkiarmeija ja 12. Armeija Länsirintaman alaisuuteen. Jostain syystä Stalin ja Jegorov eivät noudattaneet käskyä, vaan elokuun 12. päivänä he lähettivät 1. Ratsuväkiarmeijan valtaamaan Lvovin. Myöhemmin Stalin väitti saaneensa siirtokäskyn vasta 13. päivänä.¹⁷

Länsirintama hyökkäsi Tuhatševskin johdolla ja pääsi etenemään Varsovan porteille saakka. Samaan aikaan Lounaisrintama jatkoi hyökkäystä Lvovia kohti, mikä vei sen kauemmas Varsovesta. Tuhatševskin vasen sivusta jäi ilman suojaa.¹⁸ Ylijohto painosti Länsirintamaa irrottamaan 1. Ratsuväkiarmeijan välittömästi Länsirintaman tueksi. Stalin kieltäytyi vedoten siihen, että oli mahdoton irrottaa armeija koska se oli taistelussa. 13. elokuuta Lounaisrintaman komentaja Jegorov allekirjoitti käskyn siirtää armeijat Länsirintaman alaisuuteen, mutta Stalin kieltäytyi allekirjoittamasta. Käskyä ei noudatettu, koska siitä puuttui politbyroon edustajan allekirjoitus. Tästä käy ilmi, millainen valta komissaareilla oli. Puhumattakaan siitä, että kyseinen komissaari sattui olemaan Stalin.

17. elokuuta Stalin kutsuttiin takaisin rintamalta. Puolalaiset tekivät vastahyökkäyksen Varsovan edustalla ja käytännössä tuhosivat Tuhatševskin Länsirintaman, mikä johti Puolan voittoon sodassa. Lenin kieltäytyi syyttämästä ketään yksittäistä henkilöä tappiosta. Olihan hän itsekin puuttunut asioihin ja tehnyt virhearvioita.¹⁹ Trotski syytti Stalinia oman yksityissodan käymisestä. Varhaiset neuvostohistorioitsijat pitivät Stalinin tottelemattomuutta yhtenä tappioon johtaneista päätekijöistä. Stalin itse taas yritti vierittää syytä Länsirintaman poliittisen komissaarin harteille, mutta ei onnistunut vakuuttamaan ketään.²⁰

Stalinin viivyttely ja tottelemattomuus olivat ainakin yksi osatekijä Neuvosto-Venäjän tappioon sodassa Puolaa vastaan. Häviöön vaikutti myös monia muita tekijöitä: poliittiset virhearviot, sotilasjohdolliset virheet, joukkojen heikko koulutustaso ja puutteellinen organisaatio,

¹⁶ Meretskoy, Kirill: Serving the people. Progress Publishers, Moscow 1971, s. 37–38.

¹⁷ Seaton, s. 68–69.

¹⁸ De Jonge, s. 134.

¹⁹ Seaton, s. 72–74.

²⁰ De Jonge, s. 134.

kurittomuus, komentajien puutteellinen ammattitaito sekä puutteelliset viesti- ja johtamisjärjestelmät. On kuitenkin todennäköiseltä, että jos 1. Ratsuväkiarmeija ja 12. Armeija olisivat siirtyneet Länsirintamalle käskyn mukaisesti, Tuhatševski ei olisi kärsinyt läheskään yhtä murskaavaa tappiota.²¹

Vuosina 1918–1920 Stalin asetettiin johtovastuuseen hyvin suurista organisaatioista ilman, että hänellä oli minkäänlaista sotilastaustaa tai edes tietoa sotilasasioista. Hän teki kokemattomuuttaan monia karkeita virheitä. Sotilaallisena johtajana toimiessaan Stalin asetti henkilökohtaiset poliittiset tavoitteensa sen hetkisten sotilaallisten tavoitteiden ja jopa maan yhteisten tavoitteiden edelle. Stalin osoitti kykyä organisaation ja yksityiskohtien hallintaan. Ihmisten johtamisessa hänen kykynsä olivat rajalliset. Stalin hankki itselleen muutamia uskollisia kannattajia puna-armeijan johtajiston joukosta, tärkeimpinä Vorošilov ja Budjonnyi. Nämä kannattajat eivät kuitenkaan olleet sotilaallisilta taidoiltaan mainittavia, mutta saivat palkkioksi uskollisuudestaan elää pidempään kuin Stalin.

Sisällissodan jälkeen

Stalinista tuli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomitean pääsihteeri vuonna 1922. Lenin kuoli tammikuussa 1924. Puna-armeijan ylipäällikkönä toimi Leninin sota- ja merisota-asiain kansankomissaari Lev Trotski 11. maaliskuuta 1924 saakka, jolloin ylipäällikön tehtävä lakkautettiin. Trotski erotettiin sota- ja merisota-asiain kansankomissaarin tehtävästä tammikuussa 1925 ja hänen tilalleen tuli V. M. Frunze. Frunze menehtyi epäilyttävissä olosuhteissa umpisuolenleikkaukseen. Sen jälkeen sota- ja merisota-asiain kansankomissaarina toimi Vorošilov vuoteen 1940 saakka. Vorošilov oli Molotovin ja Budjonnyin lisäksi yksi Stalinin läheisimmistä liittolaisista sisällissodan ajalta. Kun Trotski erotettiin politbyroosta heinäkuussa 1926, puna-armeijaa johti käytännössä Stalin.²²

Vuoteen 1934 saakka puolustusasioista vastasi kaksi eri komiteaa: kansankomissaarien neuvoston (SNK) alaisuudessa oleva puolustuskomissio, jota johti Molotov, ja Vorošilovin valtakumouksellinen sotaneuvosto (RVS), joka kuului sota- ja merisota-asiain kansankomissariaattiin. Koska näiden neuvostojen tehtävät olivat päällekkäiset, vallankumouksellinen sotaneuvosto lakkautettiin heinäkuussa 1934. Sota- ja merisota-asiain kansankomissariaatin nimi muutettiin puolustusasiain komissariaatiksi (NKO). Syyskuussa 1935 puna-armeijan

²¹ Seaton, s. 76–77.

²² Seaton, s. 81–82.

esikunnasta (Shtab RKKA)²³ tuli puna-armeijan yleisesikunta. Huhtikuussa 1937 Molotovin puolustuskomissio muutettiin puolustusasiain komiteaksi. Stalin oli yksi sen jäsenistä, kuten myös Vorosilov.²⁴

Puhuttaessa Stalinin asemasta on tärkeä huomioida, että hän ei koskaan virallisesti ollut Neuvostoliiton valtionhoitaja. Stalin toimi vuodesta 1922 kuolemaansa saakka Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteerinä. Virka ei ollut valtion virka, vaan ainoastaan kommunistisen puolueen korkein tehtävä. Valtionjohtajan virkaa hoiti korkeimman neuvoston presidiumin puheenjohtaja, presidentti M. I. Kalinin. Todellisuudessa kaikista valtion asioista, niin poliittisista kuin sotilaallisistakin, päätti kuitenkin Stalin.

2.2 Suuri puhdistus

Kun käsitellään Stalinia sotilaallisena johtajana, ei voi jättää mainitsematta niin kutsuttua ”suurta puhdistusta”. Puhdistuksissa surmattiin ja suljettiin vankileireille kymmeniä tuhansia upseereita. Tällä oli lamauttava vaikutus koko Neuvostoliiton asevoimiin ja sotataitoon. Puhdistuksia seuranneen kehityksen tulos paljastui koko maailman nähtäväksi Neuvostoliiton hyökätessä Suomeen marraskuussa 1939.

Kesäkuun 30. päivänä 1934 Saksan vastavalittu kansleri Adolf Hitler surmautti natsipuolueen johtohahmoja ns. ”pitkien puukkojen yönä.” Stalin ihaili Hitlerin häikäilemättömyyttä.²⁵ Hän sai epäilemättä kipinän ajatukselleen puhdistuksista juuri tästä tapahtumasta. Puolueessa oli lukuisia vanhan kaartin bolševikkeja, jotka olivat Stalinin poliittisia kilpailijoita. Vuonna 1936 Stalin ryhtyi toimenpiteisiin näitä ”kansanvihollisia” vastaan.

Järjestettiin suuria julkisia oikeudenkäyntejä, joissa Stalin hyökkäsi poliittisia kilpailijoitaan vastaan. Joukko ”zinoviiitejä”,²⁶ ”trotskilaisia” ja ”oikeistolaisia” tuhottiin. Oikeudenkäynnit olivat lavastettuja ja NKVD järjesti keksityt todisteet.²⁷ Stalin ei kuitenkaan ollut vielä tyytyväinen. Epäluotettavaa ainesta oli edelleen jäljellä. Vuonna 1937 Stalin päätti, että oli tullut aika tehdä loppu puna-armeijassa olevista ”vihollisista”. Vihollisia oli hänen mukaansa ”ar-

²³ *Shtab RKKA (Rabotše-Krestjanskaja Krasnaja Armija*, joka kokonaisuudessaan suomennettuna tarkoittaa työläisten ja talonpoikien punaista armeijaa)

²⁴ Seaton, s. 84–85.

²⁵ Montefiore, Simon Sebag: Stalin. Punaisen tsaarin hovissa. WSOY, Helsinki 2004, s. 152.

²⁶ G. Zinovjev oli yksi Leninin läheisimmistä työtovereista.

²⁷ Länsiö, Juhani: Puna-armeijan operatiivisen ajattelun kehitysvaiheet 1917–1941. Tutkielma, Maanpuolustus-korkeakoulu, Sotahistorian laitos 1998, s. 37.

meijassa, esikunnissa, jopa Kremlissä”.²⁸ Nämä puhdistukset levisivät kaikille hallinnon tasoille. Armeijan puhdistus oli kuitenkin kaikkein haitallisin Neuvostoliiton turvallisuudelle. Sen vaikutus maan sotataitoon oli lamauttava.

Puhdistusten taustaa

Stalin erotti useita komentajia samoihin aikoihin, kun hän nimitti Frunzen puolustusasiain kansankomissaariksi Trotskin tilalle.²⁹ Radzinsky sanoo, että 1930-luvun alussa hän jatkoi prosessia ja erotti 47,000 upseeria. Muutamat olivat kuitenkin sellaisia, joihin edes hän ei voinut koskea. Kaikki ensimmäisenä puhdistetut upseerit olivat taistelleet sisällissodassa. He muistivat vuoden 1920 sotaretken Puolaan ja Stalinin osuuden puna-armeijan siellä kärsimässä tappiossa. Kaikki olivat tunnettuja, palkittuja ja vaikutusvaltaisia upseereja. Stalin oli huolissaan, että nämä upseerit liittoutuisivat häntä vastaan nähdessään Stalinin tuhoavan puolueen vanhaa kaarta. Heistä vaarallisin oli Radzinskyn mukaan Tuhatševski. Myöhemmät uhrit olivat Stalinille pelkkiä numeroita.³⁰

Tuhatševski oli häikäilemätön, karismaattinen ja voimakas johtaja. Hän oli hienostunut ja älykäs aatelismies, joka ei sietänyt tyhmiä ihmisiä. Hän ymmärsi, että tulevaisuuden sodankäynnissä panssarivaunuilla ja ilmavoimilla oli ratkaiseva merkitys. Näistä syistä hän ei tullut toimeen Вороšilovin ja Буджоннын kanssa. Stalinin lähipiiri eli yhä ratsuväen ja panssarijunien aikaa. Вороšilov ja Буджонnyi olivat yllyttäneet Stalinia jo vuodesta 1936 alkaen tuhoamaan armeijan sisällä olevat viholliset. Вороšilov oli esimerkiksi toimittanut Stalinille tiedustelupalvelun sieppaamia saksalaisia raportteja, joissa kerrottiin Tuhatševskin ihailevan Saksan asevoimia.³¹

Vuonna 1930, vain vuosi ennen nimitystään puolustusasiain kansankomissaarin sijaiseksi ja puna-armeijan varustelupäälliköksi, Tuhatševskia oli kuulusteltu epäiltynä vastavallankumouksellisesta toiminnasta. Häntä oli syytetty salaliiton valmistelusta politbyroota vastaan. Tapaus oli ilmeisesti saanut alkunsa, kun joukko upseereita oli valittanut Tuhatševskista puolustusasiain kansankomissaarina toimineelle Вороšiloville. Valitus johtui kaikei henkilökohtaisista kaunoista. Upseerit syyttivät Tuhatševskia ylimielisyydestä ja siitä, että tämä ”tekee heistä pilkkaa suuruudenhulluilla suunnitelmillaan.” Stalin tarttui tilaisuuteen ja määräsi Tuhatševskin kuulusteltavaksi. Kaksi upseeria pakotettiin todistamaan häntä vastaan. Tuhatševs-

²⁸ Montefiore, s. 235.

²⁹ Seaton, s. 81–82.

³⁰ Radzinsky, Edvard: Stalin. The First In-Depth Biography Based on Explosive New Documents from Russia's Secret Archives. London 1996, s. 259.

³¹ Montefiore, s. 235. Raporttien aitous on kyseenalainen.

kia ei kuitenkaan pidätetty tai asetettu oikeuden eteen. Stalin ei tuolloin saanut tarvittavaa kannatusta suunnitelmalleen, koska hän ei vielä ollut diktaattori. Niinkin tunnetun henkilön kuin Tuhatševskin syyttäminen julkisesti salaliitosta olisi voinut vaarantaa Stalinin uskottavuuden. Niinpä hän joutui toteamaan Tuhatševskin ”sataprosenttisen puhtaaksi.” Tapauksen jälkeen Stalin pyysi Tuhatševskilta jopa anteeksi. Ilmeisesti hän ymmärsi Tuhatševskin teorioiden nykyaikaisuuden ja arvon. Tapausta voidaan kuitenkin pitää eräänlaisena kenraaliharjoituksena vuoden 1937 tapahtumiin.³²

Puna-armeijan puhdistus

Armeijan puhdistus alkoi keväällä 1937, kun Stalinin pääkohteeksi joutunut marsalkka Tuhatševski pidätettiin 22. toukokuuta. Näytöksenomainen oikeuskäsittely tapahtui suljetuin ovin. Todisteina marsalkkaa vastaan käytettiin hänen allekirjoittamiaan tunnustuksia, jotka oli saatu kiduttamalla. Tuhatševski tunnusti olevansa saksalaisten agentti ja suunnitelleensa val-lankaappausta. Kesäkuun 1. päivä Stalin ilmoitti Kremlissä, että suurin osa armeijan ylimmästä johdosta oli saksalaisten agentteja. Tuhatševski teloitettiin kesäkuun 12. päivänä.³³

Tuhatševskin ja seitsemän muun korkea-arvoisen upseerin teloitukset olivat alkusoitto, joka käynnisti massiivisen puhdistuksen puna-armeijassa. Puhdistuksissa teloitettujen joukossa oli Tuhatševskin lisäksi monia muita keskeisiä sotataidon kehittäjiä. Tunnetuimpia näistä oli sotateoreetikko A. A. Svetšin, jota Tuhatševski oli 1920-luvulla arvostellut.³⁴ Tuhatševskin ja muiden ensimmäisenä ”puhdistettujen” upseerien kohtalon syyt erosivat myöhemmin teloitetuista merkittävällä tavalla. Näiden ensimmäisten teloitusten syyt olivat nimittäin Stalinille henkilökohtaiset.

Puhdistus oli prosessi, joka ruokki itse itseään. Armeijan sisällä tehtiin lukuisia ilmiantoja, jotka johtivat pidätyksiin, kuulusteluihin, uusiin ilmiantoihin ja teloituksiin. Pelko ja epävarmuus vallitsivat kaikkialla upseeristossa. Stalinille sateli kirjeitä, joissa häntä pyydettiin puuttumaan vallitsevaan epäoikeudenmukaisuuteen. Suurimmalle osalle kansaa ei tullut mieleenkään epäillä, että heidän suuri idolinsa ja johtajansa voisi olla vastuussa tästä mielettömältä tuntuvasta terrorista. Monet niistä upseereista, jotka käsittivät totuuden ja aavistivat vuoronsa tulevan kohta, tekivät itsemurhan. Se oli heidän ainut keinonsa tuoda mielipiteensä julki –

³² Montefiore, s. 82–83.

³³ Montefiore, s. 236–239.

³⁴ Kulomaa, Jukka: Syvään taisteluun. Johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917–1991. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen julkaisuja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2004, s. 28.

eräänlainen viimeinen protesti tyranniaa vastaan.³⁵ Kaikkiaan puhdistuksissa tuomittiin kuolemaan tai vankileirille noin 35,000 upseeria, mikä oli noin puolet koko puna-armeijan upseeristosta.

Puhdistusten syyt

Puhdistusten syistä on esitetty useita teorioita. Kulomaan teoksessa sanotaan, että Stalinille ”oli kiristyvässä kansainvälisessä tilanteessa tärkeintä pitää asevoimat tiukasti poliittisen johdon kontrollissa ja varmistaa niiden uskollisuus.”³⁶ On myös olemassa teorioita, joiden mukaan Stalin toimi nuoruudessaan Venäjän salaisen poliisin, ohranan, kaksoisagenttina, ilmiantaen toisia bolševikkeja. Stalinin terrorin tarkoituksena oli näiden teorioiden mukaan tarkoitus tuhota kaikki, jotka tiesivät hänen kaksoispeleistään. Montefiore vahvistaa, että nuori Stalin ilmiantoi halukkaasti vastustajiaan, mutta pitää oletuksia hänen kaksinaamaisuudestaan sensaatiohakuksina ja väärinymmärrettyinä: vallankumouksellisten ympärillä pyöri runsaasti kaksois- ja jopa kolmoisagentteja. Hän sanoo: ”Ohranan arkistot todistavat Stalinin pysyneen fanaattisena marxilaisena.”³⁷

Montefiore sanoo: ”Armeija oli viimeinen voima, joka olisi voinut pysäyttää Stalinin – ja siinä oli riittävä syy sen ylijohdon tuhoamiseksi. On mahdollista, että kenraalit ovat tienneet Stalinin menneisyydestä ohranan kaksoisagenttina ja harkinneet toimenpiteitä. Tavanomainen selitys on, että Saksan disinformaatio sai Stalinin vakuuttumaan siitä, että he suunnittelivat vallankaappauksia.” Hän jatkaa: ”Mitään saksalaisten todisteista ei kuitenkaan esitetty Tuhatševskin oikeudenkäynnissä – eikä se olisi ollut tarpeenkaan. Stalin ei tarvinnut tuekseen sen paremmin natsien disinformaatiota kuin ohranan salaperäisiä arkistojakaan tuhota Tuhatševskin. Olihan hän leikitellyt tällä ajatuksella jo niin varhain kuin 1930, kolme vuotta ennen kuin Hitler otti vallan käsiinsä.”³⁸

Stalinia, Vorošilovia ja Budjonnyita yhdisti viha entisiä tsaarinupseereja, varsinkin Tuhatševskia, kohtaan. Stalinin jäljiltä on löydetty päiväämätön muistiinpano, jossa hän kertoo näistä puna-armeijan kesällä 1918 pidättämistä upseereista seuraavaa: ”Olisimme halunneet ampua kaikki nämä upseerit yhteen läjään.”³⁹ On siis mahdollista, että puhdistusten tarkoitus

³⁵ Esimerkiksi 1. luokan armeijakomissaari Jan Gamarnik, joka kieltäytyi toimimasta ystävänsä Tuhatševskin tuomarina. Axell, Albert: Stalin sodanjohdajana. Yliopistopaino, Helsinki 1998, s. 33.

³⁶ Kulomaa, s. 28.

³⁷ Montefiore, s. 54.

³⁸ Montefiore, s. 240

³⁹ Montefiore, s. 235, 240

oli yksinkertaisesti poistaa kaikki entiset tsaarinupseerit puna-armeijasta. Tämän teorian uskottavuutta tosin vähentää se, että esimerkiksi Šapošnikov ja Jegorov, jotka olivat entisiä tsaarinupseereita, säästettiin.

Yhden teorian mukaan Stalinin tarkoitus oli uudistaa puna-armeija. Marsalkka I. S. Konev, eräs toisen maailmansodan sankari, on sanonut muistelmissaan ainoastaan kahden puhdistetun upseerin olleen moderneja sotilasjohtajia. Loput olivat Vorošilovin ja Budjonnyin tasolla ja elivät vielä ratsuväen aikaa. Puhdistusten myötä armeija heikkeni hetkellisesti. Komento kuitenkin siirtyi miehille, joiden koulutus ja ajattelu olivat ajan tasalla. Näin ollen puna-armeijasta tuli vahvempi pidemmällä tähtäimellä.⁴⁰ Edellä mainittua teoria ei ainakaan voinut olla ainut yksittäinen syy upseerien teloitukseen. Jos armeijan puhdistusten syynä olisi ollut pelkkä puna-armeijan uudistaminen, vanhojen upseereiden erottaminen olisi riittänyt.

Kansa ihaili Tuhatševskia ja muita sisällissodan sankareita. Stalin ei voinut koskea heihin suoraan. Heidän oikeuskäsittelynsä täytyi sen vuoksi järjestää salassa. Näytösluontoista oikeuskäsittelyä ja kiduttamalla saatuja tunnustuksia Stalin puolestaan tarvitsi, koska hänen täytyi vakuuttaa politbyroo upseerien syyllisyydestä. Stalinin juoni onnistui. Kun tuomittujen nimet julistettiin, harva epäili tunnustusten aitoutta.⁴¹

Puhdistusten syynä ei ollut niiden henkilöiden eliminointi, jotka tiesivät Stalinin olleen ohran kaksoisagentti. Montefiore sanoo Stalinin likvidoineen useita hänet aikaisemmin tunteneita henkilöitä, mutta säästäneen arvoituksellisesti toisia.⁴² Syynä ei voinut myöskään olla trotskilaisten eliminointi. Trotski oli hallinnut puna-armeijaa useiden vuosien ajan, mutta Stalin oli korvannut armeijassa olleet Trotskin liittolaiset jo 1920-luvulla. Puhdistusten syyt eivät muutenkaan olleet yksiselitteiset. Ne muodostuivat monien asioiden summasta.

Puhdistusten pääasialliset syyt olivat poliittisia. Stalin oli jo muutaman vuoden ajan suunnitellut poliittisten vastustajiensa eliminointia saatuaan inspiraation Hitlerin ”pitkien puukkojen yöstä.” Upseeristossa oli kuitenkin näiden vastustajien tukijoita. He olisivat voineet liittoutua Stalinia vastaan nähdessään hänen tuhoavan vastustajiaan puolueessa.

Poliittisten syiden lisäksi Stalinilla oli myös henkilökohtaisia syitä puhdistuksiin. Stalinin luonne oli sellainen, ettei hän koskaan antanut anteeksi loukkauksia ja epäkunnioittavaa käy-

⁴⁰ Radzinsky, s. 262. Lienee sanomattakin selvää, että toinen ”moderneista sotilasjohtajista” oli Tuhatševski. Toinen oli Valko-Venäjän sotilaspiirin komentaja Uborevitš.

⁴¹ Montefiore, s. 236–237.

⁴² Montefiore, s. 54.

töstä eikä unohtanut vanhoja kaunoja. Tämä käy ilmi useista elämänkerroista. Eräs Stalinin syistä liittyy Puolaa vastaan käytyyn sotaan vuonna 1920. Stalinia oli käsketty lähettää ratsuväkiarmeija Tuhatsevskin Länsirintaman hyökkäyksen tueksi. Hän kuitenkin kieltäytyi täytämstä käskyä tai ainakin viivytteli sen toteuttamista. Seatonin mukaan Stalin vaikutti siten epäsuorasti puna-armeijan kokemaan tappioon Puolassa.⁴³ Hän halusi eliminoida upseerit, jotka vielä muistivat tapauksen. Toinen syy oli Stalinin ja hänen lähipiirinsä tuntema epäluottamus entisiä tsaarinupseereja kohtaan.

Viimeinen syy oli sekä henkilökohtainen että poliittinen. Kyseessä oli niinkin yksinkertainen asia kuin luottamus. Stalin tarvitsi armeijan, johon hän saattoi luottaa. Sisällissodassa ja Puolassa taistelleet entiset tsaarinupseerit tunsivat hänet. Radzinskyn mukaan he halveksivat Stalinia.⁴⁴ Diktaattori ei pystynyt luottamaan asevoimiin, joiden johtoasemassa olevat henkilöt eivät kunnioittaneet häntä. Stalinille pelko ja kunnioitus olivat sama asia.

Stalin ajatteli käytännöllisesti. Hän näki puna-armeijan upseeristossa ongelman, jonka hän halusi poistaa. Pelkkä upseerien erottaminen olisi aiheuttanut tyytymättömyyttä, vastarintaa ja muita vaikeuksia. Stalinin tapa ratkaista ongelmat oli tappaminen. Samanlaisiin keinoihin bolsevikit olivat turvautuneet jo ennen sisällissotaa.

Puhdistusten seuraukset

Armeijan puhdistukset keskeyttivät sotataidon kehityksen käytännössä kokonaan. Liikesodan opeista luovuttiin ja palattiin takaisin kohti perinteistä kulutussodan mallia. Syvän taistelun ja syvien operaatioiden teoria joutui epäilyttävään valoon, koska sen tunnetuin kehittäjä oli leimattu kansanviholliseksi.⁴⁵

Syvää taistelua käsitteleviä kirjoja tuhottiin. Puolustusasiain kansankomissaari Kliment Vorosilov joutui ottamaan vastuun armeijan doktriinista. Hänen vaikutuksestaan palattiin takaisin kulutussodankäyntiin. Osasyynä oli nationalistien voitto Espanjan sisällissodassa, mikä nähtiin kulutussodan voittona ja mekanisoitujen joukkojen tappiona. Vorosilov oli Stalinin luottomies, yksi diktaattorin harvoista ystävistä. Hän ei ollut tunnettu älykkyydestään tai innovatiivisuudestaan. Vorosilov oli ennemminkin poliitikko kuin sotilasajattelun kehittäjä.⁴⁶

⁴³ Seaton, s. 76.

⁴⁴ Radzinsky, s. 359.

⁴⁵ Kulomaa, s. 40.

⁴⁶ Länsiö, s. 38.

Puhdistuksilla oli suuri vaikutus upseerikoulutukseen Neuvostoliitossa. Syvän taistelun opetus kiellettiin yleisesikunta-akatemiassa. Päteviä ja arvostettuja opettajia pidätettiin tai vain katosi jäljettämiin. Oppilaiden tilanne ei ollut sen parempi. Epäluuloisuus, kytäys ja ilmiannot olivat arkipäivää. Upseeripula johti lopulta siihen, että akatemiasta valmistumista joudutettiin.⁴⁷ Se tarkoitti, että yleisesikuntaupseereita lähetettiin uusiin tehtäviin puutteellisesti koulutettuna. Puhdistukset aiheuttivat jatkuvaa epävarmuutta ja pelkoa upseeriston keskuudessa myös kentällä. Koskaan ei voinut tietää, kuka olisi seuraava. Niinpä kaikenlaisten innovatiivisten ajatusten esittämistä vältettiin, koska ei haluttu leimautua.

Puutteellinen koulutus ei ollut pelkästään yleisesikuntaupseereja koskeva ongelma. Vaikutus sotilaiden peruskoulutukselle oli vielä voimakkaampi. Vanhat, kokeneet kouluttajat olivat vankileireillä tai teloitettu. Ohjesäännöt oli tuhottu. Sotilaspiirien kutsuntajärjestelmät olivat lamaannuksessa.⁴⁸ Uusia upseereita ylennettiin tehtäviin jatkuvasti, mutta heiltä puuttui tarvittava kokemus ja tieto-taito.

Puhdistusten kanssa samoihin aikoihin kaksoisjohtajuusjärjestelmä otettiin uudelleen käyttöön puna-armeijassa, kun sotilaskomissaarit nostettiin toukokuussa 1937 takaisin samanarvoisiksi komentajien kanssa ja sotilasneuvostot otettiin uudelleen käyttöön sotilaspiireissä, laivastoissa ja erillisissä armeijoissa. Tämä paluu vanhaan merkitsi huomattavaa takapakkia puna-armeijan johtamisjärjestelmälle. Komissaari eli politrukki vastasi mm. joukkojen mielialasta, taistelutahdosta ja kurista. Hänellä ei välttämättä ollut minkäänlaista sotilaskoulutusta. Silti komissaarilla oli valta puuttua päätöksentekoon ja jopa pakottaa komentaja muuttamaan päätöksensä.⁴⁹

Kaksoisjohtajuusjärjestelmän paluu näkyi myös päivittäisessä sotilaskoulutuksessa. Esimerkiksi annettiin määräys, että talvella ei saa harjoittaa joukkoja yli 15 asteen pakkasessa. Määräys kuulostaa järjettömältä ja Stalin puuttuikin siihen ja muihin vastaaviin määräyksiin Suomen sodan 1939–1940 jälkeen.⁵⁰ Puhdistusten aikana vallinneessa pelon ilmapiirissä ei ole mikään ihme, etteivät komentajat uskaltaneet rikkoa vastaavanlaisia koulutusta haittaavia määräyksiä. Tuona aikana pienikin epäily ”kansanvihollisesta” toiminnasta saattoi johtaa

⁴⁷ Bialer, Seweryn: Stalin and His Generals. Soviet Military Memoirs of World War II. Westview Press, Inc., Boulder, Colorado 1984, s. 79–83. Frunzen yleisesikunta-akatemiassa opiskeleva kenraalilevisti A. T. Stutšenko kuvaa akatemian tunnelmaa puhdistusten aikana.

⁴⁸ Länsiö, s. 38.

⁴⁹ Seaton, s. 85.

⁵⁰ Puna-armeija Stalinin tentissä. Talvisodan jälkipuinti Kremlissä 14.–17.4.1940. Toimittaneet Manninen, Ohto ja Ržeševski, Oleg A. Oy Edita Ab, Helsinki 1997, s. 66, 220.

pidätykseen ja teloitukseen. Sotilaskuri höltyi, koska puolueen ja nuorisoliiton soluissa toimivia upseereja ja sotilaita oli opetettu ”paljastamaan” esimiehiään kansanvihollisiksi.⁵¹

⁵¹ Hruštšev muistelee. Toimittanut Strobe Talbott. WSOY, Porvoo 1971, s. 471.

3 MAAILMANSODAN KYNNYKSELLÄ

3.1 Konflikteja

Neuvostoliitto osallistui 1930-luvun lopulla useisiin konflikteihin muiden valtioiden kanssa. Näistä ensimmäisenä voidaan pitää Espanjan sisällissotaa 1936–1939, jossa Neuvostoliiton tuki tasavaltalaisille tosin oli melko vähäistä. Toinen konflikti oli rajasota Japania vastaan Mantšuriassa 1938–1939. Kesällä 1939 puna-armeija löi Mongoliaan tunkeutuneet japanilaiset Halhin-Golin -joella käyttäen Tuhatševskin kehittämän syvän taistelun⁵² opin mukaisia periaatteita. Neuvostojoukkoja komensi Georgi Žukov.

Toukokuun alussa 1940 Žukov, joka toimi silloin yleisesikunnan päällikkönä ja oli edellisenä vuonna johtanut yhdistetyn venäläis-mongolialaisen armeijan voittoon japanilaisia vastaan, sai kutsun saapua Moskovaan uutta nimitystä varten. Hänelle myönnettiin armeijakenraalin arvo ja Stalin nimitti hänet Kiovan erillisen sotilaspiirin komentajaksi. Žukov ei ollut aikaisemmin tavannut Stalinia ja kertoo olleensa varsin jännittynyt mennessään Stalinin vastaanotolle.⁵³

Žukov kertoo heti pitäneensä Stalinin suoruudesta ja yksinkertaisuudesta. Stalin hajotti tapan- sa mukaan muutamia savukkeita ja pani niiden tupakan piippuunsa. Sytytettyään sen hitaasti Stalin pyysi kysyi Žukovilta arviota Japanin armeijasta, kuinka neuvostojoukot olivat toimineet taisteluissa japanilaisia vastaan ja kuinka eri aselajijoukkojen komentajat olivat tukeneet Žukovia. Žukov muistaa Stalinin kuunnelleen hänen selostustaan hyvin tarkkaavaisesti ja kiinnostuneena. Lopuksi Stalin sanoi: ”Nyt teillä on sotakokemusta. Ottakaa vastaan Kiovan sotilaspiirin päällikkyys ja käyttäkää kokemuksianne joukkojen kouluttamisessa.”. Stalinin olemus, hiljainen ääni, päätelmien konkreettisuus ja syvällisyys sekä hänen perehtyneisyytensä sotilasasioihin sekä se tarkkaavaisuus, jolla hän kuunteli selostusta, tekivät Žukoviin voimakkaan vaikutuksen.⁵⁴

⁵² Tuhatševski esitteli ajatuksensa syvästä taistelusta puolustusasiain kansankomissaarille, Kliment Vorosiloville, marraskuussa 1932. Teorian tavoitteena oli pyrkiä nopeaan ratkaisuun heti operaation alkuvaiheessa. Näin estetäisiin sodan pitkittyminen. Operaation onnistuminen vaatisi vihollisen lamauttamista samanaikaisesti sen taktisen ja operatiivisen ryhmitymisen koko syvyydessä. Viholliselta riistettäisiin kaikki menestyksekkään puolustuksen edellytykset ja samalla omille joukoille avattaisi tie kohti kauempana olevia strategisia tavoitteita. Kulomaa, s. 36–37.

⁵³ Žukov, G. K.: Marsalkka Žukovin muistelmat. WSOY, Porvoo 1970, s. 157.

⁵⁴ Žukov, s. 157–160, Axell, s. 243.

Neuvostoliiton sotilasmahti kehittyi 1930-luvulla ja Euroopan tilanteen kiristytessä vallankumouksellinen sotaneuvosto herätettiin henkiin puna-armeijan Pääsotaneuvoston nimellä vuonna 1938. Sen puheenjohtajana toimi Vorošilov ja Stalin oli yksi sen jäsenistä. Vastaavainen neuvosto perustettiin käsittelemään Neuvostoliiton merivoimien asioita, mutta Stalin ei kuulunut siihen.⁵⁵

Elokuussa 1939 Saksa hyökkäsi puolaan. Hyökkäyksen nopeus ja tehokkuus eivät jääneet Neuvostoliitolta huomaamatta. Stalinille tuli kiire hyökätä Puolaan ennen kuin saksalaiset olisivat Neuvostoliiton rajalla. Hyökkäys oli puna-armeijalle helppo. Suurin osa Puolan armeijasta oli kiinni Saksan vastaisissa taisteluissa. Neuvostojoukkojen tappiot olivat minimaaliset.

Stalinin totesi huhtikuussa vuonna 1940, että taistelut japanilaisia vastaan Mantšuriassa olivat vain yksittäisiä, rajattuja kahakoita pienellä alueella. Puolan sotaretki sen sijaan aiheutti hänen mielestään valtavaa vahinkoa ja hemmotteli puna-armeijan pilalle. Hyökkäyksen helppous jätti joukkoihin ja päällystään vaikutelman, että sota on lastenleikkiä. Se antoi virheellisen kuvan, että puna-armeija oli voittamaton eikä sillä ollut mitään puutteita. Kumpikaan konflikti ei Stalinin mielestä ollut ”oikea sota.”⁵⁶

Todelliseksi testiksi puna-armeijan suorituskyyvylle tuli marraskuussa 1939 alkanut sota Suomea vastaan. Syvän taistelun oppi oli virallisesti pannassa huolimatta Žukovin japanilaisia vastaan saavuttamasta voitosta Mantšuriassa, koska sen kehittäjä oli leimattu kansanviholliseksi. Puhdistetun puna-armeijan pääosin kokemattomalle päällystölle sota oli erityisen haastava. Heillä ei ollut tukenaan edes virallisesti vahvistettua ohjesääntöä. Sodasta tuli raskas kuluussota, joka oli sotataidollisesti sekoitus monia aikaisempia oppeja.⁵⁷

Vaikka puna-armeija olisikin käyttänyt syvän taistelun oppia Suomessa, se ei kuitenkaan ollut kalustoltaan tai johdettavuudeltaan sillä tasolla, että olisi kyennyt toteuttamaan syvän taistelun mukaisia operatioita. Maahanlaskujoukkoja ei myöskään käytetty. Vasta tästä ”talvisodasta” saadut kokemukset käynnistivät sotataidon uuden kehityksen Neuvostoliitossa. Vuonna 1939 aloitettiin uuden kenttäohjesäännön luonnoksen laatiminen. Se ei poikennut oleellisesti vuoden 1936 puna-armeijan väliaikaisesta kenttäohjesäännöstä. Uudessa ohjesäännössä tarken-

⁵⁵ Seaton, s. 84–85.

⁵⁶ Puna-armeija Stalinin tentissä, s. 459.

⁵⁷ Kulomaa, s. 41.

nettiin panssarivaunujen ja maahanlaskujoukkojen käyttöä. Syvä taistelu korvattiin nimellä maavoimien yleistaistelu. Ohjesääntö otettiin käyttöön kesällä 1940.⁵⁸

Näinä aikoina Stalin osallistui aktiivisesti puolustusasiain komitean ja Pääsotaneuvoston kokouksiin. Toimiessaan vuosina 1937–1938 Yleisesikunnan päällikön, Šapošnikovin, ensimmäisenä sijaisena, Meretskov oli samalla Pääsotaneuvoston sihteeri. Hän kertoo muistelmis-
saan, että kaikki neuvoston päätökset lähetettiin Stalinille. Hänen kauttaan ne kulkivat neuvostohallituksen hyväksyttäväksi ja sieltä taas yleisesikunnalle direktiivin muodossa. Käytännössä Stalin siis osallistui suoraan kaikkiin maan sotilaallisia ja sotilaallis-taloudellisia asioita koskeviin päätöksiin. Stalin oli myös usein läsnä Pääsotaneuvoston kokouksissa. Silloin hän kutsui sen jäsenet ja sotilaspiirien komentajat illalliselle, jossa keskustelu jatkui usein ilta-myöhään saakka. Stalin kyseli komentajilta yksityiskohtia sotilaspiirien tilanteesta, tarpeista, toivomuksista ja puutteista. Näin ollen Stalin oli jatkuvasti ajan tasalla armeijasta.⁵⁹

Stalin vaikutti myös sotateoreettiseen ajatteluun Neuvostoliitossa. Hän painotti niitä tekijöitä, jotka olivat iskostuneet häneen jo sisällissodassa. Hän jakoi tekijät kahteen ryhmään, pysyviin ja tilapäisesti vaikuttaviin tekijöihin. Tärkeimpinä sodan lopputulokselle Stalin piti viittä pysyvää tekijää, jotka määrittivät viime kädessä voiton tai tappion. Stalinin viisi pysyvää tekijää olivat selustan vakaus, armeijan moraali, divisioonien määrä ja laatu, aseistus sekä päällystön organisointikyky. Näistä tärkeimpänä Stalin piti divisioonien määrää ja laatua. Jos ylivoima puuttui, ei muilla tekijöillä ollut ratkaisevaa merkitystä. Stalinin mukaan sodassa oli myös tilapäisesti vaikuttavia tekijöitä, joista tärkein oli yllätys. Tilapäiset tekijät olivat kuitenkin painoarvoltaan vähäisempiä kuin pysyvät tekijät, eivätkä pidemmän päälle voineet syrjäyttää niitä.⁶⁰

3.2 Sota Suomea vastaan 1939–1940

Vuoden 1939 aikana Neuvostoliitto neuvotteli länsivaltojen kanssa sotilaallisesta yhteistyöstä Saksaa vastaan. Neuvostoliitto ehdotti mm. Suomen aluevesien käyttöä meritukikohtina. Yhteistyöpyrkimykset länsivaltojen kanssa eivät kuitenkaan tuottaneet Neuvostoliiton kannalta toivottua tulosta. Niinpä se päätyi tekemään 23.8. etupiirijakosopimuksen Saksan kanssa.⁶¹

⁵⁸ Länsiö, s. 40.

⁵⁹ Meretskov, s. 95.

⁶⁰ Kulomaa, s. 136–137.

⁶¹ Manninen, Ohto: Talvisodan salatut taustat. Neuvostoliiton operatiiviset suunnitelmat 1939–1941 Suomen suunnalla. WSOY:n graafiset laitokset, Porvoo 1994, s. 17.

Kesäkuun lopulla vuonna 1939 Stalin antoi Leningradin sotilaspiirin komentajalle, Meretskoville, tehtävän laatia selvitys Suomen raja-alueen puolustussuunnitelmista ja suunnitella ”vastahyökkäys” Suomen asevoimia vastaan ”sotilaallisen provokaation” varalta. Samalla Meretskovin oli nopeutettava joukkojen koulutusta sekä teiden ja sotilaskohteiden rakentamista Leningradin sotilaspiirissä. Kaiken piti tapahtua salassa.⁶²

Meretskovin suunnitelma hyväksyttiin heinäkuussa pääpiirteisesti, mutta Stalin ja Vorošilov vaativat, että hyökkäys saisi kestää vain muutaman viikon. Aikaisempi suunnitelma, jonka oli laatinut yleisesikunnan päällikkö Šapošnikov, oli hylätty juuri siksi, että sen aikalaskelma oli Stalinin ja Vorošilovin mielestä liian pitkä. Meretskov sai luvan käyttää puna-armeijan voimaa myös Leningradin sotilaspiirin ulkopuolelta. Hän sai käskyn antaa uusi selonteko ”puolustusvalmistelujen” kulusta alkusyksystä.⁶³ Meretskov oli koko kesän ja syksyn aikana suorassa puhelinyhteydessä Staliniin kaikissa hyökkäyssuunnitelmaan liittyvissä kysymyksissä ja raportoi hänelle henkilökohtaisesti kaikki Suomea koskevat tiedot.

Sotatoimet

Marraskuun 30. päivänä 1939 neuvostojoukot hyökkäsivät Suomeen Meretskovin suunnitelman mukaisesti. Tämän ”vastahyökkäyksen” painopiste oli alkuvaiheessa Karjalan kannaksella hyökkäävän 7. Armeijan suunnassa. Meretskovin mukaan Stalin ehdotti viime hetkellä, että Meretskov johtaisi henkilökohtaisesti Kannaksen hyökkäystä ja ottaisi 7. Armeijan komentoonsa.⁶⁴

Hyökkäys ei edennyt toivotulla tavalla. Poikkeuksellisen kylmä sää, joukkojen heikko koulutustaso ja kokemattomat komentajat yhdessä vihollisen vastarinnan kanssa aiheuttivat sen, että hyökkäys pysähtyi lähes täysin rajanylityksen jälkeen. Neuvostojoukkojen tappiot sodassa olivat raskaat. Stalin hermostui hyökkäyksen hitaaseen etenemiseen. Häntä huolestuttivat ulkomaisen lehdistön kommentit puna-armeijan huonosta tilasta ja pelko Ruotsin, Ranskan ja Iso-Britannian mahdollisesta interventtiosta. Meretskov kutsuttiin vähän väliä Moskovaan raportoimaan tilanteesta.⁶⁵

⁶² Meretskov, s. 104–105.

⁶³ Manninen, s. 19.

⁶⁴ Meretskov, s. 106–108.

⁶⁵ Seaton, s. 90

Suomea vastaan käydyn sodan 1939–1940 aikana Neuvostoliiton ylin strateginen johtoporras oli ylijohdon päämaja eli *stavka*.⁶⁶ Päämajan esikunnan puheenjohtajana toimi puolustusasiain kansankomissaari Vorošilov. Muut jäsenet olivat Stalin, 2. luokan lippumies N. G. Kuznetsov ja Yleisesikunnan päällikkö, 1. luokan armeijankomentaja B. M. Šapošnikov. Päämaja sijaitsi Moskovassa. Se otti 9.12.1939 suoraan johtoonsa kaikki Suomea vastaan toimivat armeijat. Päämajan hallintoelimenä toimi Yleisesikunta.⁶⁷

Joulukuun lopulla Pääsotaneuvosto, Stalin mukaan lukien, pohti, kuinka operaation johto pitäisi järjestää uudelleen ja miten Karjalan kannaksen puolustusasemat, ns. Mannerheim-linja, murrettaisiin. Samalla tarkastettiin laivaston toiminta-ajatus. Pohdintojen perusteella perustettiin 7. tammikuuta 1940 Luoteisrintaman esikunta Leningradiin johtamaan Laatokan eteläpuolisia joukkoja. Rintaman komentajaksi asetettiin Timošenko. Muut joukot jäivät puolustusasiain kansankomissaarin johtoon.⁶⁸ Samoihin aikoihin Stalin lähetti 1. luokan armeijankomissaari Mehlisin rintaman pohjoiseen osaan poliittisena edustajanaan, jossa tämä *Pravdan* päätoimittaja mielivaltaisesti erotti ja pidätti komentajia sekä suositteli heitä ammuttavaksi.

Amiraali N. G. Kuznetsov kertoo, että Suomea vastaan 1939–1940 käydyn sodan aikana Stalin sai idean lähettää sukellusveneitä Turun satamaan. Stalin teki päätöksen kysymättä laivaston edustajien mielipidettä. Kuznetsov katsoi velvollisuudekseen ilmoittaa, että sukellusveneiden lähettäminen satamaa suojaavien karikkojen läpi huomaamatta olisi lähes mahdotonta. Stalin keskeytti Kuznetsovin puheen ja soitti välittömästi laivaston ylijohdon päällikölle, L. M. Gallerille, ja kysyi häneltä, mitkä olivat mahdollisuudet lähettää sukellusveneitä Turkuun. Galler ei ollut halukas antamaan tarkkaa vastausta, mutta pohdittuaan asiaa hetken päätyi samaan lopputulokseen Kuznetsovin kanssa. Sukellusveneitä koskeva käsky muutettiin. Tapaus vakuutti Kuznetsovin siitä, että Stalin otti asiantuntijoiden lausunnot huomioon. Hän nystelijöillä, jotka eivät koskaan sanoneet Stalinille vastaan vaan ainoastaan ylistivät hänen ehdotuksiaan, oli Staliniin huono vaikutus. Hänen kanssaan oli paljon helpompi asioida kahden kesken. Se tosin onnistui vain harvoin.⁶⁹

Neuvostojoukkojen viimeinen suurhyökkäys alkoi helmikuun 11. päivänä 1940 ja kesti neljä viikkoa. Hyökkäys toi vihdoinkin menestystä. Suomen hallitus päätti aloittaa rauhanneuvottelut. Rauhansopimus allekirjoitettiin Moskovassa 12. maaliskuuta ja taistelut rintamalla päättyivät seuraavana päivänä.

⁶⁶ *Stavka Glavnago komandovanii Krasnoj Armii*, 5.1.1940 lähtien *Stavka glavnago voennago soveta Krasnoj Armii*.

⁶⁷ Manninen, s. 32, 63.

⁶⁸ Manninen, s. 30, 34–35.

⁶⁹ Bialer, s. 135.

Jälkipuinti

Suomea vastaan käydystä sodasta saatuja kokemuksia puitiin NKP:n keskuskomitean koollekutsumassa kokouksessa Kremlissä 14.–17. huhtikuuta. Stalin osallistui aktiivisesti kokouksessa käytyihin keskusteluihin ja esitti paljon kysymyksiä. Keskusteluissa todettiin paljon epäkohtia ja kehittämiskohteita puna-armeijan organisaatiossa ja toiminnassa. Loppupuheenvuorossaan hän perusteli sodan välttämättömyyttä ja oikeutusta. Neuvostoliitto oli saavuttanut tavoitteensa, joka oli Leningradin turvallisuuden takaaminen. Lisäksi hän veti yhteen puna-armeijan heikkoudet ja vahvuudet sekä analysoi Suomen asevoimia.

Stalinin mielestä joukot oli sijoitettu rintamalle oikein tavoitteisiin nähden. Karjalan kannas oli joukkoryhmitysten painopisteenä oleellinen, sillä niillä suojattiin samalla Leningradin koskemattomuus. Puheessaan 17. huhtikuuta hän väittää, että sodanjohto arveli etukäteen sotatoimien voivan epäsuotuisassa tapauksessa pitkittyä vuoden 1940 syksyyn saakka. Tämä on ristiriidassa hänen Meretskoville hyökkäyssuunnitelman laatimista varten antamastaan käskystä, jonka mukaan Suomi tuli vallata parissa viikossa. Toisaalta kyseessä ei ollut suoranainen vale, sillä Stalin saattoi aina viitata Šapošnikovin hyllytettyyn suunnitelmaan, jonka mukaan hyökkäys Suomeen olisi ollut hyvin haastava ja vaatinut useita kuukausia.

Loppupuheenvuorossaan Stalin piti puna-armeijan suurimpana heikkoutena Mantšurian ja Puolan sotaretkien aiheuttamaa harhakuvaavaa sodan helppoudesta. Hän sanoi joukkojen lähteneen ”huviretkelle.” Se esti joukkoja mukautumasta nopeasti Suomen oloihin. Sen lisäksi puna-armeija ei sotinut nykyaikaisella tavalla, vaan käytti yhä sisällissodan aikaisia menetelmiä. Stalinin mielestä armeijan piti päästä eroon sisällissodan perinteiden ja kokemusten palvonasta ja oppia vastaamaan nykyaikaisen sodankäynnin haasteisiin. Stalin jätti luonnollisesti mainitsematta Neuvostoliiton sotataidon kehittäjien tuhoamisen puhdistuksissa ja oman osuutensa siinä.

Stalin korosti tykistön merkitystä sodan ratkaisijana. Toisena päätekijänä nykyaikaisissa asevoimissa hän piti suuria ilmavoimia. Kolmantena tulivat panssarivaunut, joita tarvittaisiin valtavia määriä. Lisäksi hän piti nykyaikaisessa sodassa tärkeänä kranaatinheittimistöä ja automaattiasseita. Lopuksi hän sanoi, että tarvitaan osaavia upseereita ja esikuntia, hyvin koulutettuja, kurinalaisia joukkoja sekä sotataitoa tuntevia poliittisia työntekijöitä. Kaikkien edellä

mainittujen asioiden suhteen Neuvostoliitolla oli Stalinin mukaan suuria puutteita sen hyökätessä suomeen vuonna 1939.⁷⁰

Puna-armeijan uudistus aloitettiin välittömästi. Toukokuun 8. päivänä epäpäteväksi sotilasjohtajaksi osoittautunut Vorošilov sai lähteä puolustusasiain kansankomissaarin tehtävästä ja hänen tilalleen nimitettiin Timošenko. Kenraalin ja Amiraalin arvonimet palautettiin vanhojen vallankumouksellisten komentajanimitysten tilalle. Elokuun 8. päivänä yhden komentajan järjestelmä palautettiin, kun komissaarit alistettiin komentajien käskynalaisiksi. Lokakuussa 1940 annettiin uusi asetus sotilaskurin ylläpitämisestä, jossa veloitettiin komentajat käyttämään henkilökohtaista asetusta kurinpidollisessa tarkoituksessa. Panssarijoukot järjestettiin uudelleen, mutta niiden käyttöperiaatteista puna-armeijan johto ei päässyt yksimielisyyteen. Stalin jatkoi aktiivista osallistumista sotilaallisia asioita koskeviin keskusteluihin Pääsotaneuvostossa ja puolustusasiain komiteassa.⁷¹

3.3 Saksan hyökkäyksen aattona

Pitkin kevättalvea ja kevättä 1941 Neuvostoliiton poliittiselle ja sotilaalliselle johdolle tuli tietoja, joiden mukaan Saksa suunnitteli hyökkäystä Neuvostoliittoon saman vuoden toukokuun tai kesäkuussa. Stalin jätti kaikki tiedot huomioimatta tai leimasi ne valheellisiksi. Miksi Stalin teki niin, vaikka merkit Saksan hyökkäysvalmisteluista näyttävät olleen päivänselviä? Tämä on yksi suurimmista kysymyksistä, mitä ”Suuren isänmaallisen sodan” alkuun liittyy.

Toukokuussa 1941 Stalin nimitettiin odottamatta kansankomissaarien neuvoston (ministerineuvoston) puheenjohtajaksi. Ensimmäistä kertaa neuvostovallan olemassaolon aikana keskittiin puolueen ja valtion ylin johto yksiin käsiin.⁷²

Seuraava kohta on poistettu Žukovin muistelmien alkuperäispainoksesta: ”Toukokuun 1941 lopulla marsalkka Timošenko ja minut kutsuttiin kiireesti politbyroon eteen. Ajattelimme, että meidän vihdoinkin sallittaisiin saattaa rajasotilaspiirien joukot täyteen valmiuteen. Niinpä voi kuvitella hämmästyksemme, kun Stalin kertoi meille: ’Saksan suurlähettiläs von Schulenberg on välittänyt meille Saksan hallituksen pyynnön sallia heidän etsiä ensimmäisessä maailmansodassa venäläisiä vastaan käydyissä taisteluissa kaatuneiden upseerien ja sotilaiden hautoja.

⁷⁰ Puna-armeija Stalinin tentissä, s. 453–468

⁷¹ Seaton, s. 90–91

⁷² Žukov, s. 207.

Tätä varten saksalaiset ovat muodostaneet useita ryhmiä, jotka saapuvat rajanylityspaikoille kartan mukaisesti” Stalin vaikuttaa tämän perusteella jättäneen huomioimatta taas yhden selkeän merkin, joka viittasi Saksan hyökkäysvalmisteluihin.⁷³

Puolustusasiain kansankomissaari, marsalkka Timošenko, soitti kesäkuun 13. päivänä 1941 Stalinille ja pyysi lupaa antaa ohjeet rajaseudun sotilaspiirin joukkojen saattamisesta taisteluvalmiuteen ja ensimmäisen valmiusasteen joukkojen liikekannallepanosta. Stalin vastasi: ”Täytyy miettiä.”

Seuraavana päivänä Timošenko ja Yleisesikunnan päällikkö Žukov kävivät Stalinin luona. He ilmoittivat Stalinille sotilaspiireissä vallitsevasta levottomasta mielialasta ja välttämättömyydestä saattaa joukot taisteluvalmiuteen. Stalin huusi: ”Ehdotatteko liikekannallepanoa, joukkojen hälyttämistä ja niiden siirtämistä länsirajoille? Sehän on sotaa! Käsitättekö te molemmat sen vai ette?” Sitten hän kysyi, kuinka monta divisioonaa Neuvostoliitolla oli Itämeren, Kiovan, Odessan ja Läntisessä sotilaspiirissä. Žukov ja Timošenko ilmoittivat, että divisioonaa oli yhteensä 88 jalkaväkidivisioonaa, 36 panssaridivisioonaa, 18 mekanisoitua divisioonaa, 9 rajavartijadivisioonaa ja yksi erillinen prikaati. Stalin kysyi: ”No niin, onko se vähän? Tietojemme mukaan Saksalla ei ole sellaista määrää joukkoja.” Žukov ilmoitti, että tiedustelutietojen mukaan saksalaiset divisioonat oli täydennetty ja varustettu sotavalmiiksi ja niissä oli 14,000–16,000 miestä, kun taas neuvostodivisioonissa oli 8,000 miestä ja ne olivat käytännöllisesti katsoen puolta heikompia kuin saksalaisten. Stalin vastasi: ”Ei pidä uskoa kaikkea, mitä tiedustelu ilmoittaa.”⁷⁴

Määräys sotilaspiireille

Amiraali Kuznetsov tapasi Stalinin niin ikään kesäkuun 13. päivänä. Stalin tai kukaan hänen lähipiiristään ei osoittanut minkäänlaista reaktiota Kuznetsovin raporttiin saksalaisten alusten epäilyttävästä liikkeistä merellä. Kuznetsov arvelee Stalinin ja hänen apulaistensa käytöksen perusteella, että he eivät uskoneet Saksan hyökkäystä mahdolliseksi. Stalin ärsyyntyi jatkuvista selostuksista ja ilmoituksista suhteiden huononemisesta Saksan kanssa ja jätti huomioimatta kaikki faktat ja perustelut. Stalin uskoi Saksan hyökkäyksen todennäköiseksi vasta iltapäivällä

⁷³ Axell, s. 246–247.

⁷⁴ Žukov, s. 217.

21. kesäkuuta. Siltikään hän ei käyttänyt viimeisiä Saksan hyökkäystä edeltäviä tunteja tehokkaasti puolustusvalmisteluihin.⁷⁵

Kesäkuun 21. päivän iltana Kiovan sotilaspiirin esikuntapäällikkö soitti Žukoville ja ilmoitti, että rajavartijat olivat ottaneet kiinni yliloikkarin. Kyseessä oli saksalainen vääpeli, joka kertoi saksalaisten joukkojen olevan siirtymässä hyökkäysasemiin ja hyökkäyksen alkavan seuraavana aamuna. Žukov soitti heti Timošenkolle ja Stalinille ja ilmoitti, mitä Kiovan sotilaspiirin esikuntapäällikkö oli sanonut. Stalin käski Timošenkon ja Žukovin Kremliin. Žukov otti mukaansa luonnoksen joukoille annettavista ohjeista taisteluvälmiuden kohottamiseksi.

Timošenko ja Žukov saapuivat yhdessä Yleisesikunnan operatiivisen ryhmän päällikön, kenraaliluutnantti N. F. Vatutinin kanssa Stalinin työhuoneeseen, jossa huolestunut Stalin otti heidät yksin vastaan. ”Jospa saksalaiset kenraalit ovat lähettäneet tuon yliloikkarin provosoidakseen selkkauksen?” Stalin kysyi. ”Ei,” Timošenko vastasi. ”Meidän käsityksemme on, että yliloikkari puhuu totta.” Tällä välin politbyroon jäsenet olivat tulleet paikalle. Stalin kysyi: ”Mitä me teemme?” Kukaan ei vastannut. Timošenko sanoi, että oli viipymättä annettava ohjeet kaikkien rajaseudun sotilaspiirien joukkojen saattamisesta taisteluvälmiuteen. Stalin käski Žukovin lukea luonnoksen ja huomautti: ”Tällaisen ohjeen antaminen on nyt juuri ennenaikaista. Ehkä asia järjestyy rauhanomaisella tavalla. On annettava lyhyt ohje, jossa sanotaan, että hyökkäys saattaa alkaa saksalaisten joukkojen provokatorisilla toimilla. Rajaseudun sotilaspiirien joukkojen ei pidä missään tapauksessa antaa provosoida itseään, jotta tilannetta ei vaikeutettaisi.”⁷⁶

Žukov ja Vatutin menivät välittömästi toiseen huoneeseen laatimaan Stalinin haluaman yleisohjeen luonnoksen. Palattuaan he esittivät sen ja Stalin teki siihen muutamia korjauksia ennen kuin antoi sen Timošenkolle allekirjoitettavaksi. Ohje kuului näin:

”Leningradin, Itämeren, Läntisen, Kiovan ja Odessan sotilaspiirien sotaneuvostoille.
Jäljennös: Merivoimien kansankomissaarille.

1. 22.–23.6.41 kuluessa on saksalaisten äkillinen hyökkäys mahdollinen Leningradin, Itämeren, Läntisen, Kiovan ja Odessan sotilaspiirien rintamilla. Hyökkäys saattaa alkaa provokatorisilla toimilla.

⁷⁵ Bialer, s. 191, 195.

⁷⁶ Žukov, s. 218–219.

2. Joukkomme eivät saa antaa provosoida itseään sellaisiin toimiin, jotka saattaisivat aiheuttaa huomattavia vaikeuksia. Samalla Leningradin, Itämeren Läntisen, Kiovan ja Odessan siviilijoukkojen on oltava täysin taisteluvalmiina vastaanottamaan saksalaisten tai heidän liittolaistensa mahdollinen isku.
3. Käsken:
 - a) 22.6.41 vastaisen yön kuluessa on miehittettävä huomaamatta linnoitettujen alueiden tuliasemat valtakunnanrajalla;
 - b) 22.6.41 ennen aamunkoittoa on hajautettava rintamakentille kaikki lentokoneet, joukkojen käytössä olevat lentokoneet mukaan luettuna, ja naamioitava ne huolellisesti;
 - c) kaikki joukot on saatettava taisteluvalmiiksi ja pidettävä hajakeskitettyinä ja naamioituina
 - d) ilmapuolustus on saatettava taisteluvalmiiksi ilman reserviläisten kutsuntaa. On ryhdyttävä kaikkiin toimenpiteisiin kaupunkien ja kohteiden pimentämiseksi;
 - e) mihinkään toimenpiteisiin ei saa ryhtyä ilman erityismääräystä.

21.6.41

Timošenko

Žukov.”⁷⁷

Vatutin lähti heti yllä mainittu ohje mukanaan yleisesikuntaan välittääkseen sen viipymättä sotilaspiireille. Käsky oli välitetty 22.6.1941 kello 00:30 mennessä.⁷⁸ Saksa hyökkäsi kolmen tunnin kuluttua. Ohje tuli aivan liian myöhään, jotta sotilaspiireillä olisi ollut minkäänlaisia realistisia mahdollisuuksia toteuttaa sen vaatimat toimenpiteet ajoissa.

Stalinin motiivit

Kuznetsovin mukaan Stalinin on täytynyt ymmärtää jo vuoden 1941 alkupuolella, että Hitler aikoi hyökätä. Miksi hän ei sitten ryhtynyt toimenpiteisiin? Kuznetsov päätelee, että Stalin oli alun perin arvioinut sodan alkavan vasta joskus myöhemmin ja tiesi, etteivät maan asevoimat olleet valmiina sotaan vielä tulevien kuukausien aikana. Niinpä hän teki kaiken mahdollisen ollakseen antamatta Hitlerille provokaatiota ja saadakseen konfliktin alkua lykättyksi.⁷⁹ Tänä päivänä on helppo sanoa, että Stalinin ratkaisu oli väärä, koska Hitler hyökkäsi joka tapauksessa.

⁷⁷ Žukov, s. 219–220.

⁷⁸ Žukov, s. 220.

⁷⁹ Bialer, s. 199–200.

De Jonge sanoo, että Stalin arvioi sotaa edeltävän tilanteen väärin. Hän yliarvioi omat voimansa ja uskoi, että Hitler ei voisi hyökätä lähitulevaisuudessa. Stalin oletti sotilaallisen tilanteen olevan sellainen, että hän kykenisi olemaan neuvotteluasemassa Saksan kanssa vielä jonkin aikaa. Stalinin pitkän aikavälin suunnitelmansa viittaavat siihen, että hän oletti sodan syttyvän vuoden 1942 jälkipuoliskolla.⁸⁰

De Jongen päätelmää tukevat marsalkka K. A. Meretskovin muistelmat. Meretskov toimi puolustusasiain kansankomissaarin sijaisena ennen sotaa vuonna 1941. Hän kertoo muistelmissaan eräästä keskustelustaan Stalinin kanssa alkuvuonna 1941. Keskustelun aiheena oli yleisikunnan päälliköksi nimitetyn Žukovin esitys mekanisoitujen joukkojen lisäämisestä. Meretskov kannatti Žukovin ehdotusta, mutta sanoi, että materiaali ei riittäisi sen toteuttamiseen ennen vuotta 1943. Stalin totesi, että Neuvostoliitto ei tietenkään kykenisi pysyttelemään sodan ulkopuolella vuoteen 1943 saakka, mutta oli todennäköistä, ettei sotaan jouduttaisi ennen vuotta 1942. Niin ollen mekanisoitujen joukkojen lisäämisen yksityiskohdista päätettäisiin myöhemmin.⁸¹

Juuri ennen sodan syttymistä Stalin pidätteli Hruštševia Moskovassa luonaan varsin pitkään ilman mitään varsinaista syytä. Hruštševin tehtävänä oli valvoa Ukrainan rajaa, ja hän halusi päästä takaisin Kiovaan. Hruštševin mukaan Stalin vaikutti menettäneen uskonsa armeijan taistelukykyyn ja luopuneen kaikesta toivosta sen jälkeen, kun Hitler oli vallannut Ranskan. Hruštšev arvelee, että Stalin halusi pitää hänet luonaan, koska hän oli peloissaan ja tarvitsi seuraa. Kesäkuun 20. päivänä Stalin lopulta suostui Hruštševin pyyntöön saada palata Ukrainaan.

Hruštšev arvelee Stalinin pelänneen sotaa niin paljon, että vielä Saksan hyökkäyksen alettua hän tuudittautui siihen uskoon, että Hitler pitäisi kiinni hyökkäämättömyyssopimuksesta ja kyseessä oli vain saksalaisten upseerien provokaatio.⁸² Toisaalta Hruštšev sanoo muistelmissaan myös, että Stalinin täytyi oivaltaa Saksan uhka, mutta hän tavallisesti joko vähätteli raporteja tai leimasi saksalaisten toiminnasta esitetyt arviot vääräksi haihduttaakseen alaitensa pelkoja.⁸³

Žukovin mukaan kaikkia Stalinin toimenpiteitä ja ajatuksia hallitsi pyrkimys välttää sota ja varmuus, että siinä onnistutaan. Stalin käsitti erittäin hyvin, miten raskaita seurauksia Neuvos-

⁸⁰ De Jonge, s. 386–387.

⁸¹ Meretskov, s. 128.

⁸² Hruštšev, s. 149–150.

⁸³ Hruštšev, s. 127.

toliitolle koituisi sodasta niin voimakasta vihollista kuin natsi-Saksaa vastaan ja sen vuoksi hän työskenteli sodan ehkäisemiseksi.⁸⁴

Natsi-Saksan murskaamisen jälkeen löydetyistä asiakirjoista on selvinnyt, että Saksan sodanjohto käytti huomattavia resursseja salaamiseen ja harhauttamiseen operaatio Barbarossan valmisteluihin liittyen. Saksan disinformaatio yhdessä Neuvostoliiton asevoimien heikkouden kanssa oli Žukovin mielestä syy Stalinin liialliseen varovaisuuteen, mitä tulee operatiivisten ja liikekannallepanosuunnitelmien ennakkotoimenpiteiden toteuttamiseen hyökkäyksen torjuntaan valmistauduttaessa. Stalin otti myös huomioon, että joukko-osastojen ja yhtymien johon oli nimitetty komentajia ja politrukkeja, jotka eivät olleet vielä ehtineet omaksua asemansa edellyttämää osaamista operaatiotaidon ja taktiikan alueilla.

Stalin näki, että Englannin, Ranskan ja Yhdysvaltain hallitukset tekivät parhaansa usuttaakseen Hitlerin Neuvostoliittoa vastaan. Ne olivat yhdysvaltoja lukuun ottamatta joutuneet vaikeaan asemaan ja yrittivät pelastaa itsensä perikadolta. Siksi Stalin suhtautui Žukovin mukaan niin epäluuloisesti länsimaista annettuihin tietoihin, jotka koskivat Saksan hyökkäystä Neuvostoliittoon.⁸⁵

⁸⁴ Žukov, s. 209.

⁸⁵ Žukov, s. 210–211.

4 SUURI ISÄNMAALLINEN SOTA 1941–1945

4.1 Stalin ja sodan tärkeimmät vaiheet

Kesäkuun 22. päivänä 1941 kello 03:30 Läntisen sotilaspiirin esikuntapäällikkö ilmoitti Žukoville saksalaisten ilmavoimien hyökkäyksistä Valko-Venäjän kaupunkeihin. Noin kolmen minuutin kuluttua Kiovan sotilaspiirin esikuntapäällikkö ilmoitti lentokoneiden hyökkäyksistä Ukrainan kaupunkeihin. Kello 03:40 soitti Itämeren sotilaspiirin komentaja Kuznetsov ja ilmoitti vihollisen ilmahyökkäyksistä Kaunasiin ja muihin kaupunkeihin. Timošenko käski Žukovia soittamaan Stalinille. Stalin oli datšallaan. Aluksi puhelimeen ei vastannut kukaan. Lopulta vartiohallinnon päivystävä kenraali vastasi unisena. Žukov pyysi häntä kutsumaan Stalinin puhelimeen. Noin kolmen minuutin kuluttua Stalin tuli. Žukov ilmoitti tilanteen ja pyysi lupaa sotatoimien aloittamiseen. Stalin vaikenä. Ainoastaan hänen hengityksensä kuului. Žukov kysyi, ymmärsikö Stalin mitä hän sanoi. Puhelimessa oli edelleen hiljaista. Lopulta Stalin puhui. Hän käski Žukovin ja Timošenkon sekä kaikki politbyroon jäsenet Kremliin.⁸⁶

Žukovin muistelmista on poistettu seuraava keskustelu. Stalinille ilmoitettiin Kremlissä ensimmäisen kerran saksalaisten ylittäneen Neuvostoliiton rajan, johon Stalinin reaktio oli: ”Eikö se ole saksalaiskenraalien provokaatio?” Marsalkka Timošenko vastasi: ”Saksalaiset pommittavat kaupunkejamme Ukrainassa, Valko-Venäjällä ja Baltian alueella, ja heidän maavoimansa ovat käynnistäneet hyökkäyksen rajalla. Sitä ei todellakaan voi sanoa provokaatioksi.” Stalin kommentoi: ”Jos provokaatio pitää lavastaa, saksalaiset pommittavat vaikka omia kaupunkejaan. Hitler ei varmaankaan tiedä asiasta mitään. Nyt tarvitaan kiireinen yhteys Berliiniin.”⁸⁷

Molotov saapui toimistostaan, jossa hän oli ollut keskustelemassa Saksan suurlähettilään kanssa, ja ilmoitti Saksan hallituksen julistaneen sodan Neuvostoliitolle. Stalin vajosi tuolilleen syvissä mietteissä. Syntyi pitkälinen, painostava hiljaisuus. Lopulta Žukov rikkoi äänetömyyden ja esitti, että vihollisjoukkojen eteneminen oli heti pysäytettävä kaikin rajaseudun sotilaspiireissä olevin voimin. Timošenko tarkensi, että vihollista ei pitänyt pysäyttää, vaan tuhota. Stalin käski antaa ohjeet joukoille. Ohje välitettiin sotilaspiireihin kello 07:15.⁸⁸ Ohjeessa käskettiin tuhota läpi murtautuneet vihollisjoukot, mutta Saksan rajaa ei saanut ylittää

⁸⁶ Žukov, s. 222.

⁸⁷ Axell, s. 247.

⁸⁸ Žukov, s. 223.

ja ilmatoiminta piti rajoittaa 150 kilometrin päähän rajasta. Voimasuhteiden ja muodostuneen tilanteen vuoksi ohje ei ollut realistinen ja jäi täyttämättä.⁸⁹

22. kesäkuuta kello 9 Timošenko ja Žukov saapuivat taas Kremliin esitelläkseen ehdotukset liikekannallepanon julistamisesta, ylijohdon päämajan muodostamisesta sekä monista muista asioista. Puolen tunnin kuluttua Stalin otti heidät vastaan. Hän luki esityksen liikekannallepanosta, supisti jonkin verran lukumääriä, jotka yleisesikunta oli merkinnyt ja antoi asetuksen yksityissihteerilleen vietäväksi korkeimman neuvoston puhemiehistön vahvistettavaksi. Kesäkuun 23. päivänä päivätyllä asetuksella julistettiin liikekannallepano 14 sotilaspiirin alueella eli kaikissa paitsi Keski-Aasian, Baikalin takaisessa ja Kaukoidän sotilaspiirissä. Lisäksi samassa asetuksessa julistettiin sotatila maan Euroopan puoleisessa osassa. Asetuksen perusteella kaikki valtiovallan elinten tehtävät, jotka koskivat puolustusta, yleisen järjestyksen säilyttämistä ja valtakunnan turvallisuutta, siirtyivät sotilasviranomaisille. Näille myönnettiin oikeus käyttää väestöä ja kaikkia ajoneuvoja puolustustöissä sekä sotilaallisesti ja kansantaloudellisesti tärkeiden kohteiden suojaamisessa. Päätösehdotuksen ylijohdon päämajan muodostamisesta Stalin pidatti itsellään sanoen käsittelevänsä sen politbyroossa.

23. kesäkuuta politbyroo julkaisi ylijohdon päämajan eli *stavkan* kokoonpano. Sitä oli hieman muutettu Žukovin ja Timošenkon esittämästä versiosta. Stalinia ei nimitetty ylipäälliköksi, vaikka luonnoksessa niin oli ehdotettu – mikä tarkoittaa, että Stalinin on täytynyt kieltäytyä ottamasta tehtävää vastaan. Kukaan ei missään tapauksessa voinut asettua vastustamaan Stalinin ylipäällikkyyttä. Stalinin sijaan marsalkka Timošenko nimettiin ylipäälliköksi.

Kesäkuun 22. päivänä Itämeren, Läntisen ja Kiovan erillisistä sotilaspiireistä muodostettiin vastaavassa järjestyksessä Luoteis-, Länsi- ja Lounaisrintama. Samana päivänä noin kello 13 Stalin soitti Žukoville ja sanoi: ”Rintamien komentajillamme ei ole tarpeeksi kokemusta joukkojen sotatoimien johtamisessa ja he ovat nähtävästi hieman hämmentyneet. Politbyroo on päättänyt lähettää teidät Lounaisrintamalle ylijohdon päämajan edustajana. Länsirintamalle lähetämme marsalkka Šapošnikovin ja marsalkka Kulikin. Olen kutsunut Šapošnikovin ja Kulikin luokseni ja antanut heille ohjeet. Teidän on lennettävä viipymättä Kiovaan ja ajettava sieltä Hruštševin kanssa rintaman esikuntaan Ternopoliin.” Žukovia huolestutti, kuka johtaisi yleisesikuntaa hänen poissa ollessaan. Stalin vastasi: ”Jättäkää tilallenne Vatutin.” Sitten hän lisäsi hieman ärtyneenä: ”Älkää hukatko aikaa, kyllä me täällä jotenkin toimeen tulemme.”⁹⁰

⁸⁹ Seaton, s. 100.

⁹⁰ Žukov, s. 224–225.

Stalin toimi samalla tavalla kuin Lenin oli toiminut sisällissodassa ja lähetti henkilökohtaisia edustajiaan politbyroosta ja keskuskomiteasta rintamiin ja armeijoihin. Pian kaikkien rintamien korkea-arvoisimpien sotilaskomissaarien tilalle oli asetettu joku Stalinin lähipiiristä. Stalin lähetti rintamille myös Yleisesikunnasta omat sotilasasiamiehensä, esimerkkinä edellä mainittu Žukov, Šapošnikov ja Kulik.⁹¹ Tämä johti siihen, että Yleisesikunnan kokeneimmat upseerit olivat jatkuvasti muualla, mikä häiritsi huomattavasti esikunnan toimintaa. Toisaalta on epävarmaa, olisiko Yleisesikunta saanut tietoja rintamalta sen paremmin, vaikka sen avainhenkilöstö olisikin ollut Moskovassa.

Hruštšev kertoo salaisessa puheessaan 20. puoluekokouksessa Stalinin ensimmäisten vakavien tuhojen ja rintamalla kärsittyjen tappioiden jälkeen luulleen kaiken olevan lopussa. Stalin sanoi tuohon aikaan eräässä puheessa: ”Olemme kadottaneet ikuisiksi ajoiksi kaiken sen, minkä Lenin loi.” Tämän jälkeen Stalin ei Hruštševin mukaan johtanut pitkään aikaan sotilaallisia operaatioita tai tehnyt mitään muutakaan. Hän ryhtyi aktiivisiin johtotoimiin vasta, kun eräät politbyroon jäsenet kävivät hänen luonaan ja sanoivat, että oli välttämätöntä ryhtyä toimiin rintamalla vallitsevan tilanteen parantamiseksi.⁹²

Mahdollisesti tämän Hruštševin kertomuksen vuoksi Stalinin kerrotaan Saksan hyökkäyksen jälkeen menneen shokkiin ja vetäytyneen viikoksi datšalleen Kuntsevoon.⁹³ Kuitenkaan esimerkiksi Žukov ei mainitse tapausta muistelmissaan. Seaton arvelee, että tapauksen taustalla on kesäkuun 27. päivän tapahtumat. Silloin Hothin ja Guderianin panssarikiilat yhdistyivät lähellä Minskiä ja saartoivat Länsirintaman päävoimat. Stalinin sanotaan tulleen takaisin johtoon vasta, kun politbyroon valtuuskunta oli pyytänyt häntä palaamaan. Tapahtuma on kiistanalainen, mutta Seatonin mukaan Stalinin toimettomuus on voinut kestää korkeintaan päivän tai pari, sillä hän olisi todistusten perusteella ollut asevoimien johdossa kesäkuun 26, 29 ja 30. päivinä.

Länsirintama oli käytännössä tuhottu Hothin ja Guderianin saarrettua sen pääjoukot. Kesäkuun 30. päivänä Stalin käski Länsirintaman komentajan, kenraali D. G. Pavlovin, Moskovaan. Pavlov esikuntineen pidätettiin ja tuomittiin julkisesti kuolemaan maanpetoksellisesta toiminnasta. Tapaus herätti kenraalikunnan keskuudessa pelon uudesta puhdistuksesta ja murensi joukkojen ja kansan luottamusta komentajiin. Vastaisuudessa epäonnistuneiden komentajien ”katoamiset” käsiteltiin salassa.⁹⁴

⁹¹ Seaton, s. 101.

⁹² Hruštšev, s. 471–472.

⁹³ De Jonge, s. 393, 401.

⁹⁴ Seaton, s. 103–106.

Sodan alkupäivinä käskyt antoi puna-armeijan sotaneuvosto, johon kuuluivat puolustusasiain kansankomissaari, marsalkka S. K. Timošenko, NKP:n sihteeri G. M. Malenkov ja yleisesikunnan päällikkö, kenraali G. K. Žukov. Kesäkuun 23. päivänä 1941 saatettiin julki *pääkomennon stavkan*⁹⁵ eli päämajan jäsenistö. NKP:n keskuskomitean ja kansankomissaarien neuvoston päätöksellä *stavkan* puheenjohtajaksi nimitettiin Timošenko. Muut jäsenet olivat Žukov, Stalin, ulkoasiain kansankomissaari V. M. Molotov, marsalkat K. J. Vorosilov ja S. M. Budjonnyi sekä merivoimien kansankomissaari, amiraali N. G. Kuznetsov. Päämaja sai nimen *stavka* tsaarinaikaisen Venäjän armeijan pääesikunnan mukaan. Nimestä huolimatta ylijohdon päämaja oli kuitenkin pelkkä komitea eikä varsinainen esikuntaorganisaatio.⁹⁶

Vallitsevan järjestyksen mukaan puolustusasiain kansankomissaari Timošenko ei kuitenkaan voinut tehdä ratkaisuja itsenäisesti ilman Stalinia. Näin ollen oli siis kaksi ylipäällikköä: aseuksen mukaan Timošenko ja käytännössä Stalin. Tämä vaikeutti joukkojen johtamista ja aiheutti turhaa ajanhukkaa päätösten teossa ja käskyjen antamisessa. Päämajan jäseneksi oli esitetty myös Yleisesikunnan operatiivisen ryhmän päällikköä, Vatutinia. Stalin ei kuitenkaan suostunut tähän.⁹⁷

30. kesäkuuta perustettiin korkeimman neuvoston presidiumin päätöksellä poikkeustilaelin, *valtion puolustuskomitea (GKO)*. Sen tarkoitus oli vastata kriisin aikana laajoista poliittisista, taloudellisista ja sotilaallisista kysymyksistä. Sen puheenjohtajana toimi Stalin. Muut jäsenet olivat alun perin Molotov, Malenkov, Vorosilov ja sisäisain kansankomissaari⁹⁸ L. P. Beriia. Sen tehtävät olivat pääosin samat kuin Leninin puolustusneuvostolla sisällissodassa.⁹⁹

Heinäkuussa 1941 NKP:n keskuskomitea julkaisi päätöksen asevoimien strategisen johdon uudelleenjärjestelystä. Heinäkuun 10. päivänä Puolustuskomitea muutti *Stavkan* nimen *ylikomennon stavkaksi*.¹⁰⁰ Siihen nimitettiin puheenjohtajaksi Stalin. Muita jäseniä olivat Molotov, marsalkat Timošenko, Budjonnyi, Vorosilov ja Šapošnikov sekä kenraali Žukov. Politbyroon jäsenten ehdotuksesta huolimatta Stalin ei suostunut *stavkan* puheenjohtajaksi. Samana päivänä Stalin päätti muodostaa kolme strategista suuntaa¹⁰¹, joiden alaisuuteen tuli kullekin kaksi tai useampi rintama. Läntiselle suunnalle alistettiin Länsi-, Reservi- ja Moskovon rintama sekä Keskusrintama. Lounaisen suunnan alaisuuteen asetettiin Lounais- ja Etelä-

⁹⁵ *Stavka glavnogo komandovanija*.

⁹⁶ Seaton, s. 100.

⁹⁷ Žukov, s. 224–225.

⁹⁸ Sisäasiain kansankomissariaatti eli NKVD (*Narodnyj kommissariat vnutrennih del*) vastasi sisäministeriötä.

⁹⁹ Seaton, s. 106.

¹⁰⁰ *Stavka verhovnogo komandovanija*.

¹⁰¹ *Napravlenija*.

rintama sekä Mustan meren laivasto. Luoteiseen suuntaan kuuluivat Pohjois- ja Luoteisrintama sekä Itämeren- ja Pohjoinen laivasto.¹⁰²

Heinäkuun 19. päivänä 1941 Stalin nimitettiin puolustusasiain kansankomissaariksi. Tätä tehtävää hän hoiti maaliskuuhun 1947 saakka. Elokuun 8. päivänä Stalin nimitettiin Neuvostoliiton asevoimien ylipäälliköksi. Ylimmän strategisen johdon nimeksi tuli *ylipääkomennon stavka (VGK)*.¹⁰³ *Stavka* oli sotatoimien strategisen johdon korkein elin. Se oli politbyroon ja valtion puolustuskomitean alainen. Se vastasi siten Leninististä periaatetta, jonka mukaan aseellinen taistelu käydään yhdistetyssä poliittisessa ja sotilasjohdossa. Stalinin ylipäällikkyyks kuitenkin salattiin kansalta ja muulta maailmalta Stalingradin taisteluissa saavutettuihin voittoihin saakka.¹⁰⁴ Vuonna 1943 Stalin sai ensimmäistä kertaa varsinaisen sotilasarvon,¹⁰⁵ kun hänet nimitettiin marsalkaksi. Sodan päätyttyä vuonna 1945 hänelle myönnettiin generalissimuksen arvo.

Stalin yritti parantaa sotilaiden taistelutahtoa käyttämällä hänelle ja bolševikihallinnolle tyyppillistä terroria. Hän allekirjoitti sodan ensimmäisellä viikolla käskyn, jossa käskettiin tuhota sotavangeiksi antautuneiden sotilaiden perheet. Heinäkuun 16. päivänä Stalinin oma poika, Jakov, joutui saksalaisten sotavangiksi Vitebskissä Valko-Venäjällä. Stalin oli häpeissään, koska hänen poikansa ei ollut ampunut itseään.¹⁰⁶ Stalin kielsi julkisuudessa poikansa ja ilmoitti, että ei ollut olemassa venäläisiä sotavankeja, vaan ainoastaan petteureita, joista huolehdittaisiin sitten kun sota oli ohi. Samalla hän antoi pidättää Jakovin vaimon, joka oli juutalainen. Saksalaiset yrittivät Stalingradin taistelujen jälkeen vaihtaa Jakovin marsalkka Paulukseen, mutta Stalin kieltäytyi.¹⁰⁷ Kaikesta ulkoisesta kovuudestaan huolimatta Stalin kuitenkin suri poikaansa. Hän vain ei voinut antaa itselleen eri vapauksia omasta määräyksestään. Stalin halusi itse näyttää esimerkkiä muille.¹⁰⁸

29. heinäkuuta Žukov tapasi Stalinin ja otti esille kysymyksen Kiovasta jättämisestä sekä vastaiskuista saksalaisia joukkoja vastaan. Stalin vastasi ärtyneenä: ”Mitä vielä vastaiskuja? Mitä höpötystä? Kuinka päähänne on voinut pälkähtää Kiovan luovuttaminen viholliselle?” ”Jos katsotte, että yleisesikunnan päällikkö ei pysty muuta tekemään kuin höpöttämään, niin silloin hänellä ei ole täällä mitään tekemistä. Pyydän vapauttamaan minut yleisesikunnan päällikön

¹⁰² Seaton, s. 106–107.

¹⁰³ *Stavka verhovnogo glavnokomandovanija*.

¹⁰⁴ Seaton, s. 106–107.

¹⁰⁵ Stalin kutsuttiin Venäjän armeijan palvelukseen joulukuussa 1916, mutta hänet vapautettiin terveydellisistä syistä.

¹⁰⁶ Montefiore, s. 384.

¹⁰⁷ De Jonge, s. 403–404.

¹⁰⁸ Montefiore, s. 447–448.

tehtävistä ja lähettämään rintamalle. Siellä isänmaa kenties hyötty minusta enemmän.” Stalin sanoi: ”Älkää kiivailko! Ja muuten, jos välttämättä haluatte, voimme kyllä tulla toimeen ilman teitäkin.” Seuraava Stalinin lause oli poistettu Žukovin alkuperäisistä muistelmista: ”Me olemme tulleet toimeen ilman Leniniä, joten varmasti tulemme toimeen ilman teitä.” Žukov sai lähteä reservirintaman komentajaksi.¹⁰⁹ Sinänsä Žukovin lähettäminen rintamalle oli Stalinilta hyvä ratkaisu, sillä hän Žukovin osoittautui päteväksi komentajaksi, saaden mainetta etenkin syyskuussa johtaessaan puolustusta Leningradin piirityksen aikana.

Stalinilla ei ilmeisesti ollut mitään käsitystä saksalaisten invaasion laajuudesta ja luonteesta. Hän käski joukkojaan pitämään asemat ja taistelemaan viimeiseen mieheen asti. Hänen käsitystään tehtiin lukuisia vastahyökkäyksiä, joissa tappiot olivat suuret ja menestys vähäistä tai olematonta. Stalinin sodan alun päätökset tulivat kalliiksi. Hän vaati esimerkiksi, että Kiova oli pidettävä vielä pitkään sen jälkeen, kun tilanne oli muuttunut toivottomaksi. Seurauksena menetettiin lounaisrintaman komentaja ja 665,000 miestä.¹¹⁰

Yksi suurimmista syistä sodan alun suuriin tappioihin vaikuttaa olleen *stavkan* 27. syyskuuta päivätty määräys, joka pakotti joukot jäykän torjuvaan puolustukseen ja kielsi liikkuvan viivytystaistelun. Toinen suuri syy oli johtamisen ja tiedonkulun heikko taso puna-armeijassa. *Stavka* ei saanut rintamilta läheskään riittävästi tietoja omien ja vihollisen joukkojen sijainnista. Usein syynä olivat katkenneet yhteydet, mutta yhtä lailla komentajat pelkäsivät ilmoittaa takaiskuista rangaistuksen pelossa.¹¹¹ Sekä *stavkan* määräys että komentajien pelko olivat suoraa seurausta Stalinin toiminnasta.

Brittikenraali H. L. Ismay vieraili Moskovassa lokakuussa 1941. Hän kertoo, että Stalinilla oli valppaat silmät, joista paistoi oveluus. Hänen kädenpuristuksensa oli velto eikä hän koskaan katsonut ketään silmiin. Silti hänessä oli suurta arvokkuutta ja hänen henkilöstään kuvastui suuri valta. ”Kun hän astui sisään huoneeseen, jokainen venäläinen jähmettyi hiljaiseksi ja kenraalien silmistä kuvastuva ahdistunut katse kertoi aivan liian selvästi siitä jatkuvasta pelosta, jossa he elivät. Oli kuvottavaa nähdä rohkeiden miesten vajonneen sellaiseen alennustilaan.”¹¹²

Žukovin muistelmista on poistettu seuraava kappale: ”En salaa sitä, että meille kävi ilmi silloin (ennen sotaa), että Stalin tiesi ei suinkaan vähempää vaan enemmän kuin me sodan ja

¹⁰⁹ Žukov, s. 269–270, Axell, s. 247.

¹¹⁰ De Jonge, s. 401.

¹¹¹ Seaton, s. 120.

¹¹² Seaton, s. 118.

puolustuksen asioista ja että hänellä oli syvempi ymmärrys ja näkemys. Kun jouduimme vaikeuksien eteen sodassa, ymmärsimme kuitenkin, että käsityksemme Stalinista erinomaisen hyvin informoituna ja sotilasjohtajan kyvyt omaavana oli ollut virheellinen.”¹¹³

Taktiikka, josta Stalin piti kiinni itsepäisesti tuntematta taisteluiden johtamisen oleellisia puolia, maksoi Hruštševin mukaan runsaasti verta. Vielä vuoden 1941 lopulla Stalin vaati suoria rintamahyökkäyksiä ja kylä kylältä etenemistä ilman sen suurempaa operatiivista päämäärää sen sijaan, että olisi suoritettu suuria operatiivisia liikkeitä vastustajan sivustaan ja tunkeuduttu sen selustaan. Tämän vuoksi joukot kärsivät suuria tappioita ennen kuin kenraalit onnistuivat saamaan aikaan muutoksen tilanteessa ja kyettiin siirtymään joustaviin ja liikkuviin operaatioihin.¹¹⁴

Myös marsalkka A. I. Jeremenko on arvostellut Stalinia voimakkaasti. Jeremenkon mukaan on Stalinin syytä, että liikekannallepano laiminlyötiin ennen kesäkuun 22. päivää 1941. Hän myös sanoo, että armeijan heikot suoritukset Saksaa vastaan sodan alussa johtuivat pääasiassa monien lahjakkaiden upseerien likvidoinnista 1930-luvulla. Jeremenko syyttää Stalinia myös ”julmasta piittaamattomuudesta alkeellisimpiakin sotilasstrategian sääntöjä kohtaan.” Mainittakoon, että Jeremenko ja Hruštšev palvelivat sodan aikana usein yhdessä.¹¹⁵

Taistelu Moskovasta

Saksalaisten eteneminen kohti Moskovaa jatkui lokakuun 2. päivänä 1941, kun operaatio Taifuuni alkoi. Operaatio yllätti neuvostojoukot, jotka eivät odottaneet hyökkäystä niin myöhään syksyllä. Tällä kertaa sodan alun virheistä oli kuitenkin opittu. Saksalaiset joukot törmäsivät hyvin valmisteltuihin puolustusasemiin ja joutuivat voimakkaiden tykistökeskitysten kohteeksi. Puna-armeijan vastahyökkäykset eivät enää olleet rintamahyökkäyksiä, joissa panssarivaunut ja miehet etenivät samassa rivissä. Panssarivaunuja alettiin käyttää erillisissä muodostelmissa, joilla iskettiin saksalaisten sivustoihin. Lokakuun 6. päivänä alkoivat sateet, ja kaikki tiet muuttuivat mutavelliksi. Silti saksalaiset etenivät kohti Moskovaa.¹¹⁶

Žukov saapui Leningradista Moskovaan 7. lokakuuta Stalinin käskystä. Lokakuun 10. päivänä valtion puolustuskomitea suositti Stalinille Žukovin nimittämistä Länsirintaman komentajaksi

¹¹³ Axell, s. 246.

¹¹⁴ Hruštšev, s. 473.

¹¹⁵ Axell, s. 251.

¹¹⁶ De Jonge, s. 406. Teoksessaan De Jonge mainitsee operaatio Taifuunin alkamispäiväksi virheellisesti 3. syyskuuta.

ja suuria menetyksiä kärsineen Länsirintaman yhdistämistä Reservirintamaan. Stalin hyväksyi ehdotuksen. Näin Žukov oli suoraan vastuussa Moskovan puolustuksesta. Žukovin johtaessa Leningradin puolustusta Reservirintamaa komentamaan oli siirretty Budjonnyi, joka oli aikaisemmin epäonnistunut surkeasti Lounaisrintaman komentajana. Tämä entinen ratsuväen aliupseeri, jonka viikset olivat huomattavasti hänen sotilaallisia kykyjään suuremmat, sai lähteä Pohjois-Kaukasuksen rintaman komentajaksi. Uusia joukkoja keskitettiin ja ryhmitettiin nopeasti Länsirintaman oikealle puolelle muodostamaan uusi Kalininin rintama, jonka komentajaksi tuli Länsirintaman entinen komentaja Konev. Kolme viikkoa myöhemmin kaikki rintamat yhtä lukuun ottamatta oli keskitetty suoraan Stalinin ja *Stavkan* johtoon.¹¹⁷

Moskovassa oli tehty järjestelyjä hallinnon siirtämiseksi Kuibyševiin, 650 kilometriä Moskovasta kaakkoon. Stalinille oli jo valmisteltu talo siellä. Tilanteen huonontuessa lokakuun aikana Stalin piti lentokonetta jatkuvassa lähtövalmiudessa Punaisella torilla. Lokakuun puolivälissä Moskovaa pidettiin menetettynä ja yhteiskuntajärjestys romahti useiksi päiviksi. Stalin epäröi useita päiviä kahden vaiheilla, mutta lokakuun 17. päivänä hän päätti, että Moskovaa oli puolustettava. Stalin jäi Moskovaan.¹¹⁸

Stalinin luonne oli petollinen. Lokakuussa 1941 Voronov ehdotti hänelle, että 160 tykin reservistä pitäisi muodostaa kymmenen patteria vahventamaan Moskovan panssarintorjuntaa. Stalin ajatteli ääneen ja toivoi, että hänellä olisi kaksi kertaa enemmän tykkeitä. Lopulta hän suostui Voronovin kymmeneen yksikköön, mutta Voronovin hämmästykseksi ehdotti, että niitä pitäisi kutsua rykmenteiksi. ”Sillä” Stalin sanoi, ”tämä varmistaisi, että yksiköihin kiinnitettäisiin tarpeeksi huomiota.” Stalin jatkoi puhumalla komentajista: ”Tykistörykmentin komentaja – siinä on mukava kaiku – ei ainoastaan divisioonan, vaan myös armeijakunnan komentajan pitää huomioida hänet!” Stalin selitti epäilevälle Voronoville, että monet jalkaväkidivisioonat olivat raskaiden tappioiden vuoksi kutistuneet taisteluvoimaltaan alle rykmentin vahvuiseksi, mutta ne olivat edelleen merkittynä joukkoluetteluihin divisioonina. Tämä lisäsi niiden joukkojen määrää, joiden sanottiin olevan taistelussa Venäjän ja Saksan vastaisella rintamalla. Kun nämä uudet tykistörykmentit kymmentä päivää myöhemmin oli muodostettu, Voronov ehdotti Stalinille, että Yleisesikunnan tulisi sijoittaa ne. Ylipäällikkö katsoi häntä yllättyneenä ja kysyi: ”Kuka siellä osaisi tehdä sen?” Niinpä Stalin sijoitti rykmentit itse kartalle.¹¹⁹

¹¹⁷ Seaton, s. 123.

¹¹⁸ De Jonge, s. 407–408.

¹¹⁹ Seaton, s. 131.

Žukov kertoo Stalinin soittaneen hänelle Moskovan taistelujen kriittisimmällä hetkellä 1941. Saksalaiset olivat juuri murtautuneet linjojen läpi. Stalin kysyi: ”Oletteko varma, että pystymme pitämään Moskovan hallussamme? Kysyn tätä teiltä kirvelevin mielin. Sanokaa rehellisesti niin kuin kunnon kommunisti.” ”Ehdottomasti pidämme Moskovan hallussamme. Mutta tarvitaan vielä vähintään kaksi armeijaa ja vaikkapa 200 panssarivaunua,” Žukov vastasi. ”On hyvä, että olette niin varma,” sanoi Stalin. ”Soittakaa yleisesikuntaan ja sopikaa, minne kaksi pyytämääne reserviarmeijaa keskitetään. Ne ovat valmiit marraskuun lopussa, mutta panssarivaunuja emme toistaiseksi pysty antamaan.”¹²⁰

Lokakuun loppupuolella vihollisen etenemistahti hidastui joukkojen väsymisen, liian pitkien huoltoyhteyksien ja huonojen olosuhteiden vuoksi. Voimasuhteet alkoivat vähitellen muuttua Neuvostoliiton kannalta paremmaksi, sillä vahvistuksia alkoi saapua rintamille. Lokakuun lopussa oli muodostettu kolme reserviarmeijaa ja Marraskuun alussa perustettiin kuusi lisää. Osa joukoista perustettiin asevelvollisista, mutta osa kuljetettiin Kaukoidästä. Mantšurian ja Japanin vastaiselta rajalta siirrettiin Eurooppaan marraskuun loppuun mennessä 17 divisioonaa. Näiden yhdeksän armeijan perustaminen oli Vasilevskin mielestä yksi tärkeimmistä talven 1941–1942 sotatoimien tulokseen vaikuttaneista tekijöistä.¹²¹

Rintaman tilanne jatkui silti hyvin vaikeana. Žukov on sanonut, ettei talven 1941–1942 vastahyökkäyksiä varten ollut minkäänlaista suunnitelmaa. Vasilevski on vahvistanut, ettei Moskovassa ennen saksalaisten hyökkäysten hiipumista marraskuun alussa ollut uhrattu ajatustakaan aloitteen riistämiseen saksalaisilta. Tähän ei ollut aikaakaan, sillä pian selvisi, että saksalaiset valmistautuivat jatkamaan hyökkäystä. Marraskuun 13. päivänä Stalin soitti Žukoville ja käski häntä tekemään vastaiskuja vihollisen sivustoihin Stalinin ja Šapošnikovin keksimän suunnitelman mukaisesti ja siten häiritsemään saksalaisten valmisteluja. Žukov vastasi, ettei häneltä riittänyt yhtään miestä tätä tarkoitusta varten. Stalin käski kuitenkin tehdä hyökkäykset käskyn mukaan. Sekä Žukovin että marsalkka K. K. Rokossovskin mukaan ne epäonnistuivat.¹²²

Marraskuun viimeisten päivien aikana Stalinin hermot olivat kireällä. Esimerkiksi 29. marraskuuta 1941 Žukov muistaa Stalinin kuulleen jostain, että saksalaiset olivat vallanneet aivan lähellä Moskovaa sijaitsevan Dedovskin kaupungin. Stalin soitti Žukoville äärimmäisen huolestuneena: ”Tiedätkö, että Dedovsk on vallattu?” ”En, toveri Stalin, en tiedä.” Ylipäällikkö jatkui ärtyneenä: ”Komentajan pitäisi tietää, mitä hänen rintamallaan tapahtuu.” Sitten hän

¹²⁰ Žukov, s. 315–316.

¹²¹ Seaton, s. 124–125.

¹²² Seaton, s. 132

käski Žukovin lähteä välittömästi paikalle järjestämään vastahyökkäys ja valtaamaan Dedovsk takaisin. Žukov otti yhteyttä 16. Armeijan komentajaan, Rokossovskiin, ja kysyi, miksi tilanteesta ei tiedetty mitään rintaman esikunnassa. Selvisi, että saksalaiset eivät olleetkaan vallanneet Dedovskin kaupunkia, vaan Dedovon kylän. Kysymyksessä oli siis ilmeinen virhe. Žukov Soitti heti päämajaan ja selitti Stalinille, että oli sattunut väärinkäsitys. Stalin kuitenkin suuttui, käski Žukovia ajamaan Rokossovskin luo ja vallata ”tuo viheliäinen taajama” takaisin. Vastalauseita oli turha esittää. Tapaus aiheutti huomattavasti vaivaa muutenkin hankalassa tilanteessa. Žukovin kertomuksesta voi päätellä, että kylän takaisinvaltaus ei ollut taktisesti järkevää millään tasolla. Kylään asettuneet saksalaiset kuitenkin karkotettiin joulukuun 1. päivänä. Tässä tilanteessa voidaan sanoa Stalinin itsepäisyyden ja temperamentin päässeen voitolle järjestä.¹²³

Žukov oli soittanut Stalinille 29. marraskuuta ja pyytänyt kahta armeijaa *stavkan* reservistä tuhotakseen vihollisen panssarikiilat Moskovan pohjois- ja eteläpuolilla ennen kuin niitä ehdittäisiin vahvistaa. Žukovin mukaan Stalin kuunteli tarkkaavaisesti, mutta epäili, että saksalaisilla voisi vielä olla reservi. Kun Žukov vakuutteli, että vihollisen reservi oli kulutettu, Stalin sanoi keskustelewansa ensin Yleisesikunnan kanssa. Myöhemmin samana päivänä Žukoville kerrottiin, että hän saisi käyttöönsä kolme armeijaa, mutta hänen oli lähetettävä suunnitelma niiden käytöstä Moskovaan seuraavana päivänä. Žukov sanoo, että tämä oli alkusysäys vastaoffensiiville, jolla vihollinen työnnettiin 300 kilometriä taaksepäin. Marraskuun 30. päivän aamuna Stalin soitti ja kysyi, eikö koko Länsirintama voisi siirtyä hyökkäykseen. Žukov sanoi, että siihen ei ollut riittävästi voimia, mutta ehdotti, että hyökkäys voitaisiin tehdä Länsirintaman alueen ulkopuolelta. Timošenkon Lounaisrintaman hyökkäys oli ajanut jo edeltävänä päivänä saksalaiset Rostovista ja Stalin hyväksyi hänen ehdotuksensa käyttää oikeaa laitaansa saksalaisten sivustaa vastaan. Žukov antoi suunnitelmansa Vasilevskille 30. marraskuuta ja pyysi toimittamaan sen pikaisesti ylipäällikölle. Se hyväksyttiin ilman muutoksia.

Joulukuun 18. Timošenkon oikeasta laidasta muodostettiin uusi Brianskin rintama, joka alkoi saarrosta saksalaisten Keskustan armeijaryhmää etelän suunnasta. Pohjoisessa Kalininin rintama eteni Luoteisrintaman tukemana ja koukkasi vihollisen sivustaan tunkeutuen melkein Smolenskiin ja Vitebskiin saakka. Moskovan taistelujen, johon osallistui neljä rintamaa, menestys luettiin yleisesti Žukovin ansioksi. Marsalkka P. Rotmistrovin tutkimus vuodelta 1963 kertoo, että offensiivi sai alkunsa Länsirintaman sotilasneuvoston laatimasta suunnitelmasta. Suunnitelmassa ei ole mainittu Žukovin tai Stalinin nimeä. Marsalkka Sokolovski, joka oli kyseisen neuvoston jäsen, ei ole vahvistanut Rotmistrovin teoriaa. Sen sijaan hän syyttää Sta-

¹²³ Žukov, s. 317–318.

linia rintamien johtamistoimintaan puuttumisesta taistelujen aikana. Žukovin ja Vasilevskin mukaan suunnitelman laativat Yleisesikunta ja Stalin rintamien komentajien tuella.¹²⁴

Hruštšev sanoo Moskovan taisteluissa saavutetun menestyksen olleen käännekohta Stalinille. Mennessään Moskovaan neuvottelemaan Stalinin kanssa, hän tapasi ”kokonaan muuttuneen Stalinin.” Hän esiintyi määrätietoisena ja lujaluonteisena ja ”toimi kuin sotilas ainakin.” Stalinin kanssa neuvotteleminen oli sen sijaan entistä vaikeampaa, sillä hän oli alkanut pitää itseään suurena strategina. Hruštševin käsitys Stalinista ei kuitenkaan muuttunut, sillä hän sanoo nähneensä Stalinin ”Hitlerin pelon lamauttamana.” Hän myös kertoo panneensa merkille, että Stalin ei sodan alkupuolella kirjoittanut nimeään yhteenkään käskyyn tai asiakirjaan. Niiden alla luki vain ”stavka”, ”yleisesikunta” tai jokin muu vastaavanlainen merkintä. Hruštševin mielestä kyseessä ei ollut sattuma. Stalin ei koskaan tehnyt mitään sattumanvaraista, vaan kaikki oli harkittua ja laskelmoitua. Stalin kieltäytyi ottamasta vastuuta mistään, mitä rintamalla tapahtui niin kauan kuin sota meni Neuvostoliiton kannalta huonosti.¹²⁵

Joulukuun alkupuolella Meretskovin käskettiin muodostaa uusi Olhavan rintama Leningradin ja Luoteisrintaman väliin. Hänen piti suunnitella hyökkäys, jolla saataisiin murrettua Leningradin piiritys. Meretskov sai käyttöönsä neljä armeijaa. Ongelmaksi tuli oli operaatiolle annettu aikamääre. Meretskoville ei annettu aikaa valmistautua, sillä hänen joukkonsa olivat vielä matkalla, kun hänen käskettiin hyökätä. Lisäksi Mehlis saapui *stavkan* edustajana ”vauhdittamaan järjestelyjä.” Tämän seurauksena Meretskovin piti tehdä hyödyttömiä ja kalliita taktisen tason hyökkäyksiä ennen kuin suurhyökkäys voitiin aloittaa. Tammikuun ensimmäisellä viikolla kahden paikalla olevan armeijan hyökkäykset olivat pysähtymässä ja muita kahta reserviarmeijaa ei ollut vielä koottu. Tammikuun 10. päivänä Meretskov ei ollut edelleenkään valmis ja sanoi tarvitsevansa vielä 15–20 päivää joukkojen keskittämiseen. Seuraavana päivänä Stalin antoi Meretskoville kaksi päivää lisää aikaa. Meretskov kuitenkin tiesi, ettei ehtisi valmiiksi ajoissa. Hyökkäys epäonnistui.

Erään neuvostoliittolaisen arvion mukaan Olhavan rintama ei uskaltanut kertoa Stalinille asioiden oikeaa tilaa ennen hyökkäyksen aloittamista. Tämä voi pitää paikkansa, mutta joka tapauksessa Stalin vieritti syyn Meretskoville. Hän väitti Meretskovin hyökänneen liian kiireellä ja laiminlyöneen valmistelut. Stalin sanoi ehdottaneensa hyökkäyksen siirtämistä myöhemmäksi, mistä Meretskov oli kieltäytynyt.

¹²⁴ Seaton, s. 133–135

¹²⁵ Hruštšev, s. 151–152.

Stalin tuskin olisi suostunut siirtämään Olhavan rintaman hyökkäysajan siirtämistä kolmella viikolla, sillä tammikuun 5. päivänä hän kutsui Žukovin valtion puolustuskomitean istuntoon, jossa Šapošnikov esitti suunnitelman massiivisesta vastaoffensiivista Leningradista Mustalle Merelle, johon liittyi Leningradin saarron murtaminen sekä Donetsin suiston ja Krimin alueen takaisinvaltaus. Stalin sanoi, että vihollinen oli hämmennyksen vallassa ja valmistautumaton talvisodankäyntiin. Oli hyökättävä välittömästi. Žukov sanoo puhuneensa yleishyökkäystä vastaan, mihin Stalin vastasi muutamalla pisteliäällä huomautuksella. Stalin sanoi, että oli viimeisteltävä saksalaiset nopeasti, niin etteivät he voisi palata keväällä. Žukovin mielestä yleishyökkäys oli kokonaan Stalinin oma ajatus, eikä Yleisesikunnalla ollut siihen osuutta. Šapošnikov on myöhemmin vahvistanut tämän. Vasilevski sanoo, että 10. tammikuuta lähetettiin rintamille Stalinin aloitteesta määräys liittyen tulevaan offensiiviin, jonka oli tarkoitus ajaa maahan tunkeutuneet joukot pois Neuvostoliiton alueelta.

Helmikuun loppuun mennessä Länsirintama oli kuluttanut kaiken huoltonsa ja voimavaransa. Vihollinen oli ryhmittänyt joukkonsa uudelleen ja teki voimakkaita vastahyökkäyksiä. Neuvostoarmeija joutuivat saarrosetuiksi yksi toisensa jälkeen. Silti Žukovin mukaan Stalin jätti huomioimatta kaikki rintamilta tulleet pyynnöt taistelutauoista saavutettujen asemien vahventamiseksi. Stalin vain toisteli itse keksimäänsä hyökkäyssodankäynnin maksiimia: ”Hyökätäkää! Jos ette saavuta tuloksia tänään, niin saavutatte huomenna; jos ette saa aikaan mitään muuta kuin sidotte vihollisen taisteluun, tulokset näkyvät jossain muualla.” Kuitenkin Stalin saavutti näillä ankarilla menetelmillä Žukovin mukaan lähes mahdottoman. Stalin kuunteli neuvoja, mutta teki omat päätöksensä, jotka tosin Žukovin mielestä eivät aina vastanneet tilannetta.

Puna-armeijan pohjoisessa ja etelässä takaisin valtaamat maa-alueet olivat verrattain pieniä. Transkaukasian rintama Kubanilla ylitti Kertšin salmen 26. Joulukuuta ja valtasi sillanpääaseman Krimin alueella, hankkien siten piiritetyn Sevastopolin varuskunnalle muutaman kuukauden lisäaikaa. Ukrainassa Lounaisen suunnan komentajaksi ylennetty Timošenko saavutti 130 kilometriä leveän läpimurron Izjumin alueella, tunkeutuen 100 kilometriä vihollisen syvyyteen 80 vuorokaudessa. Pohjoisessa von Leeb’n Pohjoisen armeijaryhmän vasenta sivustaa uhkasi Meretskovin Olhavan rintama ja sen oikeaa sivustaa vastaan iski yllättäen 7. tammikuuta Luoteisrintama, joka saartoi tammikuun 8. päivään mennessä 90,000 miehen vahvuisen joukon Demjanskin alueelle. Offensiivi tuli Neuvostoliitolle kalliiksi saavutettuihin voittoihin nähden, mutta Saksan sodanjohto sai ensimmäistä kertaa sodan aikana aiheutta huoleen.¹²⁶

¹²⁶ Seaton, s. 137–141.

Stalingrad

Keväällä 1942 Stalin ja puna-armeijan Yleisesikunta uskoivat, että vihollisen pääasiallisena strategisena tavoitteena oli Moskova. Ukrainassa tehtävällä offensiivilla arvioitiin vihollisen pyrkivän saarrostaamaan Länsirintama ja Moskova etelän kautta. Šapošnikov ehdotti Stalinille siirtymistä strategiseen puolustukseen, jotta kyettäisiin keräämään tarvittavat reservit vastahyökkäyksen tekemiseksi vihollisen odotetun offensiivin lyömiseksi. Stalin hyväksyi Šapošnikovin ehdotuksen pääpiirteisesti, mutta kävi ilmi, että hänen ajatuksensa aktiivisesta puolustuksesta oli sarja suuroffensiiveja koko rintaman leveydellä. Strategisia reservejä ei käytetty hyökkäysten tukemiseen. Stalin yritti sekä hyökätä että puolustaa yhtä aikaa.

Maaliskuussa Timošenko pyysi lisää joukkoja Lounaisen suunnan suurhyökkäystä varten, jonka tarkoituksena oli työntää vihollinen Ukrainasta aina Kiovaan saakka. Stalin hyväksyi suunnitelman Yleisesikunnan vastustuksesta huolimatta, muttei antanut lisäjoukkoja. Hän sanoi, että oli tehtävä useita iskuja leveällä rintamalla. Šapošnikov ja Vasilevski pitivät Stalinin strategiaa voimien tuhlausena. Timošenkon hyökkäys alkoi 12. maaliskuuta. Aluksi offensiivi saavutti suurta menestystä, mikä antoi Stalinille aihetta kommentoida pisteliäästi Yleisesikunnan hyödyttömyyttä. Saksalaiset kuitenkin pysäyttivät iskut ja aloittivat oman vastahyökkäyksensä 17. maaliskuuta. Neuvostojoukot murskattiin. Ne menettivät yli 200,000 miestä ja kaiken raskaan kalustonsa. Lounainen suunta lakkasi käytännössä olemasta ja se kutistui rintamaksi.

Harkovan tappion lisäksi puna-armeija kärsi muita tappioita Stalinin offensiiveissa. Stalin lähetti maaliskuussa Mehlisin Krimille *stavkan* edustajana. Ensi töikseen Mehli vaihtoi rintaman esikuntapäällikön. Štemenko on sanonut, että Mehli sen sijaan että olisi ollut avuksi, alkoi tapansa mukaan siirrellä ympäriinsä komentajia ja esikuntien henkilöstöä. Krimin rintama ei aloittanut omaa offensiiviaan eikä myöskään ryhtynyt puolustukseen torjumaan vihollisen hyökkäystä. Toukokuun 8. päivänä saksalaiset hyökkäsivät. Krimin rintama menetti pelkästään sotavankeina 170,000 miestä ja raskaan kalustonsa. Kuukautta myöhemmin Sevastopol kukistui ja saksalaiset ottivat 90,000 sotavankia lisää. Stalin kutsui Mehlisin takaisin Moskovaan, alensi hänet armeijakunnankomissaariksi ja poisti hänet puna-armeijan poliittisen hallinnon johdosta. Leningradin alueella puna-armeijan hyökkäykset eivät saavuttaneet mainittavaa menestystä.

19. kesäkuuta saksalainen lentokone, joka kuljetti Ukraina suunnatun kesäoffensiivin suunnitelmia, eksyi huonossa säässä ja putosi Neuvostoliiton alueelle. Suunnitelmat lähetettiin pikimmiten Moskovaan. Stalin ei kuitenkaan uskonut suunnitelmia aidoiksi, sillä hän oli edelleen vakuuttunut, että saksalaisten päätavoitteena oli Moskova.

Kesäkuun 28. päivän aamuna Saksan Eteläisen armeijaryhmän vasen laita pureutui Brjanskin ja Luonaisrintaman väliin ja eteni nopeasti kohti Voronežia. Tämä vahvisti Stalinin ja Yleisesikunnan tulkintaa, että vihollinen pyrki saarrostaamaan Moskovaa. Stalin päätti irrottaa osan Brjanskin rintamasta ja muodostaa siitä uuden Voronežin rintaman.¹²⁷ Heinäkuun alussa Žukov soitti Rokossovskille ja kertoi, että *stavka* aikoi nimittää hänet Brjanskin rintaman komentajaksi. Rokossovski kertoo: ”Päämajassa ylipäällikkö otti minut lämpimästi vastaan. Hän tutustutti minut yleispiirteittäin tilanteeseen Voronežin suunnalla ja sanoi tämän jälkeen, että jos minulla on tiedossa pystyviä työntekijöitä, niin hän auttaa minua saamaan heidät Brjanskin rintaman esikunnan ja johtoportaan muodostamista varten.”¹²⁸

Rokossovski mainitsee tuolta ajalta erään tapauksen. Hän oli hieman ennen Voronežin Vorošilovgradin puolustusoperaatiota 1942 taas Moskovassa. Rokossovskin annettua Stalinille tilanneselostuksen, ylipäällikkö käski häntä vielä jäämään paikalle. Stalin kutsui luokseen kenraalin, joka oli vastikään vapautettu rintaman komentajan tehtävistä. Heidän välillään käytiin seuraava keskustelu: ”Te väitätte, että olemme rangaisseet teitä syyttä suotta?” ”Niin. Asianlaita on se, että päämajan edustaja esti minua johtamasta.” Stalin kysyi: ”Millä tavalla hän sitten häiritsi teitä?” ”Hän muutti käskyjäni, järjesti neuvotteluja silloin kun oli toimittava eikä neuvoteltava, antoi ristiriitaisia määräyksiä... Yleensä hän pyrki korvaamaan komentajan” Stalin sanoi: ”Vai niin. Hän siis häiritsi teitä. Mutta tehän komensitte rintamaa?” ”Niin, minä...” ”Teidän johtoonne puolue ja hallitus olivat uskoneet rintaman. Oliko teillä puhelin suoraa yhteydenpitoa varten?” ”Oli,” kenraali vastasi. ”Miksette sitten kertaakaan ilmoittanut, että teitä estetään johtamasta?” kysyi Stalin. Kenraali sanoi: ”En tohtinut valittaa edustajaanne vastaan.” Stalin totesi: ”Juuri sen takia, ettette tohtinut nostaa kuuloketta ja soittaa ja pilasitte operaation, olemmekin rangaisseet teitä.” Rokossovski poistui ylipäällikön työhuoneesta tietoisena siitä, että Stalin oli tarkoituksella antanut hänelle, tuoreelle rintaman komentajalle, havainnollisen opetuksen. Hän painoi sen tarkasti mieleensä. Stalin halusi, että hänelle ilmoitettaisiin kaikki asiat, olivat ne miten epämiellyttäviä tahansa.¹²⁹

¹²⁷ Seaton, s. 143–149.

¹²⁸ Rokossovski, Konstantin: Sotilaan velvollisuus. Kustannusliike Progress, Moskova 1980, s. 138–139.

¹²⁹ Rokossovski, s. 139–140.

Lounais- ja Etelärintama vetäytyivät nopeaan tahtiin välttääkseen joutumasta saksalaisten saartamaksi. Heinäkuun 12. päivänä uusi Stalingradin rintama muodostettiin kolmesta reserviarmeijasta ja kahdesta keskeneräisestä panssariarmeijasta. Rintamaan sulautettiin Lounaisrintaman rippeet. Sen komentajaksi nimitettiin Timošenko, mutta hänen tilalleen vaihdettiin kenraalileeversti V. N. Gordov. Heinäkuun 23. päivänä Stalin käski Yleisesikunnan päälliköksi vastikään nimitetyn Vasilevskin saapua ottamaan operaation komento käsiinsä. Vasilevski käski tehdä kaksi erillistä vastahyökkäystä, yksi kummallakin panssariarmeijalla. Hyökkäykset epäonnistuivat. Stalingradin rintama jaettiin kahteen osaan vastaamaan Hothin panssarikii-
lojen aiheuttamaan uhkaan etelästä. Eteläisen rintamanosan komentajaksi nimitettiin kenraali A. I. Jeremenko, joka vastusti valtion puolustuskomitean istunnossa rintaman jakoa. Hänen mielestään Stalingradin alueen oli oltava yhden rintaman vastuulla, koska saksalaiset yleensä suuntasivat hyökkäyksensä joukkojen välirajoihin. Stalin vastasi vihaisena, että väliraja pysyi juuri siinä mihin hän oli sen laittanut. Uusi Luoteisrintama muodostettiin, ja Jeremenkosta tuli sen komentaja. Elokuun 5. päivään mennessä Hoth saavutti Stalingradin ulomman puolustusrenkaan ja kymmenen päivää myöhemmin Pauluksen 6. Armeija valmistautui ylittämään Donin.¹³⁰

Pauluksen 6. Armeija ylitti Donin ja saavutti Volgan länsirannan 23. Elokuuta. Stalingradia pommitettiin voimakkaasti ilmasta kahden vuorokauden ajan. Stalin haukkui Vasilevskin ja kaikki puna-armeijan komentajat. Hän viestitti Jeremenkolle radiolla: ”Teitä vastassa oleva vihollinen ei ole suuri ja teillä on riittävästi voimavaroja sen tuhoamiseen.” Stalin käski Jeremenkoa käyttää rintamien ilmavoimia kootusti, mobilisoida panssarijunat ja tuoda ne kaupungin puolustukseen, käyttää savua vihollisen hämmentämiseen ja iskeä saksalaisia vastaan päivin ja öin kaikkien saatavilla olevien tykkien ja raketinheittimien tukemana. Hän korosti, että missään tapauksessa ei pidä antaa pakokauhulle periksi. Uskoa voittoon ei saanut menettää.” Tämän viestin vastaanottohetkellä koko kaupunki oli ilmiliekeissä. Elokuun 24. päivään mennessä kaupungin strateginen ja taloudellinen merkitys oli menetetty. Stalin kielsi kuitenkin Stalingradissa olevien teollisuuslaitteiden evakuoinnin ja tuhoamisen. Syyskuun 28. päivänä Stalingradin rintama nimettiin Donin rintamaksi ja Jeremenkon Lounaisrintamasta tuli uusi Stalingradin rintama.¹³¹

Stalingradin vaikean tilanteen vuoksi Stalin irrotti Žukovin Länsirintaman komennosta ja nimitti hänet varamieheksen johtamaan Stalingradin operaatiota. Marraskuun 19. päivänä Žukov aloitti kolmen armeijan voimin operaatio Uranuksen, vastahyökkäyksen, joka saartoi

¹³⁰ Seaton, s. 151–153.

¹³¹ Seaton, s. 156–158.

Pauluksen 6. Armeijan. Neuvostojoukot saivat estetyksi Mansteinin Donin armeijaryhmän pyrkimykset vapauttaa Paulus motista. Paulus antautui 31. tammikuuta 1943.¹³² Vastuu 6. Armeijan tuhoamisesta oli ollut Rokossovskin komentamalla Donin rintamalla. Helmikuussa 1943 Stalin kutsui Rokossovskin ja puna-armeijan tykistöpäällikkö Voronovin Kremliin, missä he hämmästyivät nähdessään upseereilla kullanväriset olkapoletit. Nuo tsaarinaikaiset arvomerkit oli otettu uudelleen käyttöön, mutta rintamalla ei ollut tiedetty sitä. Stalin otti Rokossovskin ja Voronovin vastaan lämpimästi. Rokossovski kertoo: ”Halutessaan Stalin osasi lumota keskustelukumppanin ja osoittaa hänelle runsain mitoin ystävällisyyttä ja huomaavaisuutta, niin että jokainen tapaaminen hänen kanssaan iskeytyi asianomaisen muistiin.”¹³³

Aloite oli nyt siirtynyt puna-armeijalle. Päiväkäskyssään, jossa hän onnitteli joukkojaan voitoista, Stalin ilmoitti ensimmäistä kertaa ylipäällikkyytensä. De Jongen mukaan Stalin muuttui joustavammaksi hänen itseluottamuksensa kasvaessa. Hän otti etulinjan komentajat mukaan operaatioiden suunnitteluun. Hän säilytti keskusjohtoisen organisaation edut, mutta antoi enemmän painoarvoa myös paikalliselle näkemykselle. Hän myös todisti osaavansa tarvittaessa sijoittaa taitavia komentajia vastuullisiin tehtäviin. Aikaisemmin hän oli sijoittanut tärkeimpiin tehtäviin luottomiehiään, kuten Vorošilovin ja Budjonnyin, jotka olivat taidoiltaan korkeintaan keskinkertaisia.¹³⁴

Kuznetsov on sanonut, että talvella 1942–1943 Stalin oli täysin perehtynyt rintamien asioihin. Hän tiesi rintamien tarpeet ja keskusteli säännöllisesti niiden komentajien kanssa, joihin hän oli kehittänyt läheiset suhteet. Kuznetsov on useaan otteeseen maininnut, että Stalin saattoi arvioida tilanteen uudelleen, jos rintamien komentajat olivat asioista eri mieltä hänen kanssaan. Kuznetsov uskoi, että Stalin ihaili sellaisia ihmisiä, jotka uskalsivat puolustaa kantaansa. Stalinin suhtautuminen epäonnistumisiin ei ollut muuttunut: komentajia rangaistiin ja erotettiin.

Stalinin luottamus armeijaan kasvoi ja lokakuun 9. päivänä 1942 yhden miehen komentojärjestelmä palautettiin. Komissaarien veto-oikeus komentajien päätöksiin poistettiin ja heistä tuli komentajan apulaisia, jotka vastasivat poliittisista asioista. Myös Stalinin asenne Yleisesikuntaa kohtaan parani vuoden 1942 aikana, etenkin syyskuun jälkeen, kun Yleisesikunta suunnitteli menestyksekkään Stalingradin vastaoffensiivin. Yleisesikunnan jäsenten mielipi-

¹³² De Jonge, s. 425

¹³³ Rokossovski, s. 203–204.

¹³⁴ De Jonge, s. 425–426

teiden lisäksi hän alkoi ottaa huomioon myös rintamien komentajien ja valtion puolustusneuvoston hallintojen johtajien näkemyksiä.¹³⁵

Kursk

Menestyksen myötä Neuvostoliiton ylimmän sotilasjohdon optimismi kasvoi. Kun Kurskin ja Harkovan kaupungit vallattiin 8. ja 17. helmikuuta, Yleisesikunta ja Stalin alkoivat vakuuttaa saksalaisten suorittavan yleisvetäytymistä. Helmikuun 19. päivänä alkanut saksalaisten vastaisku yllätti Lounaisrintaman ja tuhosi sen kärkijoukon. Maaliskuun 15. päivänä saksalaiset valtasivat Harkovan takaisin. Stalinin ratkaisu oli tyypillinen: hän siirteli komentajia ja lähetti poliittisia edustajiaan rintamille. Reservien avulla tilanne saatiin vakautettua maaliskuun loppuun mennessä, jolloin rintamalinjaan oli muodostunut pullistuma.

Žukov, Vasilevski ja Yleisesikunta olivat sitä mieltä, että saksalaisten pitäisi antaa kuluttaa voimansa Kurskin puolustusasemia vastaan ennen kuin tehtäisiin vastahyökkäys. Stalin, joka halusi hyökätä ennen kuin vihollinen ehtisi aloittaa oman offensiivinsa, kallistui vihdoinkin samalle kannalle. Neuvostojoukkojen vastahyökkäys suunniteltiin alkamaan, kun vihollisen hyökkäys olisi ensin saatu torjuttua.¹³⁶

Saksalaiset kenraalit suunnittelivat operaatio *Zitadellen* avulla tuhoavansa Kurskin alueelle muodostuneen pullistuman rintamalinjassa. Heinäkuun 5. päivänä saksalaisten suurhyökkäys pysähtyi lähtöasemiin, kun neuvostojoukot ampuivat vastavalmistelun, joka viivytti hyökkäyksen alkua kolme tuntia. Saksalaisten eteneminen voimakkaiden puolustusasemien läpi oli hidasta. Seuraavana aamuna Rokossovskin Keskinen rintama aloitti vastaiskun vihollisen päähyökkäyssuuntaa vastaan heikentääkseen hyökkäyksen painetta. Heinäkuun 9. päivänä saksalaiset joutuivat pysäyttämään hyökkäyksen ja ryhmittymään uudelleen.¹³⁷

Stalin oli aikaisemmin linjannut, että rintamilla oli vapaat kädet määrittää vastahyökkäysten ajankohta, mutta puolustustaisteluiden ollessa kiivaimmillaan hän otti ohjat käsiinsä. Jo heinäkuun 9. päivänä hän painosti Žukovia aloittamaan Brjanskin rintaman vastahyökkäyksen. Stalin soitteli suoraan rintamien komentajille ja 12. päivään mennessä koordinoi henkilökohdaisesti kaikkia meneillään olevia offensiiveja. Stalin painosti kaikkia rintamia etenemään ja

¹³⁵ Seaton, s. 173–175.

¹³⁶ Seaton, s. 179–182.

¹³⁷ Axell, s. 152–153.

Žukovilla ja Vasilevskilla oli täysi työ selittää ärtyisälle ylipäällikölle, että joukot tarvitsivat välillä taukoja valmisteluja ja huoltoa varten.

Ylipäällikkö oli palannut aikaisempaan strategiaansa eli suoraan hyökkäykseen koko saksan vastaisen rintaman leveydeltä. Kun Žukov ehdotti elokuun alussa, että vetäytyvä vihollinen pitäisi saarrosta, Stalin vastasi, että saksalaiset olivat vielä liian vahvoja. Hän pysyi itsepäisesti samalla kannalla vielä syyskuussa, kun Žukov otti aiheen uudelleen esiin. Stalin puuttui pienipiirteisesti operatiivisiin yksityiskohtiin. Hän lähetti Žukoville tarkat ohjeet, miten Harkova pitäisi saartaa. Kun Voronezin rintama epäonnistui saarrostuksessa ja käski raskaita tappioita, Stalin syytti Žukovia ja Voronezin rintaman komentajaa, Vatutinia, voimien hajottamisesta, vaikka oli itse syypää. Harkovan valtaus onnistui 23. elokuuta.¹³⁸

Molemmat osapuolet kärsivät raskaita tappioita Kurskissa. Saksalaiset menettivät yli 500,000 miestä, 3,000 tykkiä ja 1,500 panssarivaunua. Venäläisten tappioiden arvellaan olevan samaa luokkaa. Neuvostojoukot olivat saavuttaneet strategisen voiton. Saksalla, toisin kuin Neuvostoliitolla, ei ollut mahdollisuutta korvata niin raskaita tappioita.

Tykistömarsalkka Voronov on kertonut Stalinin vierailusta rintamalle elokuun 3. päivänä 1943. Paikka oli nimeltään Juhnov ja varsin kaukana etulinjasta. Voronov ja muut paikalle käsketyt upseerit vietiin pieneen taloon, joka oli lavastettu näyttämään ”rintamatyyliä.” Stalinille pidettiin tilanneselostus, minkä jälkeen hän vastasi hyvin epämääräisesti komentajien reservejä ja taisteluvälineitä koskeviin pyyntöihin. Koko salainen yllätysvierailu herätti suurta ihmetystä. Miksi tilaisuus oli järjestetty paikassa, joka oli niin kaukana etulinjasta ja lisäksi huonojen kulkuyhteyksien päässä? Stalin ei kyennyt näkemään sieltä mitään ja sieltä oli paljon vaikeampi olla yhteydessä joukkoihin kuin Moskovasta. Koko matka oli Voronovin mielestä omituinen ja tarpeeton.¹³⁹

Eräs Štemenkon kertomus vuodelta 1943 paljastaa Stalinista veijarimaisia piirteitä. Štemenko oli käynyt pitämässä tavanomaisen tilannekatsauksen Stalinille. Palattuaan Yleisesikuntaan Štemenko huomasi, että kaksi karttaa oli kateissa. Toinen näistä oli erityisen tärkeä, koska siinä oli yhteenvedo koko tilanteesta. Ensin Štemenko epäili, että tilanneselostuksessa mukana ollut panssariaselajin päällikkö Y. N. Fedorenko oli vahingossa laittanut kartat omaan salkkuunsa papereidensa mukana. Hän soitti Fedorenkolle, joka ei ollut vielä ehtinyt järjestelmään papereitaan. Štemenko käski Gryzlovin käymään Fedorenkon toimistossa. Samaan ai-

¹³⁸ Seaton, s. 187–188.

¹³⁹ Bialer, s. 438–439.

kaan kun Gryzlov lähti ajamaan, Štemenko soitti Poskrebyševille ja kysyi, oliko ylipäällikön pöydälle jäänyt mitään papereita. Poskrebyšev vastasi, että pöytä oli tyhjä ja kaikki olivat läheneet. Gryzlov palasi, mutta karttoja ei ollut löytynyt Fedorenkolta. Samana päivänä Štemenko meni takaisin Kremliin. Hän ei maininnut kartoista mitään, kuten ei myöskään Stalin. Palattuaan takaisin Yleisesikuntaan hän alkoi päätellä, että karttojen täytyy olla Stalinilla, koska hän ei ollut käynyt missään muualla. Seuraavana päivänä tavanomaisen ilmoituksen yhteydessä hän ilmoitti puuttuvista kartoista Stalinille ja pyysi häntä palauttamaan ne. Stalin näytti hämmästyneeltä ja kiisti nähneensä mitään karttoja. Štemenko sanoi, että kartat eivät voineet olla kenelläkään muulla kuin Stalinilla. Stalin ei vastannut mitään. Sen sijaan hän poistui toimitustaan ja palasi hetken kuluttua karttojen kanssa. Hän viskasi kartat pöydälle ja sanoi: ”Olkaa hyvä. Älkääkä unohtako niitä enää toiste... Hyvä, että kerroitte totuuden.” Stalin antoi Štemenkolle unohtumattoman opetuksen.¹⁴⁰

Kilpajuoksu Berliiniin

Maaliskuun 28. päivänä 1945, kun länsiliittoutuneiden joukot olivat jo Saksan maaperällä, englantilais-amerikkalaisten joukkojen ylipäällikkö, kenraali D. D. Eisenhower, lähetti Moskovaan sähkeen, jossa hän kertoi Stalinille toiminta-ajatuksensa. Ruhrin alueelle saarretun Armeijaryhmä B:n tuhoamisen jälkeen Eisenhower kertoi päämääräkseen Saksassa olevien vihollisjoukkojen halkaiseminen kahteen osaan yhdistämällä Neuvostoliiton ja länsiliittoutuneiden rintamat. Hän kertoi englantilais-amerikkalaisten joukkojen hyökkäyksen pääakselin kulkevan lännestä lounaaseen Erfurtin, Leipzigin ja Dresdenin suunnassa. Stalin totesi länsiliittoutuneiden delegaatiolle, että Eisenhowerin suunnitelma sopi yhteen puna-armeijan toiminta-ajatuksen kanssa. Hän sanoi olevansa Eisenhowerin kanssa samaa mieltä siitä, että Berliinillä ei enää ollut suurta strategista merkitystä ja kertoi, että tästä lähtien puna-armeijan hyökkäyksen painopiste olisi Dresdenin suunnassa päämääränään yhteisen rintaman muodostaminen amerikkalaisten joukkojen kanssa. Stalin ilmoitti Neuvostoliiton offensiivin alkavan toukokuun loppupuolella, mutta päivämäärää voitaisiin tarvittaessa muuttaa.

Heti länsimaisen delegaation lähdettyä Stalin kutsui 1. Valko-Venäjän rintaman komentajaksi marraskuussa 1944 nimitetyn Žukovin Moskovaan. Stalin kertoi Žukoville, että Saksan länsirintaman puolustus oli romahtanut. Žukov arvioi, että hänen 1. Valko-Venäjän rintamansa sekä marsalkka Konevin 1. Ukrainan rintama olisivat valmiina hyökkäämään Berliiniin kah-

¹⁴⁰ Shtemenko, S. M.: The Soviet General Staff at War 1941-1945. Progress Publishers, Moscow 1970, s. 174–176.

den viikon kuluttua. Rokossovskin 2. Valko-Venäjän rintamalla valmiuden saavuttaminen sen sijaan kestäisi kauemmin. Stalin sanoi, että hyökkäys oli aloitettava ilman Rokossovskia. Stalin kertoi Žukoville saaneensa sähköitse tiedon, että saksalaiset olivat pyrkineet neuvotteluihin länsiliittoutuneiden kanssa. Ei ollut poissuljettua, että vihollinen saattaisi päästää englantilais-amerikkalaiset joukot Berliiniin.

Huhtikuun 1. päivänä marsalkat Žukov ja Konev sekä Yleisesikunnan päällikkö, kenraali A. I. Antonov ja kenraali Štemenko kutsuttiin Kremliin valtion puolustuskomitean kokoukseen. Antonov oli helmikuussa nimitetty Vasilevskin tilalle Yleisesikunnan päälliköksi. Tilaisuuden aluksi Antonov esitteli yleistilanteen sekä Saksan itä- että länsirintamilla.¹⁴¹ Konev kertoo Stalinin kysyneen, olivatko marsalkat tietoisia tilanteen kehittymisestä. Žukovin ja Konevin vastattua myöntävästi Stalin käski Štemenkoa lukemaan ääneen Eisenhowerin sähkösen. Stalin kysyi: ”Kuka ottaa Berliinin, me vai liittoutuneet?” Konev vastasi: ”Me otamme Berliinin, ja teemme sen ennen liittoutuneita.” Stalin hymyili ja kysyi, kuinka he pystyisivät kokoamaan siihen tarvittavat joukot, koska päävoimat olivat eteläisellä sivustalla. Konev sanoi kykenevänsä järjestämään hyökkäysjoukot Berliiniin oikeaan aikaan ja Žukov kertoi joukkojensa olevan jo suunnattuna Berliiniin lyhintä reittiä pitkin. Stalin käski marsalkkojen laatia Yleisesikunnassa hyökkäyssuunnitelmat ja esitellä ne seuraavana tai sitä seuraavana päivänä. Huhtikuun 3. päivänä suunnitelmat esiteltiin *stavkalle* ja Stalin hyväksyi ne.¹⁴²

1. Valko-Venäjän rintaman ja 1. Ukrainan rintaman väliraja aiheutti epäselvyyksiä. Väliraja käytännössä esti Konevia lähettämästä panssariarmeijoitaan Berliinin alueelle tukemaan 1. Valko-Venäjän rintamaa.¹⁴³ Stalin, joka oli aikaisemmin päättänyt antaa kunnian Berliinin valtaamisesta Žukoville, teki myönnytyksen. Hän otti lyijykynän ja ylivivasi sen osan välirajaa, joka erotti 1. Ukrainan rintaman Berliinistä. Štemenko kertoo Stalinin myöhemmin sanoneen: ”Kumpi ensin saavuttaa läpimurron, vallatkoon Berliinin.”¹⁴⁴ Huhtikuun ensimmäisellä viikolla Stalin päätti kuitenkin vahventaa 1. Valko-Venäjän rintaman johtoa siirtämällä Konevin esikuntapäällikön, kenraali V. D. Sokolovskin, Žukovin varakomentajaksi.¹⁴⁵ Tämä osoittaa, että Stalin edelleen halusi antaa Berliinin valtaamisen Žukoville.

Žukovin hyökkäys alkoi 16. huhtikuuta, mutta joutui pian vaikeuksiin. Kun Žukov soitti Stalinille illalla, ylipäällikkö ei ollut tyytyväinen. Hän sanoi, ettei Konevillä ollut ongelmia ja vaati takeita, että Žukov saavuttaisi menestystä viimeistään seuraavana päivänä. Stalin osoitti

¹⁴¹ Seaton, s. 245–247.

¹⁴² Bialer, s. 516–517.

¹⁴³ Seaton, s. 247.

¹⁴⁴ Štemenko, s. 320.

¹⁴⁵ Seaton, s. 249.

selvästi menettäneensä luottamustaan Žukovin kykyihin. Hän kyllästyi kuuntelemaan Žukovin selitystä siitä, että Rokossovski oli myös joutunut ongelmiin ja katkaisi puhelun sanomalla kuivakasti ”Kuulemiin.”¹⁴⁶

Huhtikuun 25. päivänä Žukov ja Konev vetosivat Staliniin, että tämä asettaisi selkeän rajan rintamien väliin. Tähän asti he olivat kilpailleet siitä, kuka saa vallata kaupungin keskustan. Žukovin kerrotaan lähettäneen tiedustelupartoita selvittämään, ei saksalaisten, vaan Konevin, joukkojen sijainti. 29. huhtikuuta Stalin soitti Koneville ja kysyi, kenen pitäisi vallata Praha. Konev sanoi, että hänen rintamansa voisi tehdä sen. Stalin 1. Ukrainan rintaman oikeaa välirajaa lännemmäksi, mikä jätti Berliinin keskustan selkeästi Žukovin vastuualueelle.¹⁴⁷ Hitler teki itsemurhan ja Saksan valtiopäivätalo vallattiin 30. huhtikuuta. Toukokuun 8. päivänä Saksa antautui. Sota lännessä oli ohi.

4.2 Ylipäällikön työpäivä

Stalinin työpäivä alkoi tyypillisesti noin kello 11:00, jolloin hän heräsi Kuntsevossa tai Krem-lissä ja sai puhelimitse Yleisesikunnan operatiiviselta ryhmältä selvityksen yön aikana tapahtuneesta tilannekehityksestä rintamalla. Štemenkon mukaan toimiston vastaava upseeri käveli kymmenmetrisen puhelinjohdon kanssa kartalta toiselle ja selosti sanallisesti tilanteen Stalinille, jolla oli vastaavanlaiset kartat toimistossaan. Ensin käsiteltiin kaikkein tärkeimmät rintamat. Rintamista, armeijoista ja panssariyhtymistä puhuttiin niiden komentajien nimillä, pienemmistä joukoista niiden numeroilla. Vaikka vihollisen kanssa oli kosketuksessa 20–30 armeijaa, Stalin ei sallinut jättää yhtäkään mainitsematta tilanneselostuksessa. Välillä hän keskeytti ja saneli käskyn lähetettäväksi saman tien jollekin rintamalle.

Toinen tilannekatsaus tapahtui noin kello 16:00. Joskus se annettiin puhelimella, mutta yleensä Šapošnikovin laatimana kirjallisena yhteenvetona. Sama yhteenveto lähetettiin myös politbyroon jäsenille ja hallitukselle. Heti keskiyön jälkeen Yleisesikunnan päällikkö tai hänen sijaisena ja tarvittaessa myös strategisten suuntien päälliköt ajoivat Kremliin tai Kuntsevoon karttojen ja kansiodien kanssa antaakseen yöllisen tilanneselostuksen Stalinille ja politbyroon tai valtion puolustuskomitean jäsenille. Nämä yölliset kokoukset kestivät kello kolmeen tai neljään aamulla.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Žukov, s. 558-559.

¹⁴⁷ Seaton, s. 252-253.

¹⁴⁸ Seaton, s. 129-130.

Stalin johti sotaa 16 tuntia vuorokaudessa keskeytyksettä. Työmäärä ja siitä aiheutuvat paineet ovat kunnioitusta herättävät. Kuitenkin hänen komissaariensa ja kenraaliensa työpäivät olivat vielä raskaampia. He olivat poikkeuksetta ylhäällä jo aamuvarhaisesta Stalin vielä nukkuessa.¹⁴⁹

Stavkan käskyt ja määräykset laadittiin yleensä Stalinin työhuoneessa Kremlissä. Žukov kuvailee muistelmissaan Stalinin työhuonetta: ”Huone oli tilava ja melko valoisa. Seinät oli paneeloitu petsatulla tammella ja pitkä pöytä oli verhoiltu vihreällä veralla. Vasemmalla ja oikealla seinällä riippuivat Marxin, Engelin ja Leninin kuvat. Sodan aikana ilmestyivät niiden joukkoon myös Suvorovin ja Kutuzovin muotokuvat. Tuolit olivat verhoilemattomia ja kovia, eikä huoneessa ollut lainkaan tarpeettomia esineitä. Viereisessä huoneessa oli valtava pallokartta, vieressä pöytä ja seinillä maailmankarttoja.”¹⁵⁰ Hruštšev on väittänyt, että Stalin suunnitteli operaatioita pallokartalla, mutta Žukovin ja Štemenkon mukaan väite ei pidä paikkaansa.

”Työhuoneessa lähellä työhuoneen takaseinää oli Stalinin kirjoituspöytä. Se oli aina täynnä asiakirjoja, papereita ja karttoja. Pöydällä olivat myös Kremlin sisäpuhelimet ja tj-puhelimet, samoin siinä oli aina useita teroitettuja värikyniä. Stalin teki merkintänsä tavallisesti sinisellä kynällä. Hän kirjoitti nopeasti ja hänellä oli leveä, mutta melko selvä käsiala.”¹⁵¹

Sisäänkäynti työhuoneeseen kulki Stalinin yksityissihteerin, A. N. Poskrebyševin, huoneen ja Stalinin henkivartioston päällikön huoneen kautta. Työhuoneen takana oli lepohuone ja huone, jonne oli sijoitettu puhelin- ja kaukokirjoitinlaitteet, joiden avulla Poskrebyšev järjesti yhteydet Stalinin ja rintaman välillä.

Tilanneselostukset pidettiin työhuoneessa ison pöydän ympärillä. ”Yleisesikunnan henkilöstö ja päämajan edustajat levittivät isolle pöydälle kartat ja selostivat niistä rintamilla vallitsevaa tilannetta. Esittelyn aikana seistiin ja toisinaan käytettiin apuna muistiinpanoja. Stalin kuunteli tarkkaavaisesti kävellen lattialla edestakaisin levein askelin ja keinahdellen. Silloin tällöin hän tuli pöydän luo ja kumartuen kartan yli tutki sitä kiinnostuneena. Toisinaan hän meni kirjoituspöytänsä luo, otti tupakkapaketin, avasi sen ja täytti piippunsa verkalleen”

¹⁴⁹ Montefiore, s. 443–444.

¹⁵⁰ Žukov, s. 262.

¹⁵¹ Žukov, s. 262. Tj-puhelimilla tarkoitetaan ilmeisesti taistelunjohtopuhelimia.

”Stalinin työhuoneessa tapahtuvaan tärkeiden strategisten ratkaisujen käsittelyyn osallistuivat tavallisesti puolustuskomitean jäsenet. Yleensä ko. neuvotteluun kutsuttiin Yleisesikunnan johtajat, ilmavoimien ja tykistön komentajat, panssari-päähallinnon päällikkö, puna-armeijan huoltopäällikkö sekä puolustusasiain kansankomissariaatin muiden pää- ja keskushallintojen johtajat. Rintamien komentajat kutsuttiin päämajaan aina, kun käsiteltiin heidän toimivaltaansa kuuluvia asioita, ja useimmiten silloin, kun neuvoteltiin seuraavista operaatioista. Toisinaan oli läsnä myös lentokoneiden, panssarivaunujen ja tykistön suunnittelijoita.”¹⁵²

Käskyt ja määräykset Stalin saneli usein paikan päällä. Monet niistä annettiin saman tien kirjoitettuna versioina Poskrebyševin viestikeskukseen lähetettäväksi välittömästi rintamille. Stalin myös käsitteli henkilökohtaisesti ylennyksiin, palkitsemisiin ja nimityksiin liittyvät asiat. Nämä öiset kokoukset kestivät yleensä kello kolmeen tai neljään aamulla.¹⁵³

”Päämajan työskentelytyyli oli tavallisesti vakavaa ja täsmällistä, hermoilua ei ollut, ja jokainen sai lausua mielipiteensä. Stalin kohteli kaikkia samalla tavalla, asiallisesti ja melko virallisesti. Hän osasi kuunnella, kun hänelle selostettiin tapahtumia asiantuntevasti.” Žukov sanoo, että Stalinille saattoi esittää kärkeviäkin kysymyksiä ja hänen kanssaan pystyi väittelemään ja puolustamaan omaa kantaansa.¹⁵⁴ Kovinkaan monella ei riittänyt rohkeutta yrittää. Yleisesti ajatellaan, että yksi näistä rohkeista oli Žukov. Muita olivat Štemenkon mukaan mm. Vasilevski ja Rokossovski.¹⁵⁵ Kirjassaan ”Stalin as Warlord” Albert Seaton kuitenkin epäilee tätä. Hän sanoo, että Žukov tuskin kykeni puhumaan terävään sävyyn Stalinille, sillä ainakin länsimaisten tarkkailijoiden tekemien huomioiden perusteella hän käyttäytyi Stalinin seurassa hyvin alistuneesti.¹⁵⁶

Stalinin luo ei kannattanut mennä antamaan summittaisia tai liioiteltuja tietoja. Stalin vaati aina yksityiskohtaisia, tyhjentäviä ja selkeitä selostuksia. Hänellä oli Žukovin mukaan ilmiömainen taito havaita selostuksista ja asiakirjoista heikkoudet. Epätasmoisten tietojen antamisesta seurasi rangaistus. Stalinilla oli erinomainen muisti, eikä hän jättänyt käyttämättä tilaisuutta moittia kovasanaisesti unohduksista tai puutteista. Tämä vaikutti Yleisesikunnan työskentelyyn siten, että asiakirjat valmisteltiin aina mahdollisimman huolellisesti.¹⁵⁷

¹⁵² Žukov, s. 263.

¹⁵³ Seaton, s. 130.

¹⁵⁴ Žukov, s. 263.

¹⁵⁵ Axell, s. 258.

¹⁵⁶ Seaton, s. 131.

¹⁵⁷ Žukov, s. 264.

Ylipäällikkö ei suvainnut pienintäkään tosiasioiden vääristelyä tai kaunistelua ja rankaisi ankarasti kaikkia, jotka jäivät sellaisesta kiinni. Marraskuussa 1943 1. Ukrainan Rintaman esikuntapäällikkö erotettiin tehtävästään, koska oli jättänyt ilmoittamatta vihollisen vallanneen erään tärkeän asutuskeskuksen. Hän toivoi, että se olisi vastahyökkäyksellä saatu vallattua takaisin eikä asiaan sen koommin olisi puututtu.¹⁵⁸ Hän oli onnekas selvitessään pelkällä erotamisella. Stalinia suututti enemmän asioiden jättäminen ilmoittamatta kuin ilmoitukset epäonnistumisesta. Tätä mieltä oli ainakin lentokonesuunnittelija A. S. Jakolev.¹⁵⁹

Stalin teki johtopäätökset tärkeistä asioista *stavkan* edustajien selonteojen perusteella. Hän lähetti heitä perehtymään rintaman tilanteeseen paikan päällä ja neuvottelemaan yhtymien johdon kanssa. Stalin käytti päättelynsä apuna myös yleisesikunnan johtopäätöksiä ja rintamien päällystön mielipiteitä, esityksiä ja ilmoituksia.¹⁶⁰ Stalin käsitteli sotaan liittyviä asioita erittäin laaja-alaisesti ja vaati tyhjentävää tietoa kaikista *stavkan* keskusteluissa esille tulleista aiheista. Välillä hän kysyi Yleisesikunnan päällikön mielipidettä, mutta useimmiten hän teki päätökset itse.¹⁶¹

Stavkan lukuisat käskyt ja määräykset kulkivat Yleisesikunnan kautta, joka toimi sen hallinnollisena elimenä. Timošenkon lähdettyä puolustusasiain kansankomissaarin tehtävästä heinäkuussa 1941 Yleisesikunta irrotettiin puolustusasiain kansankomissariaatista ja siitä tuli suoraan ylipäällikön eli Stalinin alainen. Edes Žukovilla vuodesta 1942 alkaen ylipäällikön sijaisena toimiessaan ei ollut käskyvaltaa Yleisesikuntaan.

Kun Žukov erotettiin Yleisesikunnan päällikön tehtävästä heinäkuussa 1941, Yleisesikunta oli sekasorron vallassa. Sen valmistautunut sotaan oli puutteellista, siltä puuttui kunnolliset työtilat ja sen kokenein henkilökunta oli jatkuvasti pois Stalinin määräyksestä. Stalin lähetti Yleisesikunnan upseereita ympäri rintamaa toimimaan silminään ja korvinaan, sillä Stalinin mielestä kaikkien pätevien upseereiden kuului olla rintamalla.

Stalin pyrki parantamaan ylijohdon ja Yleisesikunnan taitoja innovatiivisilla kokeiluilla. Talvella 1941 hän päätteli, että Yleisesikunnan vanhemmilta upseereilta puuttui taistelukokemusta ja siten myös näkemystä rintamien ja armeijoiden toiminnan koordinointiin. Niinpä hän siirsi rintamilta komentajia ja esikuntapäälliköitä Yleisesikuntaan operatiivisista suunnista vastaavien ryhmien johtoon. Kokeilu epäonnistui Štemenkon mukaan, koska monelta rinta-

¹⁵⁸ Shtemenko, s. 120.

¹⁵⁹ Seaton, s. 130.

¹⁶⁰ Žukov, s. 264.

¹⁶¹ Seaton, s. 126.

makomentajalta puuttui esikuntaupseerikoulutus ja loput olivat vieraantuneet esikuntatyöstä. Yleisesikunnan moraali kärsi ja sen toiminnan tehokkuutta kritisoitiin rintamissa ja puolustusasiain komissariaatin osastoissa.

Yleisesikunnan operatiivisen ryhmän sekä operatiivisista suunnista vastaavien ryhmien päälliköt olivat päivittäin tekemisissä ylipäällikön kanssa, sillä Stalin käsitteli yksityiskohdat mieluiten henkilökohtaisesti. Näihin raskaisiin tehtäviin oli vaikea löytää päteviä ja kestäviä upseereita, jotka olivat Stalinin mieleen. Jos sopiva ehdokas löytyi, Stalin lähetti hänet pian rintamalle. Entinen tsaarinaikainen esikuntakapteeni, kenraalieversti Vasilevski vältti täpärästi komennuksen Leningradiin. Hän toimi operatiivisen ryhmän päällikkönä elokuusta 1941 ke-
säkuuhun 1942, saaden nimityksen Yleisesikunnan päällikön sijaiseksi saman vuoden maaliskuussa. Mutta koska Stalin uskoi, että hyvä esikuntaupseeri oli myös hyvä komentaja, Vasilevski joutui viettämään suuren osan ajastaan vielä toimiessaan operatiivisen ryhmän päällikkönä. Hänen poissa ollessaan Yleisesikunnan päivittäistä toimintaa ei johtanut kukaan esikuntaupseeri, vaan sen poliittinen komissaari F. J. Bokov, vain siksi että Stalin oli tottunut hänen kasvoihinsa. Kuten Štemenko sanoi, ylipäällikkö ei kysynyt kenenkään neuvoa tässä asiassa ja ilmeisesti piti tilannetta normaalina.

Sodan ensimmäisenä vuonna Šapošnikov, kenties suojellakseen operatiivisen ryhmän henkilöstöä Stalinin henkilöstöpolitiikalta, perusti ”Yleisesikunnan upseerijoukot”, jolloin sanaa ”upseeri” käytettiin ensimmäistä kertaa vallankumouksen jälkeen. Näiden upseerien tehtävänä oli toimia Yleisesikunnan yhteysupseereina rintamakomentajiin. Monet komentajat inhosivat yhteysupseerien läsnäoloa. Heitä pidettiin ylijohdon vakoilijoina ja valvojina.¹⁶²

Yleisesikunnan toimintaa häirtäsi se, että papereiden ja ihmisten piti joka päivä kulkea Kremlin, Kuntsevon datšan, Dmitrovinkadun, Yleisesikunnan Frunzenkadulla sijaitsevien toimitilojen ja myöhemmin Kirovinkadulla olevan Moskovon ilmapuolustuksen päämajan tilojen ynnä muiden osoitteiden välillä. Tämä rauhanaikainen järjestely jatkui sodassakin, koska ei ollut parempaakaan. Heinäkuun lopussa alkaneet saksalaisten ilmahyökkäykset Moskovaa vastaan pakottivat siirtämään Stalinin ja Yleisesikunnan siirtymään maan alle. Koska bunkkereita ei ollut, käytettiin metrotunneleita. Stalin ja hänen työtoverinsa muuttivat Kirovskajan metroasemalle. Metroasemalla Stalin yöpyi erikoisvalmisteisessa vaunuosastossa, joka oli eristetty ohi kulkevista junista vaneriseinällä. Yleisesikunta työskenteli Valko-Venäjän metroasemalla samanlaisissa oloissa. Asemalaiturilla olevat työtilat jaettiin osastoiksi vanerisilla väliseinillä ja makuuvaunuilla. Yleisesikunnan pääosat evakuoitiin Moskovasta vihollisuhan vuoksi loka-

¹⁶² Seaton, s. 125–128.

kuussa 1941 Kuibyševin alueelle, mutta operatiivinen ryhmä jäi Moskovaan. Tämä omalaa-
tuinen järjestely kesti vuoden 1941 loppuun, jolloin metroaseman käytöstä luovuttiin ja yleis-
esikunnan käyttöön annettiin rakennus Kirovinkadulla, johon varattiin siipi Stalinille. Stalin
muutti Kremliin uuteen bunkkeriin.¹⁶³

¹⁶³ Seaton, s. 128–131, Montefiore, s. 401–402, 405.

5 STALIN SOTILASJOHTAJANA

5.1 Stalinin vahvuudet

Marsalkka Georgi Žukov on kritisoinut Stalinia, mutta antaa hänelle huomattavasti tunnustusta toiminnasta ylipäällikkönä. Žukov kertoo oppineensa tuntemaan Stalinin perusteellisesti sodan aikana. Hänen mukaansa Stalin oli hyvin perillä suurista strategisista kysymyksistä ja johti rintamien ja rintamaryhmien operaatioita täysin asiantuntevasti. Žukov kehuu Stalinin luontaista älyä ja poikkeuksellista vaistoa. Stalin osasi löytää strategisesti ratkaisevat tekijät ja iskeä vihollista heikkoihin kohtiin. Stalinin kyvyt ylipäällikkönä tulivat esille erityisesti Stalingradin taisteluiden aikana. Žukovin mielestä Stalin todella ansaitsi ylipäällikön arvonimen.

Žukovin mukaan Stalin oli hyvin perillä tärkeimpien taisteluvälineiden ominaisuuksista. Yhtään uutta asetta tai taisteluvälinettä ei otettu käyttöön tai poistettu käytöstä ilman Stalinin hyväksyntää. Tämä rajoitti puolustusasiain kansankomissaarin aloitevapautta, mutta antoi Stalinille hyvät tiedolliset perusteet toimia myöhemmin asevoimien ylipäällikkönä.¹⁶⁴

Stalin vaati paljon sekä itseltään että muilta. Sekä Žukov että Štemenko ovat kuvailleet muistelmissaan Stalinin kykyä suuren työmäärän ja yksityiskohtien hallintaan. Stalinilla oli erinomainen muisti. Hän ei koskaan unohtanut nimiä tai kasvoja ja kykeni suodattamaan kaikesta saamastaan tiedosta oleelliset asiat.¹⁶⁵

Yleisesikunnan päällikkönä vuodesta 1942 toiminut Vasilevski sanoo, että Stalinin itse sanelemat tai kirjoittamat dokumentit, joissa hän antaa tehtäviä ja määräyksiä rintamille, ovat osoitus hänen kyvyistään ylipäällikkönä. Dokumentit sisältävät useita tärkeimpien strategisten operaatioiden onnistumiseen johtaneita ratkaisuja. Vasilevskin mukaan Stalingradin voiton jälkeinen sotatilanne osoitti Stalinin ratkaisut oikeiksi.¹⁶⁶ Vasilevski kertoo, että Stalinista tuli nopeasti operatiivisen tason asiantuntija, etenkin Kurskin taistelujen jälkeen vuonna 1943. Stalinin strategiset ja operatiiviset kyvyt olivat huomattavasti korkeammat kuin hänen taktinen osaamisensa, mutta Vasilevskin mielestä ylipäällikön ei tarvinnutkaan ymmärtää taktiikkaa.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Žukov, s. 266.

¹⁶⁵ Seaton, s. 126–127.

¹⁶⁶ Axell, s. 248–249.

¹⁶⁷ Seaton, s. 174.

De Jongen mielestä Stalin käytti neuvonantajia erittäin taitavasti lähes sodan alusta alkaen. Hänestä tuli loistava komentaja, joka kuunteli asiantuntijoiden neuvoja kriittisesti. Hän otti neuvot huomioon päätöksiä tehdessään, muttei koskaan antanut asiantuntijoiden tehdä päätöksiä puolestaan. Asiantuntijat tarjosivat hänelle tietoja ja mielipiteitä, mutta päätökset olivat aina Stalinin omia.¹⁶⁸

Ihmisten johtaja. Aikaisemmin on kerrottu Rokossovskin maininta, että Stalin osasi olla halutessaan erittäin ystävällinen ja huomaavainen. Rokossovskin näkemystä tukevat kenraali Griorenko kertomat kaksi tapausta, joiden perusteella Stalin osasi halutessaan olla ensiluokkainen ihmisten johtaja, joka saavutti helposti alaistensa luottamuksen eikä johtanut ainoastaan pelolla. Ensimmäinen tapaus koskee vanhempaa komentajaa Kaukoidässä nimeltään Opranasenko. Hänet vapautettiin tehtävästään ja kutsuttiin Moskovaan, jonne hän saapui peläten pahinta. Stalin otti hänet ystävällisesti vastaan ja sanoi, ettei ollut suinkaan poistanut häntä tehtävästään luottamuksen puutteen takia. Nyt kun Kaukoita oli turvassa Japanilaisilta, sinne riitti komentajaksi joku taidoiltaan vähäisempi. Stalin aikoi Opranasenkoa länsirintamalle, mutta koska hänellä ei ollut taistelukokemusta, hän saisi aloittaa Rokossovskin varakomentajana. Toinen tapaus kertoo eräästä kenraaliluutnantista, joka oli koko sodan ajan läheisissä tekemisissä Stalinin kanssa. Hänen mielestään Stalinissa oli jotain erityistä yksinkertaisuutta ja humaaniutta, joita joillain suurmiehillä on ja jotka syntyvät täydellisestä luottamuksesta itseensä. Hän tunsikin aina voivansa puhua Stalinin kanssa vapaasti ja oli Stalinille kiitollisuudenvelassa, kun tämä oli henkilökohtaisesti poistattanut hänen nimensä Krimillä sijaitsevan Kertšin niemimaan menetyksestä vastuussa olevien listalta.¹⁶⁹

Hruštšev antaa Stalinille tunnustusta yhdessä asiassa: ”Stalin osoitti ylivoimaista kykyä ihmisten alistamiseen ja käsittelemiseen.” Hruštševin mukaan tämä oli ”ominaisuus, jota jokainen suuri johtaja tarvitsee.”¹⁷⁰

Organisaattorina Stalin oli Vasilevskin mielestä ilmiömäinen. Tämä ilmiömäinen organisointitaito näytteli tärkeää osaa strategisten ja operatiivisten suunnitelmien toteutusvaiheessa, kun Stalin jakoi reservejä, täydennyksiä ja materiaalia rintamille.¹⁷¹ Myös Žukov on kehunut Stalinin organisointikykyä. Stalin ei luonnollisestikaan syventynyt niihin moniin kysymyksiin ja yksityiskohtiin, joita joukot ja kaikki johtoportaot joutuivat käsittelemään operaation valmis-

¹⁶⁸ De Jonge, s. 401.

¹⁶⁹ De Jonge, s. 426–427.

¹⁷⁰ Hruštšev, s. 24.

¹⁷¹ Seaton, s. 126.

teluissa – eikä se ylipäällikön tehtävässä ollut tarpeellistakaan. Sitä varten hänellä oli asiantuntijansa päämajassa ja yleisesikunnassa.¹⁷²

5.2 Stalinin heikkoudet

Päätöksenteon liiallinen keskittäminen. Hruštšev kertoo, että Stalin yritti yksin johtaa koko Neuvostoliiton sotateollisuutta. Sen vuoksi kukaan ei ollut tarkalleen selvillä maan varustelutilanteesta. Esimerkiksi Hruštšev, joka oli Ukrainan keskuskomitean pääsihteeri, ei tiennyt uusista dieselmootoreista, joita valmistettiin hänelle tutussa Harkovan veturitehtaassa, ennen kuin Stalin kertoi niistä.¹⁷³

Myös Tykistömarsalkka N. N. Voronov syyttää Stalinia päätöksenteon liiallisesta keskittämisestä. Stalin halusi päättää kaikesta itse. Hän ei voinut sietää ajatusta, että hänen tietämättään päätettäisiin edes toisarvoisista asioista. Stalin ilmeisesti ymmärtänyt, että järjestelmä karsi alaisten oma-aloitteisuutta, hidasti asioiden käsittelyä ja alensi tehokkuutta. Joskus erittäin tärkeitäkin päätöksiä tehtiin vasta, kun oli jo pitkään ollut liian myöhäistä. Tästä aiheutui paljon vahinkoa.¹⁷⁴

Huono henkilöstön käyttö. Vanhan kaartin upseerien tuhoamisen jälkeen pinnalle nousi kaikenlaisia epäpäteviä henkilöitä. Hruštšev kuvaa puolustusasiain kansankomissariaatin olleen ”kuin hullujenhuone.” Hänen mielestään yksi pahimmista oli puna-armeijan poliittisen hallinnon johtaja L.Z. Mehlis, jolla oli suuri vaikutusvalta Staliniin. Hruštševin mukaan Mehlis nautti Stalinin rajatonta luottamusta ja Stalin noudatti usein hänen neuvojaan sotilaallisissa kysymyksissä, mistä puolustuksen heikko tila sodan aattona osittain johtui.¹⁷⁵

Stalinin luottamusta nauttavia epäpäteviä upseereita riitti puna-armeijassa sodan aattona. Puna-armeija oli ”Stalinin oma vauva, jota kukaan muu ei saanut hoitaa.” Hruštšev kertoo yrittäneensä hieman ennen sodan alkamista saattaa Stalinin tietoon kenraali D. G. Pavlovin ja marsalkka G. I. Kulikin soveltumattomuuden tehtäviinsä. Stalin menetti malttinsa ja käski Hruštševia tukkimaan suunsa ja olla työntämättä nenäänsä hänelle kuulumattomiin asioihin. Pavlovia pidettiin sodan aattona Neuvostoliiton parhaana panssarisodan asiantuntijana. Hänen

¹⁷² Žukov, s. 266–267.

¹⁷³ Hruštšev, s. 144.

¹⁷⁴ Bialer, s. 367.

¹⁷⁵ Hruštšev, s. 146–147.

mielestään panssareita voitiin käyttää yksinomaan jalkaväen tukemiseen. Sodan alkaessa Pavlov toimi Läntisen erityissotilaspiirin komentajana Valko-Venäjällä. Hänen joukkonsa lyötiin hajalle heti sodan ensimmäisinä päivinä. Kulik taas oli sodan alkaessa tykistöpäähallinnon päällikkö. Hän oli toiminut tykistökomentajana jo sisällissodan aikoina ja oli Hruštševin mukaan sotilasjohtajana täysin vanhanaikainen ja epäpätevä. Pavlov esikuntineen tuomittiin sota-aoikeudessa kuolemaan ja teloitettiin. Kulik alennettiin marsalkasta kenraalimajuriksi vuonna 1943. Sodan jälkeen hänet vangittiin ja teloitettiin.¹⁷⁶

Myös Panssarijoukkojen marsalkka P. A. Rotmistrov on kritisoinut Stalinin vankkaa luottamusta ”vanhan kaartin” kannattajiinsa. Hän on esittänyt voimakasta kritiikkiä entisten puolustusasiain kansankomissaarien sekä Stalinin luottamusta nauttivien henkilöiden epäpätevyyttä ja tyranniaa kohtaan. Vaikka Rotmistrov mainitsee nimeltä vain Mehlisin, Seaton päättelee kritiikin olevan suunnattu myös mm. Berijaa, Vorošilovia, Budjonnyita ja Kulikia kohtaan. Syksyllä 1941 Mehlis kulki ahkerasti rintamalla pidättämässä komentajia, mikä aiheutti suuria ongelmia joukkojen johtamisessa.¹⁷⁷

Kenraali Štemenko, joka työskenteli koko sodan ajan yleisesikunnassa, kertoo esikuntapäällikkö Vasilevskin joutuneen viettämään suuren osan ajastaan rintamalla, jolloin esikunta jäi komissaari F. J. Bokovin johtoon. Štemenkon mukaan Bokov oli miellyttävä ihminen ja hyvä puoluetöyöntekijä, mutta hänellä ei ollut operatiivista koulutusta. Stalin lähetti myös Žukovin usein rintamalle Vasilevskin lisäksi. Esikunnan avainhenkilöstön jatkuva poissaolo haittasi yleisesikunnan työskentelyä. Vastaavasti näiden Stalinin lähettiläiden jatkuva läsnäolo rintamajoukkojen esikunnissa häiritsi komentajia.¹⁷⁸

Alaisten huono kohtelu on asia, johon Stalin Hruštševin mukaan syyllistyi. Sotavangiksi joutuneet kenraalit leimattiin maanpettureiksi ja heidän perheensä karkotettiin Siperiaan, josta he saivat palata vasta Stalinin kuoltua. Miehistöä, aliupseereita ja nuorempia upseereita ei kohdeltu yhtään sen paremmin. Pidettiin täysin hyväksyttävänä, että komentaja turvautui väkivaltaan kurin ylläpitämiseksi. Stalin jopa kannusti väkivallan käyttöä. Jos joku komentaja valitti Stalinille alaistensa kykenemättömyyttä tai erehdystä, Stalinilla oli tapana vastata: ”Iskitkö häntä kuonoon? Jos miehesi vielä kerran syyllistyy tuollaiseen, iske häntä suoraan kuonoon!”¹⁷⁹

¹⁷⁶ Hruštšev, s. 154–156.

¹⁷⁷ Seaton, s. 127.

¹⁷⁸ Štemenko, s. 57, 117–118.

¹⁷⁹ Hruštšev, s. 152.

Parhaiden sotilasjohtajien teloittamista kansanvihollisina Hruštšev pitää Stalinin suurena virheenä. Hruštševin mukaan saksalaisten torjumisessa olisi onnistuttu paljon paremmin, jos sotavoimien korkeinta päällystöä ei olisi pyyhkäisty olemattomiin. Heidän mukanaan katosi valtavasti asiantuntemusta ja kokemusta. Tuhotun päällystön tehtäviin nimitettyjen upseerien oppiaika maksoi hirvittävän määrän ihmishenkiä ja kävi maalle erittäin kalliiksi myös aineellisesti.¹⁸⁰ Hruštšev tiivistää ajatuksensa yhteen lauseeseen: ”Sota ei olisi tullut meille läheskään yhtä kalliiksi kuin se nyt tuli ’Rakkaan isämme’, ’Suuren neron’ takia.”¹⁸¹

Omien kykyjen yliarviointi oli yksi Stalinin heikkouksista sotilasjohtajana. Stalin teki Vasilevskin mukaan sodan ensimmäisenä vuotena virhearvioita, joista osa oli erittäin vakavia. Syynä virheisiin oli Stalinin ylisuuret luulot sotilaallisista tiedoistaan ja kyvyistään. Hän vaati aina muilta, ettei pidä juuttua vanhoihin toimintamalleihin ja ajatuksiin, vaan täytyy opetella uudenaikaisia toimintatapoja. Kuitenkaan hän ei sodan alussa kyennyt itse noudattamaan tätä periaatetta.

Panssarijoukkojen marsalkan, P. A. Rotmistrovin, arvion mukaan pääsyynä vuoden 1941 tappioihin oli Stalinin henkilökultti. Hän keskitti erittäin paljon valtaa omiin käsiinsä, uskoen erehtymättömään kykyynsä päättää kaikista kysymyksistä, sotilaalliset asiat mukaan lukien.¹⁸²

Stalin ei ollut turhan vaatimaton tuodessaan itseään esiin. Hänen *Lyhyt elämäkertansa*, joka ilmestyi vuonna 1948, sisältää seuraavia kappaleita, jotka Hruštšev sanoo Stalinin lisänneen sinne kirjoittaja-toimittajan ominaisuudessaan: ”Edistynyt neuvostosotatiede kehittyi edelleen toveri Stalinin käsissä. Toveri Stalin loi teorian pysyvistä vaikuttavista tekijöistä, jotka ratkaisivat sotien kulun, aktiivisesta puolustuksesta sekä vastahyökkäysten ja hyökkäysten laista, kaikkien aselajien yhteistoiminnasta, suurten panssarimuodostelmien sekä ilmavoimien osuudesta nykyaikaisessa sodassa sekä tykistöstä kaikkein tärkeimpänä aselajina. Sodan eri vaiheissa Stalinin nerous löysi oikeat ratkaisut, joissa otettiin huomioon kaikki tilanteen vaatimukset.” Edelleen Stalin on kirjoittanut: ”Stalinin mestarillinen sotataito ilmeni sekä puolustuksessa että hyökkäyksessä. Toveri Stalinin nerous soi hänelle mahdollisuuden aavistaa ennakolta vihollisen suunnitelmat ja tehdä ne tyhjiksi. Ne taistelut, joissa toveri Stalin johti neuvostoarmeijaa, ovat loistavia esimerkkejä operatiivisesta sotataidosta.” Tähän tapaan Stalin Hruštševin mukaan ylisti itseään strategina.¹⁸³

¹⁸⁰ Hruštšev, s. 145.

¹⁸¹ Hruštšev, s. 147.

¹⁸² Seaton, s. 126–127.

¹⁸³ Hruštšev, s. 483–484.

5.3 Loppusanat

Venäjän sisällissodassa Stalinia ei voi millään asteikolla pitää pätevänä sotilasjohtajana. Hänellä ei ollut sotilaskoulutusta, ei minkäänlaista näkemystä tai kokemusta joukkojen johtamisesta. Hän tuhlassi miehiä suoriin rintamahyökkäyksiin, kohteli alaisiaan huonosti ja laiminlöi perusasioita kuten huollon. Lisäksi hän oli tottelematon esimiehiään kohtaan. Stalinin ainoa vahvuus oli organisointikyky, josta häntä on kehuttu myöhemminkin. Stalin käytti sotilaallista johtajuuttaan hyväksi henkilökohtaisessa poliittisessa valtapelissään, johon yhteisten päämäärien saavuttamiseksi oli hänelle toisarvoista.

Tutkimus osoittaa, että Stalin toimi suuren isänmaallisen sodan alussa samalla tavalla kuin oli toiminut sisällissodassakin. Saksan hyökkäyksen jälkeisessä vastuun välttelyssä hänestä voi havaita samoja piirteitä kuin sisällissodan aikaisessa Stalinissa, joka pelasi poliittista peliään. Sisällissodan ajoista Staliniin oli iskostunut ajatus, että hän on pätevä johtamaan koko maan sotilaallisia asioita. Hän piti itseään pätevänä sekä johtamaan Neuvostoliiton asevoimia että päättämään sen varusteista ja kalustosta. Stalinin ajatus tykistöstä taistelukentän valtiaana tuli myös hänen sisällissodan kokemuksistaan.

Olisiko Neuvostoliitto pärjännyt suuressa isänmaallisessa sodassa ilman Stalinia? Todennäköisesti olisi. Voidaan spekuloida, miten sodassa olisi käynyt, jos Stalin ei olisi tuhonnut Neuvostoliiton pätevimpiä upseereja ja sotataidon kehittäjiä. Todennäköisesti Neuvostoliiton tappiot olisivat olleet paljon pienemmät. Toisaalta Stalin ei sodan alun jälkeen ollut taakaksi Neuvostoliiton sotaponnistuksille. Toisin kuin Hitler, jonka kyvyt sotilasjohtajana vain heikkenivät sodan edetessä, Stalin oppi koko sodan ajan uusia asioita eikä tehnyt samoja virheitä uudelleen.

Stalinin kokemuksen kasvaessa kasvoi myös hänen itseluottamuksensakin. Hän teki suuria strategisia virheitä vuosina 1941–1942, mutta kokemuksen kasvaessa Stalinin kyvytkin kasvoivat. Hän muutti johtamistapaansa joustavammaksi ja otti Yleisesikunnan ja komentajien mielipiteet huomioon. Vuodesta 1943 alkaen häntä voidaan pitää pätevänä ylipäällikkönä. Silti häntä voidaan sotilasjohtajana pitää parhaimmillaankin eli vuosina 1944–1945 korkeintaan keskinkertaisena.

Tässä tutkimuksessa en usko löytäneeni varsinaisesti uutta tietoa, mutta ainakin olen käsitellyt Stalinia edes jollain tasolla ennen tarkastelemattomasta näkökulmasta. Lisäksi olen voinut täydentää aikaisempaa tutkimusta yhdistämällä alan vanhoihin perusteoksiin uutta, Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tehdyn tutkimuksen tuottamaa tietoa.

Stalinista on erittäin haastava tuottaa lisätietoa perinteisellä historiankirjoituksen kirjallisuustutkimusmenetelmällä, koska aihetta on käsitelty niin laajasti. Uuden tiedon tuottaminen vaatisi uusien, ennen julkaisemattomien lähteiden löytymistä. Sen sijaan tutkimalla Stalinia eri näkökulmista ja eri menetelmillä voidaan kenties luoda jotain uutta. Jos joku päivä vielä tar-
tun tutkijan roolissa Staliniin, aion tarkastella hänen johtamistaitojaan nykyaikaisten johtamisen teorioiden kautta. Sitä tuskin on kukaan vielä tehnyt.

LÄHTEET

Axell, Albert: Stalin sodanjohtajana. Yliopistopaino, Helsinki 1998.

Bialer, Seweryn: Stalin and His Generals. Soviet Military Memoirs of World War II. Westview Press, Inc., Boulder, Colorado 1984.

De Jonge, Alex: Stalin and the Shaping of the Soviet Union. Fontana/Collins, Glasgow 1987.

Hruštšev muistelee. Toimittanut Strobe Talbott. WSOY, Porvoo 1971.

Kulomaa, Jukka: Syvään taisteluun. Johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917–1991. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen julkaisuja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2004.

Länsiö, Juhani: Puna-armeijan operatiivisen ajattelun kehitysvaiheet 1917–1941. Tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos 1998.

Manninen, Ohto: Talvisodan salatut taustat. Neuvostoliiton operatiiviset suunnitelmat 1939–1941 Suomen suunnalla. WSOY:n graafiset laitokset, Porvoo 1994.

Meretskoy, Kirill: Serving the people. Progress Publishers, Moscow 1971.

Montefiore, Simon Sebag: Stalin. Punaisen tsaarin hovissa. WSOY, Helsinki 2004.

Puna-armeija Stalinin tentissä. Talvisodan jälkipuinti Kremlissä 14.–17.4.1940. Toimittaneet Manninen, Ohto ja Ržeševski, Oleg A. Oy Edita Ab, Helsinki 1997.

Rokossovski, Konstantin: Sotilaan velvollisuus. Kustannusliike Progress, Moskova 1980.

Radzinsky, Edvard: Stalin – The First In-Depth Biography Based on Explosive New Documents from Russia's Secret Archives. Hodder and Stoughton, London 1996.

Seaton, Albert: Stalin as Warlord. B. T. Batsford Ltd, London 1976.

Shtemenko, S. M.: The Soviet General Staff at War 1941-1945. Progress Publishers, Moscow 1970.

Sotilasjohtaja II osa. Joukkoyksikön johtaminen (Luonnos). Pääesikunnan koulutusosasto, Helsinki 1990.

Žukov, G. K.: Marsalkka Žukovin muistelmat. WSOY, Porvoo 1970.

LIITTEET

Liite 1 Stalinin lyhyt elämäkerta

STALININ LYHYT ELÄMÄNKERTA

Stalin (synt. *Dzugašvili*), *Josif Vissarionovits* (1878–1953) syntyi georgialaisessa pikkukaupungissa nimeltä Gori, ei kuitenkaan 21. joulukuuta 1879, joka on Stalinin virallinen syntymäpäivä, vaan 6. joulukuuta 1878. Hänen isänsä, *Vissarion Dzugašvili* (1850–1910), oli suutari, jolla oli taipumusta väkivaltaisuuteen ja juopotteluun. Josifin äiti *Jekaterina, os. Geladze* (1858–1937), oli uskonnollinen nainen, joka ansaitsi elantonsa pyykkärinä. Stalinin lapsuudesta ja syntyperästä on esitetty useita versioita. Varmaa on, että hän varttui köyhässä kodissa, jossa väkivalta ja epävarmuus olivat arkipäivää.

Vuonna 1894 Josif aloitti opinnot teologisessa seminaarissa Tiflisissä, Georgian pääkaupungissa. Viisi vuotta myöhemmin hänet erotettiin. Hän liittyi Venäjän sosiaalidemokraattiseen työväenpuolueeseen ja ryhtyi ammattimaiseksi vallankumoukselliseksi, ottaen itselleen nimen *Koba*. Koba vangittiin ensimmäistä kertaa vallankumouksellisen toiminnan vuoksi vuonna 1902. Samana vuonna hän solmi avioliiton *Jekaterina Svanidzen* (1894–1907) kanssa. Tästä avioliitosta syntyi poika, *Jakov* (1907–1943) Vuonna 1902 alkoi karkotusten ja pakojen sarja, joka kesti vuoteen 1917. Tänä ajanjaksona hän käytti ensimmäistä kertaa salanimeä *Stalin*, Teräksinen. Karkotus Siperiaan tsaarin aikana ei ollut erityisen kova rangaistus: karkotettujen vartiointi oli minimaalista ja heidän toimintaympäristönsä varsin vapaa.

Joulukuussa 1916 Stalin kuljetettiin karkotuspaikastaan Venäjän armeijan kutsuntoihin. Siellä hänet todettiin palvelukseen kelpaamattomaksi terveydellisten syiden takia. Stalin sai kuitenkin runsaasti kokemusta sotatoimien johtamisesta toimiessaan politbyroon edustajana rintamalla Venäjän sisällissodassa sekä sotaretkessä Puolaa vastaan vuosina 1918–1920.

Stalin oli politbyroon jäsen vuodesta 1919 alkaen ja näin ollen mukana Neuvostoliiton suurissa poliittisissa päätöksissä alusta alkaen. Vuonna 1919 Hän avioitui toisen kerran. Stalinin liitosta sihteerinsä *Nadežda Allilujevan* (1901–1932) kanssa syntyi poika *Vasili* (1921–1962), sekä tytär *Svetlana* (1926-). Stalinista tuli NKP:n pääsihteeri vuonna 1922.

Stalin oli kansankomissaarien neuvoston puolustuskomitean jäsen vuodesta 1937 alkaen. Suomen ja Neuvostoliiton välisessä sodassa 1939–1941 hän toimi päämajan jäsenenä. Suuressa isänmaallisessa sodassa Stalin oli *stavkan* jäsen 23. kesäkuuta 1941 alkaen. Hän toimi valtion puolustuskomitean puheenjohtajana kesäkuun 30. päivästä 1941 syyskuuhun 1945. Stalin hoiti puolustusasiain kansankomissaarin tehtävää heinäkuun 19. päivästä 1941 maaliskuuhun 1947.

8. elokuuta 1941 Stalin nimitettiin Neuvostoliiton asevoimien ylipäälliköksi. Hän toimi ylipäällikkönä syyskuuhun 1945 saakka. Vuonna 1943 hänelle annettiin Neuvostoliiton marsalkan arvo. Saksan antautumisen jälkeen vuonna 1945 Stalinille myönnettiin generalissimuksen ja Neuvostoliiton sankarin arvot. Stalin toimi Neuvostoliiton diktaattorina kuolemaansa saakka 5.3.1953.

Lähteet: De Jonge, Alex: Stalin and the Shaping of the Soviet Union. Fontana/Collins, Glasgow 1987.
Montefiore, Simon Sebag: Stalin. Punaisen tsaarin hovissa. WSOY, Helsinki 2004.
Puna-armeija Stalinin tentissä. Talvisodan jälkipuinti Kremlissä 14. - 17.4.1940. Toimittaneet Manninen, Ohto ja Rzesevski, Oleg A. Oy Edita Ab, Helsinki 1997.